

รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๕ กับนักปกครอง

พระนาวิน ฉาวโร (อุณแสนดี)

รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ...

อ
294 30132
น495ร
2550

590100054017

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๐

รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง

ขอสงวนลิขสิทธิ์
ไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
ที่จะนำมาตั้งต้นสอนหรือเผยแพร่

พระนาวิน ถาวร (อนุเสานัติ)

๒๐๔.๖๐๑๕๔

๒๐ ๔๙๕ ๖ ๕ ๑

๕ ม.ค. ๖๒

RFN. ๙๔๖๓

๕๑๒๕๐๕๕

เลขทะเบียน

๒๙๘.๖๐๑๖๒

เลขครุฑ

๕ ๑๕ ๕

๕ ก.พ. ๖๒

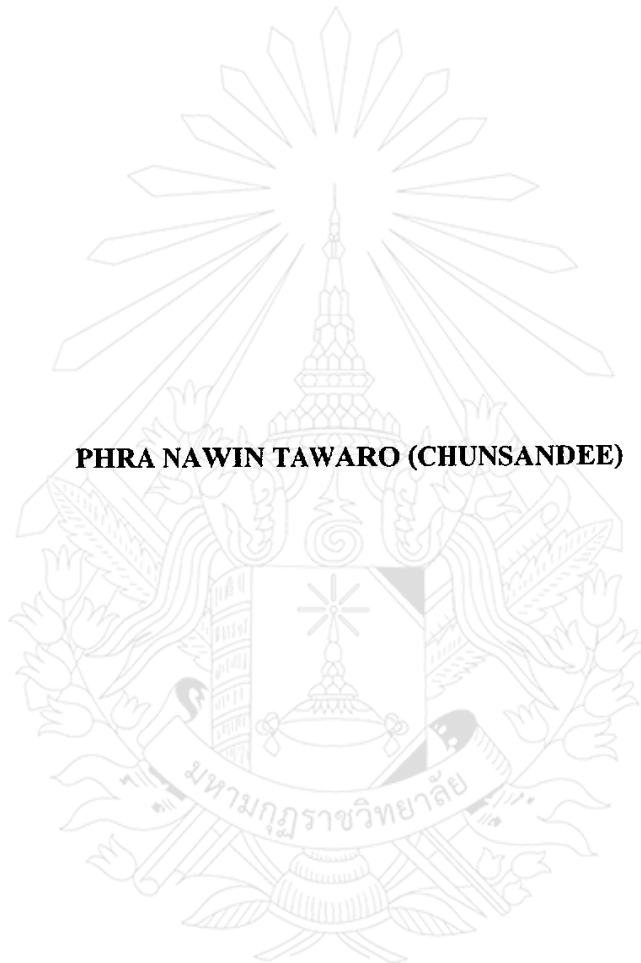
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนาสตวรรษมหัทธิ

สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๐

**BUDDHISTIC POLITICAL SCIENCE : A CASE STUDY OF THE FOUR
OBJECTS OF SYMPATHY AND ADMINISTRATORS**

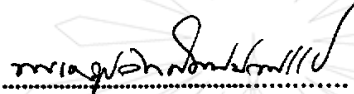

PHRA NAWIN TAWARO (CHUNSANDEE)

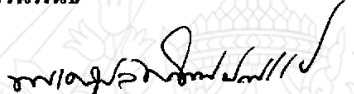
**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF GOVERNMENT
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2550 (2007)**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังฆวัดคู่ ๔ กับนักปกครอง
ชื่อนักศึกษา : พระนาวิน ฉาวโร (ฉนแสนดี)
สาขาวิชา : รัฐศาสตร์การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ. ดร. เดชา ใจกลาง
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระครูปริยัติวิโรกิจ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

.....
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

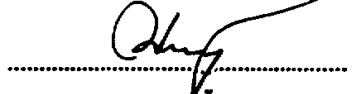
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์) ประธานกรรมการ

.....
(ผศ. ดร. เดชา ใจกลาง) อาจารย์ที่ปรึกษา

.....
(พระครูปริยัติวิโรกิจ) อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

.....
(ผศ. พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก) กรรมการ

.....
(ดร. ไพรัช พันชนฎ) กรรมการ

ลิขิตอธิของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : **Buddhistic Political Science : A Case Study of the Four
Objects of Sympathy And Administrators**

Student's Name : **Phra Nawin Tawaro (Chunsandee)**

Department : **Government**

Advisor : **Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang**

Co-Advisor : **Phragrupariyattiveerakit**

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaviriyajorn

Dean of Graduate School

(Phragrupaladsampipattanaviriyajorn)

Thesis Committee

P. Sampipattanaviriyajorn

Chairman

(Phragrupaladsampipattanaviriyajorn)

D. Jaiklang

Advisor

(Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang)

P. Pariyattiveerakit

Co-Advisor

(Phragrupariyattiveerakit)

S. Chaimusik

Member

(Asst. Emeritus Prof. Dr. Sukit Chaimusik)

P. Phuenchomphoo

Member

(Dr. Phairat Phuenchomphoo)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง
ชื่อนักศึกษา	:	พระนาวิน ถาวโร (อุณแสนดี)
สาขาวิชา	:	รัฐศาสตร์การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา	:	ผศ. ดร. เดชา ใจกลาง
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	:	พระครูปริยัติวิริง
ปีการศึกษา	:	๒๕๕๐

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกและจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

ผลการวิจัย พบว่า นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ มีหลักในการปกครอง ดังนี้ คือ นักปกครองจะมุ่งเน้นการปกครอง โดยยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การปกครองโดยธรรม และมุ่งเน้นที่ตัวนักปกครองมากกว่าระบบ เมื่อนักปกครองมีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารการปกครอง ก็ย่อมทำให้บ้านเมืองเจริญก้าวหน้า ประชาชนก็จะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสงบสุข

นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธกับหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ มีดังนี้

๑. นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ จะต้องเป็นนักปกครองที่ปฏิบัติตน เพื่อเป็นแบบอย่าง ที่ดีแก่ประชาชน โดยการนำหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ คือ การให้ปันสิ่งของ, ใ้ชาวजाไพเราะอ่อนหวาน, บำเพ็ญคนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม, วางคนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นหลักในการสงเคราะห์สังคมให้เกิดความรักความสามัคคีกัน

๒. สำหรับผลที่นักปกครองไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรมนั้น ย่อมทำให้เกิดปัญหาในการบริหารการปกครอง และยังทำให้ผู้ได้ปกครองหรือประชาชนขาดความเคารพนับถือ และไม่เป็นที่รักที่พอใจของประชาชนอีกด้วย

Thesis Title : **Buddhistic Political Science : A Case Study of the Four
Objects of Sympathy and Administrators**

Student's Name : **Phra Nawin Tawaro (Chunsandee)**

Department : **Government**

Advisor : **Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang**

Co-Advisor : **Phragrupariyattiveerakit**

Academic Year : **B.E. 2550 (2007)**

ABSTRACT

The objectives of this thesis were to study Political Science following Buddhist approaches, putting the specific attention to a case study of four objects of sympathy. The study was conducted by means of qualitative research method, mainly based on the Tipitaka and a myriad of research papers on Buddhism.

Findings of the study revealed that principles of administrators following the aforesaid approaches focus on teachings in Buddhism; namely, administering by the righteousness and give attention to administrators themselves rather than the matter of systems. As a matter of fact, whenever administrators were of good qualities, virtues and ethics in administration management, it would certainly make the whole society prosperous; standard of living of citizens in the nation would be high and the citizen could lead their peaceful and happy life.

Administrators attached to political science of Buddhist approaches and four objects of sympathy should have these two attributes.

1. They should behave themselves well as a good model of all people by introducing four objects of sympathy; that was, giving, kindly speech, useful conduct, and even and equal treatment. All of four doctrines were regarded as giving help to the society as a whole in order to bring love and unity on.

2. In case they did not follow four objects of sympathy, problems regarding administration definitely arise, causing their subordinates and people in general to pay no respects and regards, and such administrators were not beloved and satisfied.

กิตติกรรมประกาศ

ขอนอบน้อมแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เอง โดยชอบพระองค์นั้น ผู้ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐ ที่ทรงชี้ทางพ้นทุกข์แก่มวลมนุษย์ทั้งหลาย

วิทยานิพนธ์นี้จะสำเร็จลงไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความเมตตาจากท่าน ผศ. ดร. เดชา ใจกลาง อาจารย์ที่ปรึกษา และ พระครูปริยัติวิโรจิก อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้คำแนะนำแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้มา โดยตลอด ผู้ทำวิทยานิพนธ์ขอกราบขอบพระคุณ และขอเจริญพรมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ ในฐานะคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำ ชี้แนะข้อบกพร่องเพื่อที่จะได้ปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ดีขึ้น เจริญพรขอใจ คณะกรรมการคือ ผศ. พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก และ ดร. ไพรัช พื้นชมพู ที่ได้กรุณาตรวจสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และได้ให้คำแนะนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

เขียนได้มาถึงจุดนี้ได้ ก็เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระครูอนุสรณ์ปิยธรรม (อุปัชฌาย์) พระครูประกาศมุนีธรรม พระครูอาทรธรรมประสิทธิ์ และเจ้าอธิการเกษม เขมโก ที่ได้ให้ความอุปการะในการศึกษาเล่าเรียน ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง มาไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอบคุณท่านพระอธิการสุทศ ธีรธมฺโม และพระอาจารย์ทนายท อุดธมฺโม ที่เมตตาให้ที่พำนักอาศัย ตลอดทั้งอุปกรณ์เครื่องใช้ที่จำเป็นที่ใช้ในการดำเนินการเพื่อการวิจัยนี้ ขอขอบคุณคณะทีมงาน “พุทธปัญญา” ขอขอบคุณเพื่อนพระนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์การปกครองผู้เป็นกัลยาณมิตรทุกท่าน ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือในงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เจริญพรขอบคุณญาติโยมบ้านสำราญ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ที่ได้ถวายความอุปถัมภ์ทุก ๆ ท่าน และอาจารย์ฐานพลศักดิ์ กมโล (สมมติ) วัดเหนือจังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้ตรวจสอบแก้ไขรูปแบบงานวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตลอดทั้งผู้ที่ไม่ได้เอ่ยนามที่ให้การสนับสนุน มา ณ โอกาสนี้ทุก ๆ ท่าน

คุณประโยชน์พร้อมด้วยคุณงามความดีแห่งงานวิทยานิพนธ์นี้ ผู้จัดทำขอน้อมไว้เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาคุณของพระพุทธศาสนาอันมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิณฑบาต คฤงคาร และอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ให้ปัญญาวิชาความรู้ทั้งหลายเหล่านี้มา ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ได้ช่วยสนับสนุน จึงเป็นผู้มีปิตุแห่งความสำเร็จในครั้งนี้ โดยทั่วกัน

พระนาวิน ถาวโร (จนแสนดี)

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

สารบัญคำย่อ

พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า เพื่อการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ คำย่อและคำเต็ม ชื่อของคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส มีดังต่อไปนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวคฺค
วิ.จ.	วินัยปิฎก จุฬวคฺค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขนฺธวคฺค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปณฺเณสก
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺเณสก
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณฺเณสก
สั.ส.	สุตตันตปิฎก สัยฺยคฺคนิกาย สคาถวคฺค
สั.นิ.	สุตตันตปิฎก สัยฺยคฺคนิกาย นิทานวคฺค
สั.ม.	สุตตันตปิฎก สัยฺยคฺคนิกาย มหาวารวคฺค
อง.เอก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.จตุก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิปาต
อง.ปญจก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต
อง.สคฺคก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สคฺคกนิปาต
อง.อฏฺฐก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต
อง.นวก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิปาต
อง.ทสก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาต
ขุ.ธ.	สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท
ขุ.สุ.	สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต

บ.ชา.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก
บ.ม.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ
บ.ปฎิ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสมภิทามคุด
บ.พุทธ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวัส
บ.จริยา.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎก วิภังค
อรรถกถา	
วิ.อ.	วินยปิฎก สมมุตปาสาทิกา ปาราชิกกณสงฆาทีเสสาทิ มหาวคคาทีอฏฐกถา
ปกรณ์วิเสส	
วิสุทธิ.	วิสุทฺธิมคคปกรณ์

สำหรับการอ้างอิงเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี ๒ แบบ คือ

๑. แบบ ๓ ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน และ ๒ ตอน การอ้างแบบ ๓ ตอน เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที.ปา. ๑๕/๑/๑. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎีวคค เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๑ เป็นต้น

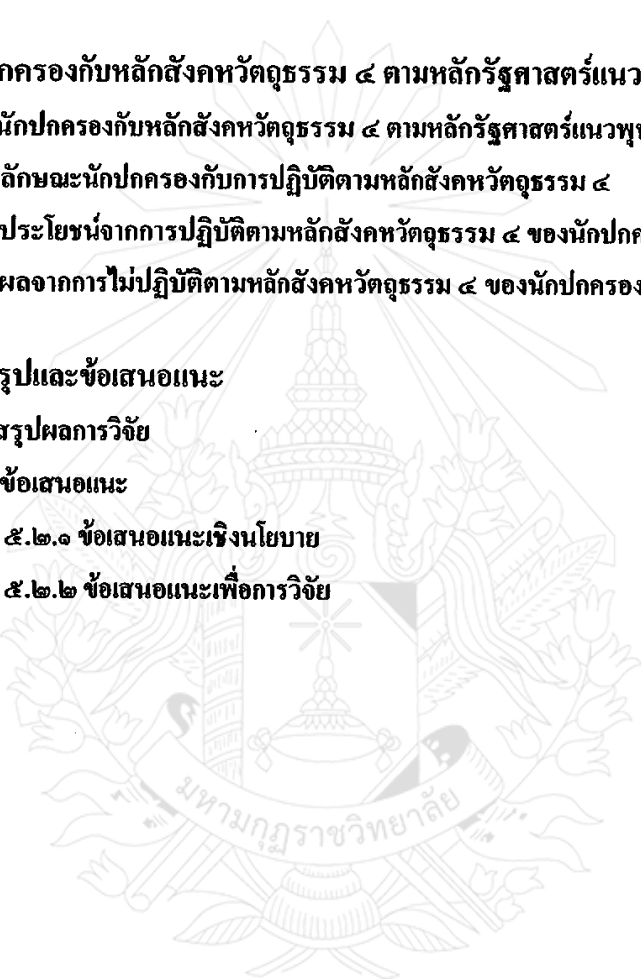
๒. แบบ ๒ ตอน คือ ชื่อ/หน้า เช่น บ.ชา.อ.๖๔/๑. หมายถึง อ้างในอรรถกถา ชื่อคัมภีร์ สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ข้อที่ ๖๔ หน้าที่ ๑

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๕
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ	๕
๒.๑.๑ ลักษณะการปกครองตามแนวพุทธ	๑๐
๒.๑.๒ ความหมายของรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์	๑๑
๒.๑.๓ องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธ	๑๓
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๑๖
๒.๒.๑ ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๑๖
๒.๒.๒ หลักสำหรับนักปกครอง (หลักประมุขธรรม)	๑๗
๒.๒.๓ คุณธรรมของนักปกครอง	๒๐
๒.๒.๔ หลักธรรมของนักปกครอง	๒๒
๒.๒.๕ หน้าที่ของนักปกครอง	๓๑
๒.๒.๖ เป้าหมายของนักปกครอง	๓๔
๒.๒.๗ ลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๓๖

บทที่ ๓ หลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา	๕๕
๓.๑ ความหมายของสังคหวัตถุธรรม ๔	๕๕
๓.๒ ลักษณะของสังคหวัตถุธรรม ๔	๕๘
๓.๓ แนวปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔	๖๕
บทที่ ๔ นักปกครองกับหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๗๒
๔.๑ นักปกครองกับหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๗๒
๔.๒ ลักษณะนักปกครองกับการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔	๗๕
๔.๓ ประโยชน์จากการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง	๘๔
๔.๔ ผลจากการไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง	๘๘
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๙๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๙๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนามีลักษณะคำสั่งสอนอันประกอบด้วยสารประโยชน์อย่างบริบูรณ์ บริสุทธิ์ ครอบคลุม หลักธรรมคำสั่งสอนสามารถนำมาใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับตนเอง จนถึงระดับประเทศ พระพุทธศาสนานั้น แม้ไม่ใช้การเมืองโดยตรง แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสั่งสอนที่เป็นจริยศาสตร์ จริยธรรม สำหรับเสนอให้นักบริหาร นักปกครอง และ นักการเมืองนำไปใช้กำกับระบบการเมือง ให้เป็นระบบที่ประกอบด้วยธรรมะ เป็นระบบคุณธรรม (Merit System) และพระพุทธศาสนามีจริยศาสตร์ จริยธรรม สำหรับกำกับนักบริหาร นักปกครองและนักการเมือง ให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีคุณค่า* พระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญกับ นักปกครองมากกว่าระบบ กล่าวได้ว่า ถ้านักปกครองดีมีศีลธรรมทุกอย่างก็ย่อมดีทั้งหมดเมื่อปฏิบัติตามแล้วประชาชนย่อมมีความสุข สภาพสังคมในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกเป็นส่วนมากจึงทำให้แนวคิดด้านต่าง ๆ เหมือนชาวตะวันตก รวมทั้งด้านการ ปกครองก็ได้รับอิทธิพลเหล่านั้นด้วย จึงเป็นการยากต่อการคาดหวังว่า นักปกครองนั้น ได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหารการปกครอง หรือไม่ ถ้านักปกครองเป็นคนดีมีคุณธรรมแล้วก็จะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ แต่ถ้านักปกครองที่ไร้คุณธรรม ก็จะทำความเสียหายให้แก่ส่วนรวมได้มากเช่นกัน

สภาพที่เห็นในสังคมไทยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งเน้นไปสู่การเป็นประเทศที่เจริญทางด้านวัตถุ มีผลให้จิตใจของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วยทำให้คนในสังคมมีความเห็นแก่ตัว ขาดเมตตาธรรมที่จะช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน อีกอย่างที่เป็นปัญหาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ คือปัญหาด้านการขาดคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ อันจะเป็นผลต่อความมั่นคงปลอดภัย ความสงบสุขของประชาชน และการพัฒนาประเทศในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้นการยึดมั่นในหลักคุณธรรมในการบริหารงานทุก ๆ ส่วนงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ บ้านเมือง

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าสามารถนำมาใช้ในการปกครองและการบริหารได้ทุกระดับ ตั้งแต่การปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ตลอดจนถึงประเทศชาติหรือสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี คือ หลักคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาช่วยตรวจสอบ ควบคุมจิตใจหรืออารมณ์ของคน โดยเน้นจาก

*ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเคียนส โตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๘.

คือ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาช่วยตรวจสอบ ควบคุมจิตใจหรืออารมณ์ของคน โดยเน้นจากการบังคับควบคุมจากภายใน เช่นการสอนให้คนเรารักษาศีลประพฤตินิยมเป็นต้น พระพุทธศาสนาเน้นส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผักผ่อน เชื้อมันและรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น การปกครองที่จะได้ผลดีที่สุดนั้นก็คือการปกครองที่แต่ละคนทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองเริ่มต้นจากการตรวจสอบควบคุมมาจากภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งสำคัญแล้วค่อยหันมาสำรวจ หรือปรับปรุงสังคมภายนอก รู้จักรักรวมชาติและความต้องการของผู้อื่น รวมทั้งมีหลักในการปกครองหมู่คณะ ดังนั้นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการป้องกันไม่ให้หนักปกครองใช้อำนาจไปในทางที่ผิดหรือคอร์ปชั่น เมื่อผู้ปกครองมีธรรมะจะทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองรู้สึกมั่นใจในการดำเนินงาน ทำให้การทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การนำหลัก “สังคหวัตถุธรรม ๔” มาใช้ในการบริหารงานหรือมาใช้ประกอบกับหลักการปกครอง จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างดี ซึ่งโดยเนื้อหาในสังคหวัตถุธรรม ได้กล่าวถึงหลักทาน คือ การให้ปันสิ่งที่ควรให้ ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันกัน ช่วยเหลือกันด้านสิ่งของ ตลอดจนถึงการให้ความรู้ และการให้คำแนะนำสั่งสอน^๒ ปิยวาจา คือการพูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำสำนวนและสำเนียงที่น่ารักอ่อนหวานไพเราะ เป็นที่คู่คิดจับใจ ปราศจากวจีทุจริต เป็นต้น อัถตจริยา คือความประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยฉลาดในประโยชน์ เช่น การช่วยเหลือด้วยกาย และการแนะนำด้วยวาจา และสมานัตตตา คือความไม่ถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ แม้เมื่อมีฐานะที่ดีขึ้นก็วางตัวเสมอต้นเสมอปลายในที่นั้น ๆ ในบุคคลนั้น ๆ หลักธรรมทั้งสี่ข้อดังที่ได้กล่าวนั้นจึงเป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้นักปกครองมีภาวะความเป็นผู้นำหรือนักปกครองสูง นำเคารพนับถือและเป็นที่รักของทุกคน เหมือนต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาแก่ต้นไม้เล็ก ๆ ได้ร่มรื่นและร่มเย็น ฉะนั้น คุณธรรม ๔ ประการก็ทำให้นักปกครองปฏิบัติเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ทำการปกครองด้วยความเป็นธรรม ช่วยให้สังคมเป็นสุขได้ฉะนั้น หลักธรรม ๔ ประการนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมด้านการปกครองให้ดำเนินการไปในทางที่ถูกต้อง สามารถผลักดันหรือส่งเสริมให้องค์กรต่าง ๆ มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าในการทำงานในสังคม ประเทศชาติ และทุก ๆ หน่วยงานราชการ เพื่อความมีเสถียรภาพในด้านการบริหารงานการปกครองของประเทศชาติสืบต่อไป

จากการสภาพปัญหาในสังคมปัจจุบัน และคุณค่าของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าว โดยเฉพาะคุณประ โยชน์ของสังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาหลักสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

^๒พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษานักปกครองกับหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางขอบเขตในการศึกษาหลักการปกครองและนักปกครองตามแนวพุทธศาสตร์ พร้อมทั้งศึกษาหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ในการนำมาปฏิบัติของนักปกครองเท่านั้น โดยได้วางขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

- ๑.๓.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก
- ๑.๓.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ หนังสือทั่วไป วิทยานิพนธ์ วารสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางด้านเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

- ๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือพระไตรปิฎกฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕
- ๑.๔.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) จากอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา และศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา รวมถึงผลงานของผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนาในด้านรัฐศาสตร์แนวพุทธ และวิทยานิพนธ์หรืองานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านการปกครอง
- ๑.๔.๓ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสังคหวัตถุ ๔ ที่มีในพระพุทธศาสนา
- ๑.๔.๔ นำเสนอผลการวิจัย โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บททวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มของเอกสารและงานวิจัยเป็น ๒ กลุ่ม ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี “ทาน” การให้ คือ เอื้อเพื่อแผ่แผ่ เสียสละ แบ่งปัน

ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน “ปิยวาจา” หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาคลุ้มค้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม “อถตจริยา” (การประพฤติประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยเหลือปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม “สมานัตตตา” ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^๑

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชวพันธ์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้กล่าวว่า นักปกครองที่ดีต้องนั่งอยู่ในหัวใจคน ผล คือได้รับความเคารพ ความรัก แต่นักปกครองที่เลว มักจะขึ้นไปนั่งบนหัวคน ผล คือความโกรธ ความเกลียดชัง ก็จะประดังเข้ามา เกิดปัญหาการบริหารผู้ใหญ่ที่ผู้น้อยเชิดชูบูชาการจะให้เกียรติ เพราะท่านไม่หลงตัวลืมตน^๒

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้กล่าวว่า สังคหัตถุธรรม คือธรรมเป็นเครื่องขัดเหนี่ยวจิตใจ ธรรมเป็นเครื่องประสานชุมชน ประกอบด้วย ทาน คือการให้ปันสิ่งที่ควรให้ ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันกัน ช่วยเหลือกันด้านสิ่งของ ตลอดถึงการให้ความรู้ และการให้คำแนะนำ สั่งสอน ปิยวาจา คือวาจาไพเราะ ได้แก่ การพูดถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและรักใคร่นับถือ บอกกล่าวแนะนำกันในสิ่งที่ประ โยชน์ อถตจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่ การขวนขวายช่วยเหลือกันในสิ่งที่ประ โยชน์ สมานัตตตา คือความมีตนเสมอ ได้แก่ เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคร่วมงาน ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี^๓

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า เมื่อเข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองและการปกครอง ตลอดจนการบริหารกิจการต่าง ๆ แล้ว ก็จะต้องใช้ปัญญาศึกษาให้มากขึ้น คือ ไม่ใช่หยุดอยู่แค่ความรู้เข้าใจถึงจุดหมายของการเมืองการปกครองเพื่อให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ประชาชนอยู่ดีกินดี แต่จะต้อง

^๑พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), ๑๔๕ หน้า.

^๒พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชวพันธ์ ธมฺมวฑฺฒโน), ศาสตรนักรบริหารงานนักปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗), ๕๔ หน้า.

^๓พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, อ่างแก้ว, ๒๓๑ หน้า.

คำนึงต่อไปว่า อะไรคือจุดหมายของชีวิต อะไรคือจุดหมายของสังคม ที่เขาควรจะไปก้าวต่อไปแล้วก็เป็น
 เกื้อหนุนหรือหนุนให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงาม ไปสู่จุดหมายอย่างนั้น อันนี้เป็นด้านปัญญา^๖

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวไว้ใน “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธแนวทางและปัญหา” ได้กล่าวถึง
 การนำหลักธรรมไปใช้ในรัฐ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ใจกว้าง พระพุทธเจ้าไม่ได้บังคับให้รัฐนำ
 หลักธรรมของพระองค์ไปบังคับใช้เป็นบทบัญญัติ คำสอนของพระองค์เป็นเพียงแนวทางการปฏิบัติ
 แต่ได้รับผลอย่างไรแล้วแต่ผู้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาสอนว่าการดื่มสุราไม่ดี แต่ไม่ได้บังคับให้รัฐ
 ออกกฎหมายห้ามคนดื่มสุรา เป็นต้น ทุกสิ่งเป็นไปตามสมควรใจ^๗

พิฑูร มลิวัลย์ ได้อธิบายว่า สังคหวัตถุธรรม ว่าทำให้นักปกครองปฏิบัติเอื้อเพื่อ เกื้อกูลแก่ผู้อื่น
 ทำการปกครองด้วยความเป็นธรรม ช่วยให้สังคมเป็นสุข คุณธรรม ๔ ประการนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญใน
 การส่งเสริมการปกครอง^๘

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวว่า สิทธิเสรีภาพหรือความเสมอภาคในการปกครอง ในทัศนะของ
 พระพุทธศาสนามีเป้าหมายคือ สร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่ประชาชน โดยไม่จำกัดรูปแบบวิธี การปกครอง
 เพื่อความสงบสุขอันจะบังเกิดขึ้นแก่ประชาชน ผู้เป็นผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง^๙

คูสิต โสภิตชา ได้กล่าวในหนังสือ “ชาวพุทธกับการปฏิรูปการเมือง” ไว้ว่า คำสอนของศาสนา
 ทุกศาสนาล้วนมีความสำคัญและมีประ โยชน์ต่อสังคมมนุษย์มาก เพราะศาสนาสอนให้มนุษย์เป็นคนดี
 และอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข เมื่อนักปกครองหรือนักการเมืองเป็นคนของประชาชนย่อมจะต้องมีวิถีชีวิต
 แบบประชาชนทั่ว ๆ ไป นักการเมืองต้องดำรงชีพแบบเรียบง่ายตามหลักศาสนาและนำหลักธรรมของ
 ศาสนามาเป็นแนวทางในการทำงาน นักการเมืองต้องไม่เอาศาสนามาเป็นเครื่องมือในการเข้าไปเป็น
 การเมือง แต่นักการเมืองควรจะเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการกระทำความคิดเพื่อชาติและประชาชน^{๑๐}

^๖พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๘), ๗๘ หน้า.

^๗วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธแนวทางและปัญหา”, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๗), ๓๗ หน้า.

^๘พิฑูร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), ๘๖ หน้า.

^๙ปรีชา ช่างขวัญยืน, ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 สามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), ๑๔๕ หน้า.

^{๑๐}คูสิต โสภิตชา, ชาวพุทธกับการปฏิรูปการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), ๒๔๗ หน้า.

จากเอกสารที่นำมาเสนอนี้ผู้ศึกษาจะได้นำไปเป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับบทต่อไป

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธนา นวลปลอด ได้ศึกษาความคิดทางการเมืองในพระสุตตันตปิฎกสามารถสรุปประเด็นได้ว่า “พระพุทธศาสนาไม่ให้ความสำคัญกับรูปแบบการปกครอง แต่ให้ความสำคัญกับบุคคลมากกว่า กล่าวคือ ถ้าผู้เป็นผู้อุปถัมภ์หรือปกครองโดยธรรมแล้วไม่ว่าจะอยู่ในระบบหรือรูปแบบใดก็สามารถ นำประโยชน์มาสู่รัฐได้”^{๑๑}

พระมหาธรรมวราฒ์ อริยธมฺโม (ยศขุน) ได้ศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก โดยเนื้อหาสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึง ระบบการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับผู้ครองรัฐ ในครั้งพุทธกาลซึ่ง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทช่วยให้ครองรัฐเป็นธรรมราชา คือ ปกครองโดยธรรมและผู้ครองเมืองมีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย^{๑๒}

พระมหาวิพจน์ สุภาจารี (วันคำ) ได้กล่าวว่า “หลักคำสอนที่เกี่ยวกับการใช้วาจา เป็นหลักสำคัญ ที่เป็นความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สามารถนำมาสนับสนุนความถูกต้องด้านการเปล่งคำพูด ได้อย่างดีเยี่ยม เพราะพระพุทธศาสนา คือ ศาสนาที่ย้ำถึงการให้คำชี้แนะ เพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีจุดเริ่มต้นที่พอเหมาะ การกล่าววาจา การพูด (วจีกรรม) และการใช้วาจาที่ถึงงาม (วจีสัจจริต) และมองว่าการแนะนำในสิ่งที่ดำเนินมาดีในลักษณะนี้คือสิ่งที่ควรค่าอย่างสูงส่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นในเชิงเปรียบเทียบว่าการให้วัตถุสิ่งของอื่น ๆ แม้จะเป็นสิ่งที่ดี แต่การให้คำสั่งสอนคือสิ่งที่ดีกว่า”^{๑๓}

พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ (แก้วพวง) ได้กล่าวไว้ว่า “นักปกครองหรือผู้นำในทัศนะทางพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นที่ตั้งปกครองโดยธรรม และโดยส่วนตัวต้องประพฤติธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี การมีคุณธรรมของผู้ปกครองย่อมเป็นส่วนสำคัญที่จะบรรลุประโยชน์สูงสุด

^{๑๑}ธนา นวลปลอด, “ความคิดทางการเมืองในสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๖, ๑๒๗ หน้า.

^{๑๒}พระมหาธรรมวราฒ์ อริยธมฺโม (ยศขุน), “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, ๑๕๕ หน้า.

^{๑๓}พระมหาวิพจน์ สุภาจารี (วันคำ), “แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, ๑๕๖ หน้า.

ตามเจตนารมณ์แห่งการบัญญัติที่กำหนดไว้ได้ การที่นักปกครองมีคุณธรรมย่อมจะเป็นที่พึงพอใจ และเป็นที่ยอมรับของประชาชน และเมื่อผู้ได้ปกครองมีความเชื่อมั่น มีความมั่นใจในตัวผู้ปกครองคนแล้ว ผู้อยู่ใต้การปกครองย่อมประพฤติปฏิบัติตามไปด้วย เพราะการปกครองที่ดีที่สุดคือการที่ ถูกปกครองไม่มีความรู้สึกลัวว่าถูกใครปกครอง”^{๑๔}

พระมหาสุภีร์ ฐิตเมธ ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเองมากที่สุด และถือว่าผู้ที่จักปกครองหมู่คณะหรือสังคมได้ย่อมจะต้องปกครองตัวเองได้ก่อน ดังนั้นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรม มิได้หมายความว่าจักว่าจะยึดถือแต่เพียงหลักโคหลักหนึ่งแค่ออย่างเดียว เพราะย่อมเป็นการยากที่จะแยกหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมู่คณะ และ สังคมที่มีอยู่ในบุคคลเดียวออกจากกัน การที่นำมาแยกพิจารณาก็เพื่อประโยชน์แห่งการศึกษาวิเคราะห์ในทางวิชาการเท่านั้น ผู้ที่ใช้หลักปกครองควบคุมบังคับยับยั้งจิตใจตนเองเพื่อการเอาชนะความชั่วและชนะใจตนเองดังกล่าวนี้นี้ ย่อมเหมาะแก่การที่จะปกครองบังคับบัญชาผู้อื่นเป็นอย่างมาก”^{๑๕}

จากบทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เป็นเพียงบางส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีของนักปกครองตามหลัก รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ พร้อมทั้งการวิเคราะห์หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ กับการนำไปปฏิบัติใช้ของ นักปกครองในบทต่อไป

๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

รัฐ หมายถึง องค์การทางการเมืองที่มีความมั่นคงของมนุษยชาติจำนวนหนึ่งและชีวิตทางการเมืองของชุมชนนั้นปฏิบัติหน้าที่อันมีลักษณะ เป็นกลุ่มคนที่มีประโยชน์และจุดหมายร่วมกันมีดินแดนเป็นสัดส่วน มีอิสระจากการควบคุมประเทศ มีอำนาจสูงสุดหรือมีอธิปไตยร่วมอยู่

หลักธรรม หมายถึง คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นักปกครอง หมายถึง ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองหรือเป็นผู้บังคับบัญชาและสั่งการผู้อื่น

รัฐศาสตร์ หมายถึง วิชาว่าด้วยการเมืองและการปกครองประเทศ

^{๑๔}พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ (แก้วพวง), “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : การศึกษาเปรียบเทียบ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, ๒๕๗ หน้า.

^{๑๕}พระมหาสุภีร์ ฐิตเมธ, “พระพุทธศาสนาที่ควรมีบทบาทใช้กับการนวมบริหารราชการ”, วิทยานิพนธ์ ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๑, ๒๐๔ หน้า.

รัฐศาสตร์แนวพุทธ หมายถึง การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารและการปกครองหน่วยงาน องค์กร และประเทศ

พุทธศาสตร์ หมายถึง วิชาความรู้ที่ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาพุทธศาสนา ซึ่ง “พุทธะ” แปลว่า “ผู้รู้” คือหมายถึงการรู้ความจริงในสรรพสิ่งต่าง ๆ

จักรวรรดิวัตร หมายถึง หลักธรรมอันเป็นพระจริยานุวัตรสำหรับพระมหากษัตริย์ในการถือปฏิบัติการบริหารการปกครองในรัฐ

ภิกษุณัพพัคคีย์ คือ เหล่าภิกษุที่ชอบทำอะไรตามใจตน มีปฏิริยาต่อต้านหรือเกิดความไม่พอใจและมักจะล่วงละเมิดพุทธบัญญัติอยู่เสมอ

ปมุขธรรม คือ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง ผู้บริหาร หรือนักปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ ได้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

บริษัท หมายถึง พุทธศาสนิกชนที่ตั้งตนอยู่ในพระรัตนตรัย อันประกอบด้วย ภิกษุ, ภิกษุณี อุบาสก, และอุบาสิกา

มหาสมมติ หมายถึง ผู้ที่ประชาชนส่วนใหญ่พร้อมใจกันคัดเลือกขึ้นมาและมอบอำนาจให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองหมู่คณะ

สีมา แปลว่า เขตหรือแดน มี ๒ คือ

๑) พัทธสีมา แดนที่ผูก ได้แก่ เขตที่สงฆ์กำหนดเอาเอง

๒) อพัทธสีมา แดนที่ไม่ได้ผูก ได้แก่เขตที่เขากำหนดไว้โดยปกติของบ้านเมือง

กษัตริย์ หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของเขต ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินหรือที่นา เป็นผู้ดูแลจัดสรรที่นาหรือดินแดนให้แก่ประชาชน

ราชา คือผู้ที่ทำให้มหาชนมีความยินดี พอใจ สุขใจ โดยธรรม

สังคหัตถ์ ๔ หมายถึง คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่น ไว้ได้ มี ๔ อย่าง คือ ๑) ทาน หมายถึง รู้จักให้ คือ มีน้ำใจไมตรีปรารถนาดีต่อผู้อื่น ๒) ปิยวาจา หมายถึง ใช้คำหวาน คือ เจจจด้วยวาจาที่อ่อนหวานสมานสามัคคี ๓) อตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ๔) สมานัตตตา หมายถึง การวางสถานะตนให้เสมอต้นเสมอปลาย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักสังคหัตถ์ธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงนักปกครองกับหลักสังคหัตถ์ธรรม ๔

๑.๗.๔ ทำให้เป็นหลักในการศึกษาคุณลักษณะของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

บทที่ ๒

แนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ถือธรรมเป็นใหญ่ เรียกว่า ธรรมราชาธิปไตย คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล เป็นใหญ่ แม้พระพุทธเจ้ายังเคารพธรรมของพระองค์เอง ดังที่พุทธองค์ตรัสสั่งกับพระอานนท์ว่า ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับนักปกครองมากกว่าระบบ กล่าวคือ ถ้านักปกครองมีศีลธรรมทุกอย่างย่อมดีทั้งหมด เมื่อทำตามแล้วประชาชนมีความสุข ในปัจจุบัน การศึกษาได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกเป็นส่วนมากจึงทำให้แนวคิดด้านต่าง ๆ เหมือนชาวตะวันตก รวมทั้งด้านการปกครองด้วย จึงเป็นการยากที่จะคาดหวังกการปกครองที่ประกอบไปด้วย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักปกครอง ซึ่งชาวตะวันตกมีแนวคิดว่าการปกครองหรือรัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องการเมืองการปกครองและการใช้อำนาจหน้าที่การบริหารจัดการต่าง ๆ ของนักปกครองด้วยอำนาจอันชอบธรรม อำนาจเป็นสิ่งกลาง ๆ ไม่ได้ไม่เลว แต่อำนาจจะไปในทิศทางใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำไปใช้นั่นเอง นักปกครองเป็นคนดีมีคุณธรรมจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากมาย แต่ในทางตรงกันข้าม หากผู้นำหรือนักปกครองที่ไร้คุณธรรมจะทำความเสียหายให้แก่ส่วนรวมได้มากมายเช่นกัน ดังนั้น ในบทนี้จะได้นำเสนอลักษณะของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ

พระพุทธศาสนานั้นมีคำสอนที่มีคุณค่าและนำมาใช้ในการปกครองและการบริหารได้ทุกระดับ ตั้งแต่การปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ตลอดถึงประเทศชาติหรือสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี คือ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาช่วยตรวจสอบ ควบคุมจิตใจหรืออารมณ์ของคน โดยเน้นจากการบังคับควบคุมจากภายใน เช่นการสอนให้คนเรารักษาศีลประพฤดิธรรมเป็นต้น พระพุทธศาสนาเน้นส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน เชื่อหมั่นและรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น การปกครองที่จะได้ผลดีที่สุคนั้นก็คือการปกครองที่แต่ละคนทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เริ่มต้นจากการตรวจสอบควบคุมมาจากภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ แล้วค่อยหันมาสำรวจ หรือปรับปรุงสังคมภายนอก นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังสอน

ให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะ รู้จักรักรรมาชาติและความต้องการของผู้อื่น รวมทั้งมีหลักในการปกครองหมู่คณะหรือประเทศชาติอีกมากมาย หลักในการปกครองและหลักในการบริหารตามรัฐศาสตร์แนวพุทธ ถือว่าสามารถนำมาใช้ในการปกครองและการบริหารในสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ทั้ง ๆ ที่หลักธรรมเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้วก็ตาม

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการปกครองตั้งแต่ระดับแคบที่สุด คือ การปกครองร่างกาย จิตใจ ของตนเอง จนถึงระดับที่กว้างที่สุด คือการปกครองประเทศชาติและการปกครองโลก โดยได้แสดงธรรมทั้งหลักธรรมของนักปกครองและวิธีบริหารการปกครอง ไว้อย่างมากมายในพระไตรปิฎก ซึ่งจะได้นำบางส่วนมาวิเคราะห์ในที่นี้ คือ

๒.๑.๑ หลักการปกครองตามแนวพุทธ

หลักการสำหรับนักปกครองนั้นเป็นเรื่องของการใช้อำนาจบังคับให้เป็นไปตามข้อบัญญัติของรัฐ เป็นเรื่องของการตกลงใจหรือกำหนดคนโยบายเพื่อแก้ปัญหาให้สังคม และเป็นเรื่องของการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้แก่สังคม เช่น อำนาจหรือตำแหน่งหน้าที่ ความมั่งคั่ง หรือเงินทอง ฐานะทางสังคม หรือเกียรติยศ ตลอดจนจรรยาบรรณอื่น ๆ ดังนั้นการปกครองจะต้องมีจริยธรรมคอยควบคุมเพื่อมิให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเกินขอบเขต คำว่าจริยธรรมในการปกครองนั้นหมายความรวมถึงจริยธรรมของฝ่ายปกครองและฝ่ายที่รับการปกครองด้วย คือเป็นทั้งจริยธรรมในการปกครองตนเองและปกครองผู้อื่น ในแต่ละสมัยย่อมจะมีนักปราชญ์คิดค้นหลักจริยธรรมในการปกครองให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละสังคมเสมอ เพื่อใช้สำหรับการแก้ปัญหาในสังคมให้ดีขึ้น ทินพันธ์ นาคะตะ ได้กล่าวว่า “ผู้ที่มีความเจริญทางจิตใจได้จะต้องมีคุณธรรมประจำใจ เพื่อใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิต คุณธรรมนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเหนือสิ่งอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการคิดหรือกระทำสิ่งใด ให้ยึดถือเหตุผลเป็นหลัก” อาจกล่าวได้ว่า การมีคุณธรรม ก็คือ การเป็นผู้มีสังขธรรมและมีความรู้นั่นเอง

หลักการปกครองทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นที่การปกครองโดยธรรม ใช้ธรรมเป็นอำนาจมิใช่ใช้อำนาจเป็นธรรม ดังจะเห็นได้ในหลักประมุขธรรม หลักทศพิธราชธรรม เป็นหลักการปกครองของพระราชอำนาจเป็นหลักธรรมของผู้เป็นประมุข หรือเป็นใหญ่ การบำเพ็ญกรณียกิจของจักรพรรดิเป็นหลักการการทำหน้าที่ของ นักปกครอง ในการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงของประชาชน โดยส่วนรวม”

*ทินพันธ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๘.

๒ พระมหาธรรมรัต อริชฌโม (ยศขุน), “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๑๗๕.

จากคำกล่าวในข้างต้นจะเห็นว่า หลักการปกครองนั้นจะยึดหลักทางศาสนา คือ อธิบายว่า คนเรามีความดีและความเลวครบง่าอยู่ในจิตใจ และทั้งสองอย่างนี้ต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลา คนที่อยู่ในคุณธรรมของศาสนา ยึดมั่นในหลักธรรมในทางพระศาสนา ก็มุ่งประพฤติในทางที่ชอบและ ใฝ่ในธรรม ส่วนคนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความเลว คือ คนที่เห็นแก่ตัว ปล่อยตัวให้ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาไม่มีที่สิ้นสุด การปกครองที่ดีที่สุดคือการปกครองที่ยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา และเป็นการปกครองที่ยึดหลักของกฎหมาย ไม่ใช่ยึดที่ตัวบุคคล

๒.๑.๒ ความหมายของรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ

รัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ในทางโลกซึ่งจัดว่าเป็นศาสตร์สมัยใหม่ อาจจะมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเลย เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ในทางธรรม แต่อันที่จริงแล้ว รัฐศาสตร์หรือการเมืองกับศาสนานั้นแยกจากกันไม่ได้ “ถ้าจะเปรียบคตินิยมเหมือนหลังคาที่คุ้มแดดคุ้มฝน หรือรั้วบ้านที่ป้องกันโจรผู้ร้าย คตินิยมคือหลังคาและรั้วก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบ้านเรือนหรือประเทศชาติทุกยุคทุกสมัย” การเมืองการปกครองทุกระบบไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด การที่จะปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบสุขมีความร่มเย็นได้ จะต้องอาศัยผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ใช้หลักธรรมมาเป็นหลักการในการบริหารบ้านเมือง หลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นมานั้น สามารถที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการปกครองและบริหารบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี

จากหัวข้อในข้างต้นนั้นสามารถแยกศัพท์ได้ เพื่อความเข้าใจในการศึกษาที่ง่ายมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ “รัฐศาสตร์” กับ “พุทธะ” ซึ่งจะได้อีกว่าเป็นลำดับไป ดังนี้

ชลธิชา ศาลิคุปต์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า รัฐ คือ ชุมชนของมนุษย์ที่มีบุคคลจำนวนมาก ซึ่งได้ทำการครอบครองดินแดนแห่งหนึ่งเป็นการถาวร แน่นนอนเป็นเอกราช ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมจากภายนอก “มีรัฐบาลที่ตั้งขึ้นซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพและยอมรับ”^๔

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ ได้ให้ความหมายคำว่ารัฐไว้ว่า “รัฐ” หมายถึง องค์การสูงสุดในการจัดระเบียบสังคม เพื่อประโยชน์สุขแก่สมาชิกแห่งรัฐ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงมีอำนาจเหนือบุคคลอื่นภายในรัฐด้วยความชอบธรรม”^๕

^๓ คณะอนุกรรมการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^๔ ชลธิชา ศาลิคุปต์, สังคมและการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ว.เซอร์วิส, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๕.

^๕ สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, การเมือง : แนวคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘.

ฉัตรชัย อุ่นตรงจิตร ได้ให้ความหมายของรัฐศาสตร์ไว้ว่า “รัฐศาสตร์หมายถึง การศึกษา การเมือง ด้วยหลักการทางวิชาการ การศึกษารัฐศาสตร์ ใช้หลักการแห่งเหตุผล ทฤษฎี ข้อมูลเชิงคุณภาพ และปริมาณ เพื่อการศึกษาการเมืองการปกครองทั้งหลาย”^๖

คำว่า “รัฐศาสตร์” (Political Science) คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยรัฐ อันเป็นสาขาหรือแขนงหนึ่งของ วิชาสังคมศาสตร์ ที่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐ ว่าด้วยทฤษฎีแห่งรัฐ การวิวัฒนาการ มีกำเนิดมาอย่างไร สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ดำเนินการปกครองมีกลไกไปในทางใด การจัดองค์การต่าง ๆ ในทาง ปกครอง รูปแบบของรัฐบาล หรือสถาบันทางการเมืองที่ต้องออกกฎหมายและรักษาการณ์ให้เป็น ไปตาม กฎหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเอกชน (Individual) หรือกลุ่มชน (Group) กับรัฐ และความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับรัฐ ตลอดจนแนวคิดทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อโลก อีกทั้งเป็นการแสวงหาอำนาจของ กลุ่มการเมืองหรือภายในกลุ่มการเมือง หรือสถาบันการเมืองต่าง ๆ เพื่อการปกครองรัฐอันจะนำไปสู่ ความมีเสถียรภาพทางการเมือง ความมั่นคงด้านการปกครองรัฐ พร้อมทั้งดำเนินการปกครอง เพื่อให้ผู้ที่ อยู่ภายใต้การปกครองมีความสุข มีความร่มเย็น มีพลังของความสมัครสมานสามัคคี มีความ เจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และต้องเป็นไปเพื่อให้ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ปราศจากการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นซึ่งกันและกัน มีความปลอดภัยทั้งในชีวิต และทรัพย์สิน

ดังนั้นคำว่า รัฐศาสตร์ หมายถึง “ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กระบวนการ ทางการเมือง สถาบันทางการเมือง รวมถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางการเมือง การศึกษารัฐศาสตร์เป็น การศึกษาในลักษณะของสหวิทยาการ โดยอาศัยองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาอื่น ๆ มาช่วยในการอธิบาย หรือประกอบในการศึกษาปรากฏการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น”^๗ และเป็นกระบวนการแบ่งปัน และถ่ายทอดอำนาจในกระบวนการตัดสินใจ เมื่อเปรียบเทียบกับสาขาอื่น ๆ การศึกษาด้านรัฐศาสตร์ นั้นถูกจัดว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวและสถาบันที่เป็นสาธารณะ สาขาวิชานี้มักถูกแบ่งเป็น หลายด้าน เช่น รัฐศาสตร์เปรียบเทียบ รัฐศาสตร์ระหว่างประเทศ ปรัชญาทางรัฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ระดับชาติ

คำว่า “รัฐ” จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความหมายของรัฐ พอที่จะสามารถเปรียบเทียบในทาง พุทธจักรได้ ดังนั้นคำว่า “พุทธจักร” เปรียบได้กับคำว่า “รัฐ” นั่นเอง คำว่า “รัฐ” ตรงกับภาษาบาลีคือ

^๖ฉัตรชัย อุ่นตรงจิตร, รัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^๗วิกิพีเดีย “สารานุกรมเสรี”, รัฐศาสตร์, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕

<<http://72.14.235.104/search?q=cache:NBr3F1muHKEJ:th.wikipedia.org/wiki/>>.

รัฐ แปลว่า ประเทศ หรือ แคว้นแคว้น^๕ แต่ส่วนมากแล้วในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยใช้คำว่า “แคว้น” มากกว่าคำว่า “รัฐ” ในบางครั้งคำว่ารัฐ ก็มีใช้เหมือนกัน เช่น มครรัฐ^๖ เป็นต้น นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกยังมีคำอื่น ๆ อีกที่มีความหมายเหมือนคำว่ารัฐ เช่น มหาชนบท พระนคร มหานคร เมือง ราชธานี เป็นต้น

คำว่า “พุทธะ” แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในที่นี้หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้ ผู้รู้ร้อยสัง ๔ อย่าง ถ่องแท้^๗ ดังนั้นคำว่า “รัฐศาสตร์แนวพุทธ” จึงมีความหมายว่า วิชาที่ว่าด้วยกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่งอธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้แห่งการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของประเทศหรือแคว้นแคว้น ตามข้อสมมติฐานหรือความจริงอันประเสริฐ

๒.๑.๓ องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธ

เมื่อนำเอาองค์ประกอบของพุทธจักรมาเปรียบเทียบแล้ว เห็นได้ว่ามีส่วนคล้ายคลึงกันมากเปรียบได้กับรัฐหนึ่งที่มีการบริหารปกครองอย่างมีระบบแบบแผน พุทธจักรจึงเป็นรัฐที่มีการปกครองแบบพิเศษ มีเป้าหมาย นโยบาย และหลักการที่แตกต่างจากรัฐทั่ว ๆ ไป ดังนั้นแล้วองค์ประกอบนั้นพอที่จะอธิบายในรายละเอียดต่อไป

๑) ประชากร (Population) ในทางพุทธจักรนั้น ประชากรก็มีความสำคัญมากที่สุดเพราะถ้าไม่มีประชากรพุทธจักรก็ไม่สามารถกำเนิดขึ้นได้ พุทธจักรจะเจริญหรือจะเสื่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้นนี่เองเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ศาสนาของคตาคจะเจริญหรือเสื่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก และอุบาสิกา”^๘ ประชากรในทางพุทธจักรจึงเรียกว่า “บริษัท ๔” ดังนี้

- ภิกษุบริษัท คือ บุรุษผู้มีคุณสมบัติในการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามในยุคเริ่มแรก ของพระพุทธกาลนั้นการที่จะเป็นพระภิกษุได้นั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประทานให้ เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ในกาลต่อมาเมื่อผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้ทางคณะสงฆ์บวชให้ ซึ่งการรับบุคคลเหล่านั้นเข้าหมู่โดยวิธีที่คณะสงฆ์คัดเลือกนั้น เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา”

- ภิกษุณีบริษัท คือ สตรีที่มีศรัทธาออกบวชในพระพุทธศาสนาเป็นภิกษุณีหรือนักบวชที่เป็นสตรีซึ่งเกิดขึ้นหลังภิกษุบริษัทนานพอสมควร เดิมทีนั้นพระพุทธองค์ไม่ทรงประทานอนุญาต แต่

^๕ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ และ อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจการพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๓๐๗.

^๖ ที.ม. ๑๐/๑๕๒/๑๐๓.

^๗ พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘๕.

^๘ พระอุครคณาธิการ (ชวนินทร์ สระคำ), ประวัติศาสนาพระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖๕.

เนื่องจากพระนางปชาบดีโคตมีทรงมีความเพียรและตั้งพระทัยจริง อีกทั้งพระอานนท์ทูลขอประทานอนุญาตด้วยเหตุผลมากมาย พระพุทธพระองค์จึงทรงประทานอนุญาตเพื่ออนุเคราะห์ประโยชน์อันยิ่งแก่สตรี ดังนั้น พระนางปชาบดีโคตมี เป็นพระภิกษุณีรูปแรก

-อุบาสกบริษัท คือ ขรราวาสผู้ชายที่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีเบญจศีล เบญจธรรม เป็นต้น เป็นผู้ที่มีศรัทธาที่มั่นคงในการเข้าถึงพระรัตนตรัย

-อุบาสิกาบริษัท คือ สตรีที่เป็นขรราวาสมีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีเบญจศีล เบญจธรรม เป็นต้น เป็นผู้ที่มีศรัทธาที่มั่นคงในการเข้าถึงพระรัตนตรัย เหมือนกับอุบาสก^{๑๒}

ประชากรในพุทธจักรนั้น ไม่ว่าจะมาจากชนชั้นวรรณะ เชื้อชาติ เพศ ศิวพรหมที่แตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ทุกคนมีสิทธิหน้าที่สามารถบรรลุธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติกรบําเพ็ญเพียรสร้างบารมีของแต่ละบุคคลเองที่จะบรรลุถึงขั้นไหน ระดับใด เมื่อปฏิบัติถึงขั้นสูงสุดย่อมได้รับความสุข คือวิมุตติรสเท่าเทียมกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เสมือนเช่นน้ำ ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำคงคา ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำยมนา ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำใด ๆ ก็ย่อมเป็นทะเลอันนั้น”^{๑๓}

๒) ดินแดน (Territory) ในทางรัฐศาสตร์นั้น รัฐจะต้องมีดินแดนในการครอบครองที่แน่นอน ในทางพุทธจักรก็เช่นเดียวกันมีสังฆมณฑลเป็นดินแดนหรืออาณาเขต ซึ่งเป็นดินแดนที่ได้รับอนุญาตหรือได้รับพระราชทานจากพระราชเจ้าเพื่อให้พระสงฆ์อยู่อาศัยหรือจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ เรียกว่า สิมหาหรืออาราม เป็นดินแดนหรือขอบเขตที่แน่นอนเป็นที่ยอมรับกันทั้งทางนิตินัยและพฤตินัยในประเทศไทยสิมหาหรืออาราม เป็นดินแดนที่จัดไว้อย่างเป็นทางการจากฝ่ายอาณาจักร จัดให้อยู่ในฐานะเป็นศาสนสมบัติไม่ต้องเสียภาษีแต่ได้รับความคุ้มครองจากอาณาจักรทุกประการ

๓) รัฐบาล (Government) ในทางอาณาจักรนั้น รัฐบาลเรียกได้ว่าเป็นสถาบันหลักทางการเมือง มีหน้าที่หลักในการสร้างและรักษากฎหมายเพื่อความยุติธรรมและความสงบสุขของบ้านเมือง ส่วนองค์การบริหารองค์การปกครองในทางพุทธจักรก็เช่นเดียวกัน ในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้าเป็นองค์พระประมุข ทรงมีฐานะเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดี พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ช่วยในการปกครอง ในประเทศไทยยุคปัจจุบันมีองค์การบริหารการปกครองสูงสุดที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระประมุขสูงสุด มีหน้าที่ในการบริหาร

^{๑๒} ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๑.

^{๑๓} ม.ม. ๑๓/๒๕๕/๒๕๖.

การปกครองและออกกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมรวมทั้งควบคุมดูแลและบังคับให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎระเบียบนั้น ๆ

๔) อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ในพุทธจักร พระธรรมและพระวินัยเปรียบเหมือนกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดเช่นกัน ใครล่วงละเมิดในหลักของพระธรรมวินัยจะถูกลงโทษโดยให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามโทษหรืออาบัติหนักเบาตามพุทธบัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยนั้นในทางพุทธจักรมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่ให้อำนาจในการบริหารการปกครองตนเอง สามารถกำหนดนโยบาย หรือออกกฎระเบียบข้อบังคับใด ๆ ก็ได้ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายของรัฐเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์โดยส่วนรวม^{๔๕}

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงใช้หลักของการใช้อำนาจ (Might or Power) อันเป็นธรรม (ลงโทษ ตำหนิผู้กระทำผิด ทำชั่ว ทำบาป ทำไม่ดี ที่สมควรได้รับโทษ)^{๔๖} ในการปกครองหรือบริหารคณะสงฆ์เช่นเดียวกัน คือ การข่มคนที่ควรข่ม หรือตำหนิลงโทษคนที่ทำผิดตามสมควรแก่ความคิด เพื่อมิให้บุคคลอื่นเอาเยี่ยงอย่าง (นิกคณแห นิกคหารหิ ปุคคหารหิ)^{๔๗} การลงโทษในทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้สำหรับการบังคับหรือลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำผิดในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ปรากฏในกัมมจันตกะ^{๔๘} ๖ วิธีด้วยกัน คือ

๑) ตัชชะเนยยกรรม คือ การตำหนิพระภิกษุที่กระทำผิด เช่น ก่ออธิกรรมในสงฆ์ มีอาบัติมาก และมีมารยาทไม่สมควร วิบัติในศีลและอาการะ ตีเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กระทำโดยการประกาศต่อหน้าสงฆ์ด้วยอุตติงคตถกรรมวาจา

๒) นิสยกรรม คือ การถอดยศและการตัดสิทธิ์แก่ผู้ที่กระทำผิด

๓) ปัพพชาเนยยกรรม คือ การขับออกจากหมู่ กระทำแก่ภิกษุที่ก่ออธิกรรมในสงฆ์ มีอาบัติมาก และมีอาการะไม่สมควร ตีเตียนพระรัตนตรัย เล่นคะนอง ประพฤติอนาจาร ล้มล้างพระวินัย ประกอบมิจฉารีพ

๔) ปฎิสาราณียกรรม คือ การบังคับให้พระภิกษุขอโทษคฤหัสถ์ เนื่องจากได้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ พยายามให้คฤหัสถ์เสื่อมลาภ สูญเสียผลประโยชน์ หรือทำให้เขาได้รับความลำบาก คำว่าเปรียบเปรยพวกคฤหัสถ์ ยุขงพวกคฤหัสถ์ให้แตกแยกกัน ตีเตียนพระรัตนตรัยแก่พวกคฤหัสถ์ พุดข่มคฤหัสถ์ด้วยถ้อยคำอันเลว รับคำอันเป็นธรรมแก่พวกคฤหัสถ์แล้วไม่ทำจริง

^{๔๕}พระมหาธรรมวโร อริยธมฺโม (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแก้ว, หน้า ๕๐-๕๕.

^{๔๖}ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, อ่างแก้ว, หน้า ๓๓๘.

^{๔๗}บุ.ชา. ๒๗/๒๔๔๒/๕๓๑.

^{๔๘}วิ.ญ. ๖/๑-๓๑๘/๑-๑๒๔.

๕) อุกเขปนียกรรม คือ การขกออกจากหมู่ คัดสิทธิการเป็นภิกษุสำหรับพระภิกษุที่ไม่เห็นอาบัติ ห้ามฉัน ห้ามสมโภค (อยู่ร่วม) กับสงฆ์จนกว่าจะประพตติแก้ไขใหม่ได้ สงฆ์อาจจะลงโทษพระภิกษุที่ก่อ อธิกรรมในสงฆ์ มีอาบัติมาก และมีมารยาทไม่สมควร คลุกคลีกับภคหัตถ์ด้วยอาการอันไม่สมควร วิบัติ ในศีล อาจารย์และทฎฐิติเตียนพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยอุกเขปนียกรรม ก็ได้ การให้อยู่ ปริวาสและประพตติมานต์ก็เป็นการขกออกเสียดจากหมู่ลักษณะหนึ่ง

๖) ตัสสปาปิยสิกการม คือ ใช้ลงโทษพระภิกษุที่ต้องอาบัติ แต่ให้การต่อสงฆ์กลับไปกลับมา กล่าวเท็จทั้งที่รู้ สงฆ์จะลงโทษตามลักษณะที่พระภิกษุนั้นต้องอาบัติ แม้พระภิกษุนั้นจะไม่ยอมรับ ก็ตาม หรืออาจจะลงโทษหนักกว่าอาบัติที่ต้อง ฐาน ไม่ยอมรับอาบัติ^๔

นอกจากนี้ยังมีการลงโทษวิธีอื่น ๆ อีก เช่น นิสสารณา การขับออกเสียดจากหมู่ปกาสนียกรรม คือ การประกาศตัดความเกี่ยวข้อง แสดงว่าสงฆ์ไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของพระภิกษุที่ถูก ประกาศสงฆ์จะทำปกาสนียกรรมในกรณีที่พระภิกษุมีความเห็นแตกต่างจากสงฆ์ และได้กระทำการ เพื่อให้สงฆ์แตกแยกกัน สงฆ์จำเป็นต้องประกาศให้สาธารณชนทราบว่า พระภิกษุนั้นมีความเห็นต่าง จากสงฆ์ ความเห็นและการกระทำของภิกษุนั้นไม่เกี่ยวข้องกันสงฆ์ การลงพรหมทัณฑ์ คือ การ ลงโทษพระภิกษุที่วิวาขสอนยาก พระภิกษุทั้งหลายจะไม่ว่ากล่าว ไม่สั่งสอนภิกษุนั้น การสวดสมรฎ ภาส คือ การที่สงฆ์สวดประกาศว่ากล่าวให้พระภิกษุเลิกการกระทำอันเป็นบาปเสียด และการประณาม เป็นการลงโทษสัททวาริก หรือ อันตวาสิกที่ประพตติไม่เหมาะสมต่ออุปัชฌาย์หรืออาจารย์ เป็นต้น

สรุปความได้ว่า องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธนั้นจะต้องประกอบไปด้วยประชากร คือ บริษัท ๔ (ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสิก และอุบาสิกา) ดินแดนหรืออาณาเขต เรียกสีมาหรืออาราม รัฐบาลเรียก มหาเถรสมาคม อำนาจอธิปไตย เรียก พระธรรมวินัย ทั้งองค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธนั้นจะขาด อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วย่อมทำให้รัฐขาดประสิทธิภาพในการ บริหารการปกครอง ทั้งนี้ก็เพื่อประ โยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมของประชาชนอย่างแท้จริง บนพื้นฐานของความต้องการของมนุษย์ที่เป็นไปอย่างเป็นระบบ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองในทางรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ ได้มีนักปราชญ์จำนวนมากให้ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งเน้นที่ว่านักปกครองจะต้องมีความรู้ความสามารถในการบริหารและการ ปกครอง หากนักปกครองมีภาวะผู้นำแล้วจะสามารถทำให้องค์กรบรรลุถึงจุดประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ เพื่อเป็น แนวทางในทางการศึกษา ดังนี้

^๔วินย. ๖/๑-๓๑๘/๑-๑๒๔.

๒.๒.๑ ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

จากที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความหมายของนักปกครอง ได้มีนักปราชญ์หรือท่านผู้รู้ได้อธิบายความหมายไว้แตกต่างกัน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นักปกครอง คือ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการบ้านเมือง สังคม โดยจะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ คือการถือหลักการ ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน ไม่เอนเอียงไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่คะแนนนิยม และมีความซัดเจนในการทำงาน^๑

พระพิจิตรธรรมพาที นักปกครอง คือบุคคลที่ปกครองให้ชนในชาติได้อยู่ดี กินดี มีระเบียบวินัยระบอบให้ผู้อยู่ในกติกาของบ้านเมือง และจะต้องมีปัญหา มีจิตสำนึกสภามบูรณ ฉลาดในการจัดการและวิธีทำงาน รู้จักกาลเวลาและสมัยนิยม มีความรู้ความสามารถ และดำเนินชีวิตในสุจริตธรรม เทียงธรรม เป็นธรรม และยุติธรรม ทั้งมีระเบียบวินัยให้เป็นแบบอย่าง^๒

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า “นักปกครอง คือ หัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงาน แล้วจะประจักษ์ชัดว่าผู้นำของหน่วยงาน คือผู้บริหารของกลุ่ม โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน”^๓

ประพันธ์ สุริหาร กล่าวว่า “นักปกครอง คือ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจ เพราะมีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชา หรือกลุ่ม เป็นไปในทางที่ดีหรือในทางที่ชั่วได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น”^๔

สุรศักดิ์ ม่วงทอง กล่าวว่า “นักปกครองคือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายในการทำงานของนักปกครอง อาจเป็นคน ๆ เดียวกับผู้บริหารก็ได้ ดังนั้นในกลุ่มหรือองค์กรหนึ่ง ๆ อาจมีผู้นำหลายคน นอกเหนือไปจากผู้บริหารหรือหัวหน้า ซึ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง เป็นต้น”^๕

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔.

^๒พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชวพันธ์ ธมฺวาทฺ โน), ศาสตรนักรับบริหารงานนักปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

^๓สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^๔ประพันธ์ สุริหาร, การบริหารการศึกษา, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๕.

^๕สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

ภิญโญ สาร กล่าวว่า นักปกครอง มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. นักปกครอง คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มคนหลาย ๆ คน ที่มีอำนาจ มีอิทธิพล หรือมีความสนใจให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำมีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติงานหรือพฤติกรรมของผู้อื่น นักปกครองจะมีความเป็นผู้นำมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความมากน้อยของอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน

๒. นักปกครอง คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๓. นักปกครอง แตกต่างจากหัวหน้า หรือผู้บริหาร คนสองคนนี้อาจเป็นคน ๆ เดียวกันก็ได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ นักปกครองที่มีความเป็นผู้หน้าที่แท้จริงของกลุ่ม นักปกครองที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้าหรือผู้บริหาร มีอำนาจ มีอิทธิพล และมีความสามารถจูงใจให้ประพฤติ ปฏิบัติตาม ความเห็นความต้องการ หรือคำสั่งของคนได้ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใด ๆ^{๒๔}

จากแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการทั้งหลาย ทำให้ทราบได้ว่า นักปกครอง หมายถึงบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน หรือ ได้รับการคัดเลือกแต่งตั้ง และมีอำนาจในการบริหารจัดการ พร้อมจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นบุคคลที่มีธรรมเป็นที่ตั้งและปกครองโดยธรรม นอกจากนั้นแล้วต้องประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน สามารถจูงใจให้บุคคลทั้งหลายทำงานด้วยความเต็มใจ สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและนำพาองค์กรนั้น ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๒.๒ หลักสำหรับนักปกครอง (หลักประมุขธรรม)

ในการบริหารการปกครองทุกระบบ ถ้าหากว่าได้ผู้นำหรือนักปกครองที่ขาดคุณธรรมแล้ว ไม่ว่าจะระบบการปกครองนั้นจะดีเพียงไรก็ตาม ก็จะเป็นการบริหารจัดการแบบทรราช เมื่อเป็นการปกครองในแบบดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน และก่อให้เกิดปัญหา ความเสียหายต่าง ๆ ก็จะเกิดแก่ประเทศชาติได้อย่างมากมายมหาศาล เพราะนักปกครองจะใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางที่ทุจริต แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้อง เกิดมีการทุจริตคดโกงกันอย่างมากมาย เพราะอำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ช่วยวนจิตใจและสามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยใจคอของมนุษย์ได้อย่างรวดเร็ว หากนักปกครองใดหลงใหล สීමตัว ยึดติดในอำนาจ โดยที่ไม่มีกรอบของคุณธรรม และศีลธรรมคอยเป็นหลักในการกำกับดูแลควบคุมตนเองแล้ว ในที่สุดแล้วอำนาจเหล่านั้นก็จะย้อนกลับมาทำลายตัวผู้มีอำนาจเอง

^{๒๔}ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : อรุณสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๕.

พระพุทธศาสนาจึงได้มีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักปกครอง นักปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ได้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ได้อย่างแท้จริง ศัพท์ที่มีความหมายถึงผู้ที่มิอำนาจ หรือผู้ปกครองในพระไตรปิฎกมีหลายศัพท์ เช่น

๑) จักวัตติ หรือ จักรพรรดิ หมายถึงผู้ปกครองที่ใช้ธรรมเป็นอำนาจ ใช้ธรรมเป็นหลักในการปกครอง เป็นผู้ที่เคารพธรรม ปฏิบัติตามธรรม ซึ่งจัดว่าเป็นผู้ปกครองในอุดมคติของมวลมนุษย์

๒) มหาชนสมบัติ หมายถึง ผู้ที่ประชาชนส่วนใหญ่พร้อมใจกันคัดเลือกขึ้นมาและมอบอำนาจให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองหมู่คณะ

๓) กษัตริย์ หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของเขต ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินหรือที่นา เป็นผู้ดูแลจัดสรรที่นาหรือดินแดนให้แก่ประชาชน

๔) ราชา หมายถึง ผู้ที่ให้ประชาชนมีความยินดี พอใจ สุขใจ โดยธรรม

ทั้ง ๔ ประการนี้มีความหมายต่อนักปกครองในสมัยบรรพกาล เป็นการเรียกขานกันตามหน้าที่หรือตามคุณลักษณะของนักปกครองนั้นๆ นักปกครองเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้าหรือความเสื่อม ถ้าได้นักปกครองที่ดีมีศีลธรรมมีความรู้ความสามารถ ก็จะนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความผาสุกความเจริญได้ แต่ถ้าได้ผู้ปกครองที่ทุจริต ไม่ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ก็จะทำให้ประชาชนต้องประสบความเดือดร้อนและประเทศชาติอาจจะล่มสลายไปได้ ในพระไตรปิฎกได้แสดงถึงหลักปฏิบัติและความสำคัญของผู้ปกครองไว้มากมาย เช่น ในราโชวาทชาดก ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

“ในเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคหัวหน้าฝูงว่ายคด โคทั้งหลายก็ว่ายคดไปตามกัน ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งมั่นอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่ไม่เป็นสุขทั่วกัน

เมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคหัวหน้าฝูงว่ายตรง เมื่อมีโคผู้นำฝูงว่ายตรงอย่างนี้ โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายตรงไปตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าผู้ใดได้รับการสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรมประชาชนนอกนั้นก็ย่อมประพฤติธรรมไปตามโดยแท้ ถ้าพระราชเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน”^{๒๖}

จากข้อความในชาดกนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้นำตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นที่ตั้งปกครองโดยธรรม และโดยส่วนตัวต้องประพฤติธรรม

^{๒๖}พ.ชา. ๒๓/๖๓-๖๓๓/๑๔๕.

เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี การมีคุณธรรมของผู้ปกครองย่อมเป็นส่วนสำคัญที่จะบรรลุประโยชน์สูงสุดตามเจตนารมณ์แห่งการบัญญัติที่กำหนดไว้ได้ การที่นักปกครองมีคุณธรรมย่อมจะเป็นที่พึงพอใจ และเป็นที่ยอมรับของประชาชน และเมื่อผู้ได้ปกครองมีความเชื่อมั่น มีความมั่นใจในตัวผู้ปกครองตนแล้ว ผู้อยู่ใต้การปกครองย่อมประพฤติปฏิบัติตามไปด้วย เพราะการปกครองที่ดีที่สุดคือการที่ถูกปกครองไม่มีความรู้สึกว่าคุณใครปกครอง^{๒๖} อีกส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงรัฐว่ามีส่วนสำคัญต่อประชาชนเพียงใด ในระบบราชาธิปไตยแม้ว่าพระมหากษัตริย์คือผู้นำที่มีอำนาจสูงสุด ที่จะนำประชาชนไปในทางใดก็ได้ บางครั้งได้พระมหากษัตริย์ที่ไม่มีคุณธรรมจึงมักจะใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง แต่ในทางพระพุทธศาสนาพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองจะต้องมีภาวะผู้นำในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นทางการในมหาโพธิชาดก^{๒๗} ได้แสดงถึงคุณสมบัติของผู้ปกครองหรือพระราชามีใจความสรุปว่า

๑) รัฐนั้นเปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่ ผู้ปกครองจะต้องปกครองรัฐโดยธรรม ถ้าผู้ปกครองปกครองรัฐโดยธรรม ผู้ปกครองนั้นก็จะมีความสุข และรัฐก็จะไม่พินาศ แต่ถ้าผู้ปกครองไม่ปกครองโดยธรรม ผู้ปกครองนั้นก็จะไม่มีความสุขเลย

๒) ผู้ปกครองจะต้องไม่เบียดเบียน หรือขูดรีดพ่อค้าหรือนักธุรกิจมากเกินไป ถ้าผู้ปกครองเบียดเบียนนักธุรกิจ ผู้ประกอบการค้าภายในรัฐ ก็จะทำให้ขาดรายได้จากการเก็บภาษี

๓) ผู้ปกครองจะต้องไม่เบียดเบียนข้าราชการผู้ใหญ่ หรือ เบียดเบียนทหารผู้เชี่ยวชาญในการรบ เพราะจะทำให้ขาดการบริหารหรือกำลังพล

๔) ผู้ปกครองจะต้องไม่เบียดเบียนผู้ประพฤติธรรม หรือ บรรพชิตผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะจะทำให้ผู้ปกครองนั้นคลาดจากความดี

๕) ผู้ปกครองจะต้องไม่ประพฤติผิดในบุตรภรรยา และต้องประพฤติธรรม คือบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทเสมอเหมือนกัน

ผู้ปกครองที่มีลักษณะเช่นนี้จะเป็น “ภูมิบัณฑิต” หรือเป็นเจ้าแห่งแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่ ย่อมทำให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองอยู่กันอย่างผาสุก

๒.๒.๓ คุณธรรมของนักปกครอง

การปกครอง คือ การควบคุมดูแลว่ากล่าวคนทั้งหมดขณะให้อยู่ในระเบียบวินัยอย่างสม่ำเสมอ การปกครองแบ่งเป็น ๒ ชั้น ชั้นนอกได้แก่การควบคุมความประพฤติให้เป็นไปตามระเบียบชั้นในได้แก่ การควบคุมน้ำใจให้เคารพระเบียบและให้เคารพนับถือผู้ปกครองผลที่มุ่งในการปกครอง

^{๒๖}พระมหาเวชยันต์ กิตฺติโสภโณ (แก้วพวง), “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : การศึกษาเปรียบเทียบ”, วิทยานิพนธ์ศาสนาสตวรรษมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, หน้า ๘๒.

^{๒๗}พ.ชา. ๒๘/๑๗๕-๑๘๒/๒๓-๒๔.

ก็คือ ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของคนทั้งหมดที่อยู่ในปกครองอันเดียวกัน ผลอันนี้ก็จะสำเร็จได้ ต้องมีระเบียบสำหรับปกครอง และต้องมีผู้ปกครองตามระเบียบนั้น ระเบียบควบคุมความประพฤติของคนไว้ได้ แต่ไม่อาจควบคุมน้ำใจคุณธรรมของผู้ปกครองสามารถควบคุมน้ำใจคนที่อยู่ในปกครองไว้ได้ ผู้ปกครอง ก็คือ ผู้นำของหมู่ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมคนทั้งหมด ให้ประพฤติตามระเบียบเสมอกัน และมีหน้าที่ควบคุมน้ำใจของเขาให้เคารพกฎระเบียบ และให้ความเคารพนับถือตัวผู้ปกครองด้วยผู้ปกครอง จะสามารถควบคุมน้ำใจคนทั้งหมด ก็เพราะคุณธรรมของนักปกครอง ดังนี้

๑) ผู้ปกครองต้องมีอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตากรุณา มุ่งหวังให้คนทั้งหมดอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน ตั้งใจช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์ยากเดือดร้อน ไม้มักได้ ไม่เห็นแก่สุขเฉพาะตัวและเที่ยงธรรม

๒) ผู้ปกครองต้องประกอบด้วยคุณธรรมเหล่านี้ และต้องแสดงให้คนในปกครองเห็น คือ ความหมั่นขยัน ความรอบคอบ ทำการงานสะอาด พิจารณาก่อนจึงทำ ระมัดระวัง เลี่ยงชีพชอบธรรม ไม่ประมาท ฉลาดในอุบาย รู้จักผ่อนปรน แก้ไขให้ร้ายกลับเป็นดี

๓) ผู้ปกครองต้องทำตัวเป็นแบบอย่างสมเป็นผู้มีในข้อเหล่านี้ เคารพรักษาระเบียบ เอาใจใส่ ต่อหน้าที่ ทำอะไรทำจริง อดทนต่อความเหนื่อยยาก ขะมักเขม้นในการงาน เป็นคนตรงต่อเวลา เคารพ ประโยชน์ของผู้อื่น ขอมเสียสละเพื่อหมู่คณะ

๔) ผู้ปกครองต้องรู้จักอ่านคน คนในโลกมี ๓ จำพวก พวกหนึ่งรู้จักใช้ทั้งตัวเองทั้งผู้อื่น พวกหนึ่งรู้จักใช้ตัวเองแต่ไม่รู้จักใช้ผู้อื่น พวกหนึ่งไม่รู้จักใช้ทั้งตัวเองทั้งผู้อื่นต้องให้คนอื่นใช้ การใช้คน ต้องรู้จักเลือกให้เหมาะแก่งาน ถ้าอ่านคนไม่เป็นก็เลือกไม่ถูก

๕) ผู้ปกครองต้องรู้จักอุบายวิธีสำหรับจูงใจคนให้เกิดความสมัครใจเพราะการทำโดยถูกบังคับ ไม่ให้ผลดีเท่าการทำโดยสมัครใจ

๖) ผู้ปกครองต้องรู้จักผูกใจคนให้รักและนับถือด้วยสังคหธรรม คือเผื่อแผ่ให้กัน พุดจาอ่อน โยนไปเพราะ ช่วยเหลือ ไม่ดูค้าย วางตนสมฐานะ ไม่ถือตัว เพราะหลักธรรมมีอยู่ว่า ถ้ามีความรักความนับถือแล้ว ก็มีใจช่วยเหลือ โดยไม่ต้องออกปากและขอมให้ใช้ โดยความเต็มใจปราศจากรังเกียจ^{๒๕}

นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงแสดงไว้ ในอภิชาตคก เกี่ยวกับคุณธรรมของผู้ที่เหมาะสม จะเป็นปกครองว่า

“อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ตีเลย...คนพาลผู้สำคัญตนว่าเป็น บัณฑิต ปกครองหมู่คณะตกอยู่ใต้อำนาจจิตของตนแล้ว พึงนอนคายนเหมือนลิงจำฝูงนอน คายอยู่ละนั้น อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ตีเลย...เพราะไม่เป็นประ โยชน์ แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนนกระหาตัวผู้ไม่เป็นประ โยชน์แก่นักปกครองหมู่คณะ

^{๒๕} หนังสือพิมพ์รายเดือนธรรมลีลา, “การเมือง”, การปกครอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๔๕, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๐ <<http://www.budmgt.com/budman/bm02/politicdhamma.html>>.

ทั้งหลาย ฉะนั้นส่วนนักปราชญ์มีกำลังปกครองหมู่คณะดีมาก เพราะว่าเป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย เหมือนท้าววาสวะผู้เป็นประโยชน์แก่เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งหลาย ฉะนั้น ผู้ใดพิจารณาเห็น คิด ปัญญา สุตะในตน ผู้นั้นย่อมประพฤติประโยชน์ได้ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น เพราะฉะนั้นนักปราชญ์พึงพิจารณาคุณ คุณคิด ปัญญา และสุตะ ฉะนั้น พึงเป็นผู้บริหารหมู่คณะเถิด หรือจะอยู่ผู้เดียวพึงเว้นรอบ”^{๒๕}

นอกจากนี้ในมหากป็นชาดก ได้แสดงถึงหลักของผู้ปกครองว่าจะต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติแล้ว ผู้ปกครองต้องยอมเสียสละความสุขส่วนตัว และทุ่มเทชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ให้สมกับความไว้วางใจของประชาชนที่ได้คัดเลือก หรือยกย่องมาเป็นผู้นำของพวกเขา โดยไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป ข้อคิดสำหรับผู้ปกครองในชาดกนี้มีว่า “ธรรมดาพระราชามหากษัตริย์ผู้ทรงปรีชาสามารถ พึงแสวงหาความสุขให้แก่รัฐ สัตว์พาหนะ ทหาร และพลเมืองถ้วนหน้ากัน”^{๒๖}

สรุปได้ว่าคุณธรรมของนักปกครอง จะต้องประกอบด้วยความเมตตากรุณา ทั้งเชิงธรรม เลี้ยงชีพ โดยชอบธรรม เคารพประโยชน์ของผู้อื่น ยอมเสียสละเพื่อหมู่ พุทธเจ้าอ่อนโยนไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม วางคนสมฐานะ และไม่ถือตัว

๒.๒.๔ หลักธรรมของนักปกครอง

หลักธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้น นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันกาล เป็นระยะเวลา ๒๕๐๐ กว่าปีแล้ว แต่ทุกหลักธรรมยังคงทันสมัยอยู่เสมอ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตและแนวทาง ในการบริหารงาน ได้เป็นอย่างดี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะหลักธรรมดังกล่าวเป็นความจริงที่ สามารถพิสูจน์ได้ที่เรียกว่า “สัจธรรม” ปฏิบัติได้เห็นผลได้อย่างแท้จริงอยู่ที่เราจะนำหลักธรรมข้อใดมาใช้ให้เหมาะสมกับตัวเรามากที่สุด สำหรับผู้ที่มีหน้าที่ปกครองคนและบ้านเมือง พระพุทธองค์ได้ทรงสอนหลักธรรมที่ใช้เป็นแบบอย่างในการปกครองโดยตรงไว้หลายประการ ซึ่งข้อมจะนำมาใช้ได้ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์ หรือผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองทั่วไป โดยจะขอนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้เพียงบางประการ ดังต่อไปนี้

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ เป็นหลักธรรมของนักปกครองหรือผู้ปกครองที่สำคัญหรือเรียกอีกอย่างว่า “ธรรมสำหรับพระราชา” พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเอาไว้อย่างกว้าง ๆ ซึ่งในครั้งพุทธกาลเป็นการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระราชา อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ของไทยทรงยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านาน จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นเสมือน

^{๒๕}พ. ช. ๒๓/๑๐๒๘-๑๐๓๔/๒๑๐.

^{๒๖}พ. ช. ๒๓/๑๐๕๐-๑๐๕๖/๒๑๔.

ศีลวินัย ซึ่งจะต้องสังวรปฏิบัติ เพื่อเป็นเครื่องอบรมและคุ้มครองจิตใจไม่ให้ละเมิดอำนาจหน้าที่ โดยอาศัยหลักธรรมนี้เป็นหลักในการปกครองและประพฤติปฏิบัติคน เป็นธรรมที่จะทำให้เกิดความเคารพรักคุ้มครองป้องกันรักษาประโยชน์และอำนาจประโยชน์แก่หมู่คณะหรือมวลชน มีเนื้อหาของ ทศพิธราชธรรม อันเป็นหลักในการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

๑) ทาน หมายถึง การให้สิ่งของที่ควรให้แก่บุคคลที่ควรให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของ สงเคราะห์แก่ประชาชนหรือบุคคลทั่วไปผู้อยู่ใต้ปกครอง รวมทั้งการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒) ศีล หมายถึง การสำรวม ควบคุมกาย วาจาให้ดีงาม ความประพฤติดีงามที่เป็นไปตามระเบียบ แห่งรัฐและศาสนา ดังนั้น ความประพฤติที่ดีงามนี้สามารถเป็นแบบอย่างให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ ปกครองปฏิบัติตามได้

๓) บริจาคะ หมายถึง การบริจาค เป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง หรือ การไม่เห็นแก่ตัว ยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม มีน้ำใจกว้างขวางสละความ ตระหนี่และข่มความโลภอันเป็นสาเหตุแห่งการคอร์รัปชัน

๔) อาชชวะ หมายถึง ความซื่อตรงต่อตนเอง ต่องานและต่อบุคคลอื่น ๆ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความ บริสุทธิ์ใจ ไม่หลอกลวงประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง มีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติและตั้งมั่นใน สุจริตธรรม มั่นคงอยู่ในธรรม รักษาสิ่งจะและเกียรติยศตลอดจนเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

๕) มัทวะ หมายถึง ความอ่อนโยน มีอัธยาศัยไมตรีเยื่อใยแห่งกระด้างหยาบคาย มีวาจาที่ไพเราะ อ่อนหวานนุ่มนวลต่อบุคคลทั่วไป มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีงาม มีใจเป็นกลาง หนักแน่นพร้อมที่จะรับฟัง ความคิดเห็นและคำแนะนำคัดค้านจากบุคคลอื่น ทำให้ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนและผู้อยู่ใต้ บังคับบัญชา

๖) ตปะ หมายถึง ความทรนงค์หรือความมีอำนาจ และมีธรรมเป็นที่ตั้งอยู่ในตัว ที่คอยรู้จัก ยับยั้งจิตใจ พยายามขจัดหรือทำลายความชั่วในจิตใจไม่ให้กำเริบ ประคองจิตใจของประชาชนหรือผู้อยู่ ใต้ปกครองให้อยู่ในศีลธรรม อันดีงาม ทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีความยำเกรง ไม่หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ เอาชนะความชั่วร้ายในใจได้ด้วยความรู้จักกำจัดความชั่ว

๗) อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ โดยวิสัย ไม่ดูอำนาจความ โกรธจนเป็นเหตุทำให้กระทำ ความผิดพลาดต่าง ๆ เสียศีลธรรม จะต้องมีเมตตา คอยระงับความขุ่นเคือง มีความรักความปรารถนาดี ต่อประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองอยู่เสมอ

๘) อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน บีบบังคับ กดขี่ข่มเหงประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ได้รับความเดือดร้อน ไม่หลงระเหิดในการใช้อำนาจมากเกินไปจนขาดความเมตตากรุณา ไม่มีอคติหรือ ใช้อำนาจในการแก้แค้นส่วนตัว ต้องมีความกรุณาช่วยเหลือประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ พ้นทุกข์

๕) ซันติ หมายถึง ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตัวเอง ทนทานต่อกิเลสและความทุกข์ มิให้หวั่นไหวไปตามแรงอำนาจของกิเลสหรือมีสติรู้จักควบคุมจิตใจตัวเอง เป็นธรรมที่ส่งเสริมความกล้าหาญเข้มแข็ง ช่วยสามารถทำให้ฟันฝ่าอุปสรรคความยากลำบากได้

๑๐) อวิโรธนะ หมายถึง การไม่ประพฤติดิถีไปจากธรรม ความเที่ยงตรง ดำรงมั่นอยู่ในความยุติธรรม มีสติควบคุมรักษามารยาททางกาย วาจา และใจให้เป็นสุจริตและสุภาพ ไม่มีความเอนเอียง หวั่นไหวในถ้อยคำดีหรือร้าย ลาก ชก สรรเสริญ และนินทา หรืออารมณ์ที่ชอบใจ ไม่ชอบใจใด ๆ ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ทั้งในส่วนนิติธรรม คือระเบียบแบบแผนในการปกครอง และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ที่เคยยึดปฏิบัติ^{๑๐๐}

หลักธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นคุณธรรมจำเป็นแก่นักบริหาร นักการเมือง และนักปกครอง ตลอดจนผู้อยู่ในปกครองและผู้ร่วมงานทั่วไป ซึ่งจะใช้เป็นหลักปฏิบัติต่อกันและกัน^{๑๐๑}

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ราชสังคหวัตถุ^{๑๐๒} เป็นหลักธรรมที่ช่วยในการวางนโยบายในการปกครองและบริหารบ้านเมืองที่เรียกว่า เรียกว่า “หลักรัฐาภิบาลนโยบาย” หรือรัฐประศาสนนโยบาย” ซึ่งมีทั้งด้านปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน ๔ ประการ คือ ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางด้านการเมือง ความมั่นคงทางด้านสังคม และความมั่นคงทางด้านทหารหรือการป้องกันประเทศ นับเป็นธรรมที่จะนำไปได้รับความเคารพจากผู้อยู่ใต้การปกครอง หลักธรรมทั้ง ๔ ประการ มีดังต่อไปนี้

๑) สัสสมชัง ฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร หมายถึง การส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพ บำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ มีผลผลิตพืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ นักปกครองหรือผู้นำที่สามารถทำได้เช่นนี้ ต้องเป็นผู้ฉลาด มีความสามารถมากในการส่งเสริมอาชีพและการผลิตของประชาชนให้มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักใหญ่ๆ ในการบริหารประเทศด้านเศรษฐกิจให้มีความก้าวหน้า โดยการมีเศรษฐกิจที่พอเพียงในครัวเรือน ความเป็นอยู่ที่พอดี ประหยัด ใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ถูกต้อง ไม่เกี่ยวข้องอบายมุข กล่าวคือ มีทรัพย์สินเงินทองเก็บไว้ใช้ในครอบครัว ใช้จ่ายทรัพย์เหล่านั้นไปในทางที่ถูกต้อง มีอาชีพที่สุจริตไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และไม่มีหนี้สิน ทั้ง ๔ ประการนี้เรียกว่า สุขของคฤหัสถ์ ผู้อยู่ครองเรือน^{๑๐๓} ในด้านการผลิตพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ขยันหาทรัพย์ ไม่เกียจคร้าน ในด้านการบริโภคพระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในโลกอาทิตย์ยะ นั่นคือ ให้รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ควรจ่าย คือ

^{๑๐๐}พ.ช.า. ๒๘/๒๔๐/๖๒.

^{๑๐๑}ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๗.

^{๑๐๒}อง.จตุกก. ๒๑/๓๕/๔๑-๔๒ ; พ.ศ. ๒๕/๓๒๓/๒๕๒-๒๕๕.

^{๑๐๓}อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๕๐.

ใช้เลี้ยงตัวเอง ครอบครัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และคนได้ปกครอง ดูแลมิตรสหาย ป้องกันอันตรายต่าง ๆ และทำพิธีกรรมต่าง ๆ คือ การสงเคราะห์ญาติ การต้อนรับแขก การทำบุญ การเสียภาษี การบำรุงสมณะพราหมณ์ และการมีเศรษฐกิจที่มั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและระดับประเทศ^{๑๖} นักปกครองหรือผู้นำที่ฉลาดรู้ว่ากาลใดควรใช้หลักธรรมใด กาลใดควรเว้น กาลใดควรทำและความสามารถสร้างแรงบันดาลใจ แรงจูงใจ หรือแรงผลักดันให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองปฏิบัติตามสิ่งที่นักปกครองหรือผู้นำต้องการ ได้

๒) ปรีสมธัง ฉลาดในการบำรุงข้าราชการ นักปกครองหรือผู้นำจะต้องมีความเฉลียวฉลาดในการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการหรือทำงานทั้งด้านการบริหารและสนองงานผู้บังคับบัญชา จัดสรรตำแหน่งหรือมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เลือกใช้คนดี มีฝีมือ ซื่อสัตย์รู้จักเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้แสดงความสามารถและทำงานอย่างเต็มความสามารถ รู้จักยกย่องชมเชย หรือปูนบำเหน็จรางวัลให้ผู้มีผลงานความดีปรากฏและมีความรักใคร่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย มีความเสียสละและดำรงคงไว้ซึ่งความเป็นธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเรื่องความถูกต้องยุติธรรมอย่างมาก นั่นคือ “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละทั้งทรัพย์ อวัยวะ และแม้กระทั่งชีวิตเพื่อรักษาธรรม”^{๑๗} ในพระพุทธศาสนามีได้ยกย่องสิ่งใดเท่าเทียมธรรม และสามารถสละได้แม้กระทั่งชีวิตเพื่อรักษาธรรมจึงเป็นบุคคลที่น่านับถือที่สุด ความฉลาดบำรุงข้าราชการ ในที่นี้จึงหมายถึงเอาข้าราชการทุกคน ทุก ๆ ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายนิติบัญญัติ ข้าราชการเมื่อมีนักปกครองหรือผู้นำที่ดี การบริหารงาน การเมืองการปกครองสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี

๓) สัมมาปาสัง การผูกประสานปวงประชา ความฉลาดในการแก้ปัญหา ความสามารถผูกใจประสานมิตรหรือเป็นผู้ที่ประชาชนชื่นชอบ รักใคร่และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ได้ รู้จักสงเคราะห์ประชาชน มีเมตตากรุณาต่อประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้มีความสุขทั้งยังส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ตามที่ประชาชน สนใจและถนัด เอาใจใส่ประชาชน หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทั้งทางด้านสุขภาพ สวัสดิภาพทางสังคม และอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ยิ่งกว่านั้น นักปกครองหรือผู้นำจะต้องตั้งอยู่ในเบญจศีล คือ การละเว้นจากการฆ่าและเบียดเบียนทำร้ายกัน การไม่ละเมิดทรัพย์สินหรือลักขโมยของผู้อื่นมาเป็นของตน การไม่ล่วงละเมิดทางเพศ การไม่พูดเท็จ โกหกหลอกลวง และการไม่เสพสิ่งเสพติดของมึนเมาที่ทำให้ขาดสติทุกประเภท^{๑๘} เบญจศีลเป็นหลักที่ให้ละเว้นในการทำ ความชั่ว แต่หลักเบญจธรรมเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้ทำความดี และสนับสนุนซึ่งกันและกัน

^{๑๖} วจ.จตุกก. ๒๑/๔๑/๔๘.

^{๑๗} พุ.ชา. ๒๘/๓๘๒/๕๕.

^{๑๘} ที.ปา. ๑๑/๒๘๖/๒๔๗ ; อภิ.วิ. ๓๕/๗๖๗/๓๘๘.

เบญจธรรม คือ ความเมตตา รักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน การเลี้ยงชีวิตที่สุจริต ความสำรวมในกาม ความซื่อสัตย์ซื่อตรง ความมีสติสัมปชัญญะ^{๓๙} เป็นหลักธรรมที่นักปกครองหรือผู้นำควรปลูกให้มีไว้ในตนเองและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่น นำพาสังคมสู่สันติสุขและสร้างโมศรีจิตให้แกกันและกันได้

๔) วาจาเปย์ยังมีวาจาอันดูดีมีใจ ไพเราะอ่อนหวาน ฟังแล้วชุ่มชื่นใจ และมีกำลังใจ เป็นวาจาที่สร้างสรรค์ประกอบไปด้วยประโยชน์ สามารถสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ รู้จักใช้คำพูดให้เหมาะสมกับกาละ เทศะ และบุคคล รู้และเข้าใจในวิธีการใช้คำพูดทั้งยังพูดโน้มน้าวจิตใจให้คนทำความดีได้ และยกย่องการทำความดีและสนับสนุนคนทำความดี

ผลของการถือหลักการปกครองดังกล่าวตามหลักพระพุทธองค์ก็คือ นิรโรคพิษ สามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่คนใต้ปกครองได้อย่างแท้จริง โจรผู้ร้ายจะมีน้อยเพราะทุกคนมีกินมีใช้บ้านเมืองจะมีแต่ความสงบสุข

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ^{๔๐} เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้นักปกครองหรือผู้ปกครองบริหารงานทางการเมืองการปกครองอย่างฉลาด จุดประสงค์ที่สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตรนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนอย่างแท้จริง มุ่งเน้นให้นักปกครองหรือผู้ปกครองใช้อำนาจสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีแก่ประชาชน ๑๒ ประการ ดังนี้

๑) ให้ยึดถือธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยในการปกครองประเทศ เคารพยำเกรงธรรม

๒) ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่อัน โดชน หรือ ชนภายใน เช่น พระมหากษัตริย์ พระโอรส พระธิดา ตลอดถึงผู้ปฏิบัติราชการ ในพระองค์ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม เป็นต้น

๓) ให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ ด้วยความเป็นธรรม

๔) ให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้น ตลอดถึงชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย

๕) ให้ความคุ้มครองแก่อนุชน หรือข้าราชการบริพารผู้ตามเสด็จ ในปัจจุบัน หมายถึง ข้าราชการพลเรือน

๖) ให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

^{๓๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๖.

^{๔๐}ที่.ป.า. ๑๑/๓๕/๔๕-๔๖.

๗) ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมืองชนบท และชายแดน ด้วยความเป็นธรรมเสมอกัน

๘) ให้ความคุ้มครองแก่พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณะชีพรามณ์

๘) ให้ความคุ้มครองแก่นกและเนื้อ สัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย

๑๐) มาตราการ ห้าม ป้องกันมิให้เกิดการอันอธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักรปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้ทำการทุจริต ผิดกฎหมายบ้านเมืองอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนภายในรัฐ โดยเด็ดขาด

๑๑) ธนาอุปทาน แบ่งปันทรัพย์ให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้ขัดสนขาดแคลนภายในแคว้นแคว้นโดยไม่มีผู้เหลือขวและช่วยเหลือตามความเหมาะสม กระจายรายได้ ความเจริญให้แก่ประชาชนอย่างเสมอภาค สม่่าเสมอและทั่วถึงทุกพื้นที่เท่าที่จะทำได้

๑๒) สมณพราหมณ์ปรีจณา มีความสนใจ เอาใจใส่ศาสนาและศีลธรรม หมั่นปรีกษา ใตตามสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ นักปราชญ์ นักวิชาการผู้มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญหมั่นศึกษาค้นคว้าแสวงหาปัญญา ความรู้ และคุณธรรมอยู่เสมอ มีที่ปรีกษาที่ดี บริสุทธิ มีคุณธรรมความดี เพื่อให้รู้ชัดในสิ่งที่ควรทำหรือควรเว้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเองและการบริหารการปกครองรัฐ

อาจกล่าวโดยสรุปอีกครั้งว่า หลักจรรยาบรรณจิตวิตรเป็นหลักที่อาศัยธรรมสักการะ เคารพนับถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงไชย มีธรรมเป็นอำนาจ ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นมนุษย์และสัตว์ไม่ยอมให้การกระทำอันเป็นอธรรมมีอยู่ในเขตการปกครอง

อภิธานิยธรรม ๘ ประการ^{๑๑} เป็นธรรมที่ทำให้มีแต่ความเจริญ ไม่มีเสื่อมเป็นหลักปกครองในระบอบประชาธิปไตยปฏิบัติตามแบบประชาธิปไตยที่ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์และ มุ่งถึงสามัคคีธรรมในการทำงาน การเคารพในตัวของทุกกฎหมายและเจตนารมณ์ของประชาชนตลอดจนส่งเสริมให้คนดีมาสู่ประเทศ หรือนักปกครองที่ดีมาบริหารการปกครอง ดังนี้คือ

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒) เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกก็เลิก โดยพร้อมเพรียงกัน และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจการที่จะต้องกระทำของรัฐ

๓) ให้เคารพปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของรัฐ ไม่เพิกถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ดีไม่งามขึ้นมาแทน

๔) เมื่อได้ตั้งให้ผู้ใดเป็นหัวหน้า ก็ให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน

๕) ไม่ลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ประพฤติปฏิบัติธรรมและให้เกียรติสุภาพสตรี พร้อมทั้งไม่ข่มเหงน้ำใจสตรี

^{๑๑} อจ สตุตถก. ๒๓/๓๕/๒๑.

๖) สิ่งใดเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ผู้ปกครองจะต้องนับถือในสิ่งนั้นด้วย ทั้ง ไม่ยกเลิก พิธีกรรมอันชอบธรรมนั้นเสีย

๗) กำหนดมาตรการให้การคุ้มครองให้ผู้ประพฤติธรรมเข้ามาสู่แว่นแคว้น เมื่อเข้ามาแล้วก็ให้ ความอนุเคราะห์ตามสมควร^{๓๐}

หลักธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นข้อธรรมะและรัฐประศาสน์ที่พระมหากษัตริย์หรือนักปกครองทั่วไป ได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบมา ทั้งยังนับว่าเป็นหลักในการปกครอง และปฏิบัติราชการที่สามารถนำมาใช้ได้ดี ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตยหรือประชาธิปไตย ก็สามารถนำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้ได้ เพราะธรรม ๗ อย่างนี้ ตั้งอยู่ในผู้ใด ผู้นั้น ไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญแต่ฝ่ายเดียว^{๓๑}

พระพุทธโฆส^{๓๒} นักปกครองที่ทำงานได้ผลดี มีประสิทธิภาพ เนื่องจากได้ “ตั้งใจดี” และ “มือสะอาด” พระพุทธองค์ได้วางแนวไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑) เว้นจากทุจริต การประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา ใจ

๒) ประกอบสุจริต^{๓๓} ประพฤติชอบ ทางกาย วาจา ใจ

๓) ทำใจของคนให้บริสุทธิ์สะอาด ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง

การนำหลักธรรมที่ประเสริฐมาปฏิบัติ ย่อมจักนำความเจริญ ตลอดจนความสุขกาย สมายใจ ให้บังเกิดแก่ผู้ประพฤติทั้งสิ้น

พรหมวิหารธรรม^{๓๔} คือคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่^{๓๕} ๔ ประการ ได้แก่

๑) เมตตา คือ ความรักปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

๒) กรุณา คือ ความสงสารปรารถนาให้ผู้อื่นทุกข์เดือดร้อนให้พ้นทุกข์

๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี ที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยา

๔) อุเบกขา คือ ความวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ โดยที่เราเองก็ช่วยอะไร ไม่ได้ ก็ต้องทำใจว่า “สัตว์โลก เป็นไปตามกรรม”

^{๓๐}พระมหาสุภีร์ ฐิตเมโธ, “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการนำมาบริหารราชการ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๓, หน้า ๑๑๑.

^{๓๑}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๕๖.

^{๓๒}ที่.ปา. ๑๐/๑๓๔/๘๗.

^{๓๓}ที่.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๓๔}อภิ.วิ. ๓๕/๓๔๑/๓๔๑.

^{๓๕}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑.

พรหมวิหารธรรม ๔ ประการนี้ เป็นคุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นหัวหน้า ผู้นำคน ให้เป็นคนเที่ยงธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้รู้จักเห็นใจ รู้จักเข้าใจ เอ็นดู

ลัทธิปริสธรรม^{๔๔} คือ คุณธรรมของสัตว์บุรุษ ๗ ประการ มีดังต่อไปนี้ คือ

๑) รัชมัญญตา รู้จักเหตุ ได้แก่ ปัญญาเหตุแห่งทางเจริญ และทางเสื่อม เป็นต้น
๒) อัคคัญญตา รู้จักผล ได้แก่ ปัญญาผลที่เป็นมาแต่เหตุ หรือปัจจัยให้เกิดผลต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง

๓) อิตถัญญตา รู้จักคน คือ รู้ภูมิธรรม ภูมิปัญญา และฐานะของคนตามที่เป็นจริง แล้ววางคนให้เหมาะสมแก่ฐานะ

๔) มัตถัญญตา รู้จักประมาณตน ปฏิบัติตน วางคนให้เหมาะสมแก่ฐานะ และรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยทรัพย์สินที่มีอยู่ ตามมีตามได้

๕) กาลัญญตา รู้จักกาล คือ รู้จักเวลา หรือโอกาสที่ควร และไม่ควรพูด หรือกระทำการต่าง ๆ

๖) ปริสัจญตา รู้จักชุมชนว่ามีอิทธาศัยใจคอฐานะความเป็นอยู่ และขนบธรรมเนียม ประเพณีของหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสม

๗) ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล ว่ามีอิทธาศัยใจคอ มีภูมิธรรม ภูมิปัญญา และมีฐานะอย่างไร เพื่อปฏิบัติตน หรือวางคนให้เหมาะสมตามฐานะของเราและของเขา

นักปกครองที่ทำหน้าที่ในการปกครอง หรือดูแลควบคุมผู้อื่น จะต้องใช้ความเที่ยงตรง โดยนักปกครองใช้ยึดหลักคุณธรรม ที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรม คือต้องละเว้นจากความลำเอียง^{๔๕} คือ

อคติ^{๔๖} อคติ หมายความว่า การกระทำอันทำให้เสียความเที่ยงธรรม มี ๔ ประการ

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ

๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

คุณลักษณะของนักปกครองที่ดีอีกประการหนึ่งนั้น ก็จะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต้องรู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้คนหรือประชาชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุก หลักธรรมที่นักปกครองควรนำไปปฏิบัติ คือ

^{๔๔}ที่.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^{๔๕}มหาวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๒๓.

^{๔๖}ที่.ปา. ๑๑/๑๗๖/๑๕๖.

สังคหวัตถุ ๔^{๕๐}

๑) ทาน การให้ ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สละแบ่งปันกัน ช่วยเหลือกันด้านสิ่งของ ตลอดจนการให้ความรู้ และการแนะนำสั่งสอน

๒) ปิยวาจา วาจาไพเราะ ได้แก่ การพูดถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ บอกกล่าวแนะนำกันในเรื่องที่เป็นประโยชน์

๓) อิตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่ การชวนช่วยช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นประโยชน์

๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ ได้แก่ เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคร่วมงาน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี^{๕๑}

หลักธรรมของนักปกครองดังที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของหลักธรรมในการปกครองตนเอง หมู่คณะ และสังคมในส่วนรวมเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม โดยหลักทั่วไปแล้วพระพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเองมากที่สุด และถือว่าผู้ที่จักปกครองหมู่คณะหรือสังคมได้ย่อมจะต้องปกครองตัวเองได้ก่อน ดังนั้นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรม มิได้หมายความว่าจักจะยึดถือแต่เพียงหลักใดหลักหนึ่งแต่อย่างเดียว เพราะย่อมเป็นการยากที่จะแยกหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมู่คณะ และสังคมที่มีอยู่ในบุคคลเดียวออกจากกัน การที่นำมาแยกพิจารณาก็เพื่อประโยชน์แห่งการศึกษาวิเคราะห์ในทางวิชาการเท่านั้น ผู้ที่ใช้หลักปกครองควบคุมบังคับบัญชาผู้อื่นเป็นอย่างไร^{๕๒} ดังพุทธภาษิตที่ว่า “พึงทำตนเหมือนอย่างที่ยสอนผู้อื่น ผู้ฝึกดีแล้วควรฝึกผู้อื่น...บัณฑิตตั้งตนไว้ ณ คุณอันสมควรก่อน พราหมณ์ผู้อื่นภายหลังจึงไม่มัวหมอง”^{๕๓}

การปกครองโดยธรรม ย่อมเป็นอุดมการณ์สูงสุดในการปกครองประเทศ ตามมาตรฐานทางจริยธรรมหรือกฎหมายธรรมชาติของมนุษย์ จึงมีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีต่อกัน และส่งเสริมฝ่ายปกครองมีจิตใจสูงส่ง รู้จักบังคับหรือปกครองตนเอง หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุธรรม และพรหมวิหารธรรม ย่อมเป็นอุปกรณ์ต่อการปกครอง บังคับบัญชาโดยธรรมตลอดมา

^{๕๐} วจ.จตุกก. ๒๑/๓๒/๔๔.

^{๕๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์หาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

^{๕๒} พระมหาสุภีร์ จูฑิเมโธ, พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการนำมาบริหารราชการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

^{๕๓} พุ.ชา. ๒/๖๕/๓๖.

๒.๒.๕ หน้าที่ของนักปกครอง

การที่มนุษย์มารวมกลุ่มกันเป็นรัฐขึ้นมา นั้น ก็เพื่อต้องการให้ผู้ปกครองเข้ามาทำหน้าที่ในการบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้ รัฐหรือผู้ปกครองจะบรรลุลวิฤตประสงค์หรือเป้าหมายของการปกครองได้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่หรือมีพันธกิจที่จะต้องปฏิบัติต่อประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่อันชอบธรรมที่ผู้ปกครองหรือรัฐจะพึงอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ประชาชนจะได้รับประโยชน์จากผู้ปกครองหรือรัฐให้มากที่สุด หน้าที่ของผู้ปกครองรัฐโดยทั่วไปมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ทั้งนี้แล้วแต่หลักการและรูปแบบการปกครองของแต่ละประเทศ ประเทศใดที่ปกครองด้วยระบบเผด็จการหน้าที่ของรัฐก็จะหย่อนลงไป พร้อมทั้งสิทธิของประชาชนก็จะลดน้อยลงไปด้วย แต่ในระบบประชาธิปไตยเน้นตัวบุคคลเป็นเกณฑ์ เพราะฉะนั้นหน้าที่ของผู้ปกครองหรือหน้าที่ของรัฐจึงกว้างขวาง สอดคล้องกับเจตนารมณ์และประโยชน์สุขของประชาชน หรืออีกนัยหนึ่งจำเป็นต้องถือเอาความต้องการ ความประสงค์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง การที่ผู้ปกครองหรือรัฐจะมีหน้าที่ประการใดนั้น มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาหลายประการ แต่โดยสรุปแล้วหน้าที่ของผู้ปกครองมีด้วยกัน ๓ ประการ คือ

- ๑) หน้าที่ทางสังคม (Social Function)
- ๒) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Function)
- ๓) หน้าที่ทางการบริหาร การปกครอง และการเมือง (Political Function)^{๔๔}

หน้าที่ทั้ง ๓ ประการนี้สรุปได้เหลือ ๒ ประการ คือ หน้าที่ที่ผู้ปกครองหรือรัฐต้องกระทำ ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นจะละเว้นเสียไม่ได้ ถ้าหากละเว้นไม่ปฏิบัติจะเกิดผลร้ายแก่ประชาชนและประเทศชาติได้ เช่น กิจการเกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศ การรักษาความสงบภายใน การหารายได้เพื่อบำรุงประเทศชาติ เป็นต้น กับหน้าที่ที่รัฐควรกระทำ อาจจะละเว้นไม่ปฏิบัติบ้างก็ได้ เพราะถ้าไม่ทำก็คงไม่มีผลเสียหายถึงกับทำให้ประเทศชาติล่มสลาย เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนมีการศึกษา การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในอรรถกถาสูตรจะเห็นหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐได้อย่างชัดเจน ดังข้อความในพระสูตรที่ว่า

“พ่อเอ๊ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏการดิเคียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่าไคยาปกรรม เหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลยพวกเราจักสมมติสัตว์หนึ่งให้เป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวโดยชอบ ให้เป็นผู้ดิเคียนผู้ที่ควรดิเคียน โดยชอบให้เป็น ผู้ขับไล่เป็นได้ โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าวสาทิให้แก่ผู้นั้น”^{๔๕}

^{๔๔}ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันตก-ตะวันออก, อ้างแล้ว, หน้า ๓๑๘.

^{๔๕}ที.ปา. ๑๑/๖๒/๗๑.

จากข้อความในพระสูตรนี้ สามารถมองเห็นหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐด้านสังคม ในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ นอกจากนี้หน้าที่ด้านอื่น ๆ ของรัฐในด้านการให้บริการหรือทำให้ประชาชนภายในรัฐมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีหลักประกันทางสังคมและต้องมีสภาพแวดล้อมที่พอสมควร ทางพระพุทธศาสนาเรียกสภาพความเป็นอยู่ที่ดีเหล่านี้ว่าสัพปายะ^{๔๑} คือ

๑) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ที่จะช่วยเหลือให้ประชาชนไม่ขาดแคลนในด้านอาหารการกิน ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่ดี พอเลี้ยงตัวและครอบครัวได้ไม่เดือดร้อนจนเกินไป มีผลผลิตพอเพียง ไม่ลำบากในการดำรงชีวิต จัดเข้าในอาหารสัพปายะ

๒) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ในการควบคุมสังคม ป้องกันและปรามบุคคลที่อาจจะเป็นภัยต่อสังคม เช่น พวกขโมย พวกคิดยาเสพติด ที่อาจจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคมได้ รักษาความสงบภายในให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่อบอุ่นใจ จัดเข้าในบุคคลสัพปายะ

๓) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ในการควบคุมและรักษาสภาพแวดล้อมในประเทศ ไม่ปล่อยให้มีการทำลายสภาพแวดล้อม เช่น การควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมไม่ให้ปล่อยควันพิษ หรือน้ำเสียออกมาจนทำให้ประชาชนใกล้เคียงต้องได้รับผลกระทบ พร้อมทั้งจัดให้มีสถานที่ที่ช่วยเกื้อหนุนสุขภาพอนามัยของประชาชน เช่น สถานพยาบาล สวนสาธารณะ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น จัดเข้าในอาวาสสัพปายะ

๔) รัฐมีหน้าที่ในการให้การศึกษารับพื้นฐาน และส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนตลอด จนส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนา ให้เป็นผู้มีคุณธรรม โดยจัดให้มีสถานศึกษา ศาสนสถานสำหรับส่งเสริมศีลธรรม พร้อมทั้งให้การอุปถัมภ์บำรุงนักบวชในศาสนา เพื่อให้ ทำการเผยแผ่ธรรมะสู่จิตใจของประชาชน จัดเข้าในธรรมสัพปายะ

พระสูตรที่บ่งชี้ถึงหน้าที่ที่รัฐจะต้องทำทั้งในด้านเศรษฐกิจ ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ด้านสังคม คือ ญุททันตสูตร ในพระสูตรนี้เสนอวิธีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมว่า ในการแก้ไขปัญหาทางสังคมด้านความไม่สงบเรียบร้อยภายในประเทศนั้น จะต้องแก้ไขในด้านเศรษฐกิจ เพราะการที่เกิดปัญหาขโมย ปล้นชิงทรัพย์กันนั้นก็เพราะสภาพเศรษฐกิจไม่ดี ดังข้อความในพระสูตรที่ว่า

“ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวชิตราชรับสั่งอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ชนบทของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน โจรปล้นบ้านก็ตีปล้นนิคมก็ตี ปล้นเมืองก็ตี ทำร้ายในหนทางเปลี่ยวก็ตี ยังปรากฏว่าพระองค์จะโปรดภายีอากร ในเมื่อบ้านเมืองยังมีเสี้ยนหนามยังมีการเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุที่ขกเสี้ยนนั้นจะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมิสมควร บางคราวพระองค์จะทรงพระดำริอย่างนี้ว่า เราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือ โจรด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยการปรับไหม

^{๔๑}วิมहा.อ. ๑/๕๒๔ ; ม.อ. ๓/๕๗๐ ; วิสุทธ. ๑/๑๖๑.

ด้วยการดำเนินโทษ หรือเนรเทศ อันการปราบปรามด้วยวิธีการเช่นนี้ไม่เชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะว่าโจรบางพวกที่หนีจากการถูกกำจัดยังมีอยู่ ภายหลังกนั้นก็จักเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ แต่ว่าการประปราบปรามเลี่ยนหนามคือโจรนั้นจะเชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

๑. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในกสิกรรมและโคธกรรมของพระองค์จึงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวคนให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควรฯ

๒. พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในพาณิชย์กรรมของพระองค์จึงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควรฯ

๓. ข้าราชการเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระองค์จงพระราชทานเบี้ยเลี้ยง เงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้นในโอกาสอันสมควรฯ

พลเมืองเหล่านั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนช่วยในการทำงานของตน ๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมากจักเกิดแก่พระองค์บ้านเมืองก็จะตั้งอยู่ในความเกษม หาเลี่ยนหนามไม่ได้ จักไม่มีการเบียดเบียนกันพลเมืองจักชื่นชมยินดี ยังบุตรให้พื่อนอยู่นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่”^{๔๔}

จากข้อความในพระสูตร ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองหรือของรัฐทั้ง ๓ ด้าน คือ ให้แก้ปัญหาสังคมจากโจรผู้ร้ายที่ก่อให้เกิดความไม่สงบภายในประเทศ โดยการส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมการลงทุนให้มีการกระจายรายได้ให้ทั่วถึง ทำให้ประชาชนภายในประเทศมีสภาพทางด้านเศรษฐกิจดี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็คงไม่มีใครคิดเป็นขโมย การที่จะแก้ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายด้วยการลงโทษประการต่าง ๆ นั้น เป็นการแก้ที่ปลายเหตุ ปัญหาไม่สามารถหมดไปได้เพราะสาเหตุของปัญหาคือความยากจน ขาดแคลนยังมีอยู่ และยังเสนอแนะถึงหลักในการบริหารงานราชการแผ่นดิน คือ การเพิ่มขวัญและกำลังใจให้แก่ข้าราชการที่ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความขยันขันแข็ง ด้วยการเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งหรือเพิ่มเงินเดือน เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน ก็จะส่งผลถึงประชาชน ทำให้ประชาชนพลอยได้รับผลดีไปด้วยและจะมีความรู้สึกที่ดีต่อผู้ปกครองรัฐ เมื่อรัฐกระทำได้ดีดังนี้ ประชาชนก็จะอยู่กันด้วยความผาสุก ดังข้อความในพระสูตรที่ว่าไม่ต้องปิดประตูเรือน เพราะไม่ต้องหวาดเกรงภัยอันตรายต่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ถือได้ว่ารัฐประสบความสำเร็จในการบริหารประเทศ

ในพระสูตรนี้ ได้เสนอให้รัฐหรือนักปกครองที่ทำหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และให้ด้านการบริหารการปกครองพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า

^{๔๔}ที.ที. ๘/๒๐๖/๑๕๑-๑๕๒.

เศรษฐกิจมีความสำคัญที่จะทำให้รัฐมั่นคง แต่ไม่ได้หมายความว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่เศรษฐกิจในฐานะเป็นจุดหมายของการปกครองหรือของรัฐหากแต่ทรงเห็นว่าสำคัญเป็นเหตุแห่งความสงบในรัฐ และการแบ่งปันผลผลิตที่ไม่ดีนั้นนำความเดือดร้อนมาสู่รัฐ ก็เพราะเป็นเหตุให้คนประพาศิวิตินิสัย คือนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าเศรษฐกิจ แต่ถ้าเศรษฐกิจไม่ดีการรักษาศิลกียาก เศรษฐกิจจึงเป็นฐานศีลธรรมจึงเป็นจุดหมาย ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องยึดศีลธรรมทั้งสองฝ่าย จะเห็นได้ว่าในพระสูตรนี้เมื่อผู้ปกครองรักษาศีลธรรมแต่ขาดการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ขาดแคลน ปล่อยให้คนในปกครองยากจน เมื่อยากจนก็รักษาศีลธรรมไม่ได้ก็เลยเกิดความยุ่งยากขึ้นได้

อาจกล่าวสรุปได้อีกครั้งว่า หน้าที่ของนักปกครองที่จะต้องดูแลรักษารัฐนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๓ ประการ กล่าวคือ

๑) หน้าที่ทางสังคม (Social Function) คือการดูแลควบคุมสังคม ป้องกันและปราบปราม ตลอดจนทั้งการให้การช่วยเหลือในยามที่ประชาชนประสบปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ

๒) หน้าที่ทางเศรษฐกิจ (Economic Function) คือการส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่ดี พอเลี้ยงตัวและครอบครัวได้ไม่เดือดร้อนจนเกินไป มีผลผลิตพอเพียงไม่ลำบากในการดำรงชีวิต

๓) หน้าที่ทางบริหารการปกครองและการเมือง (Political Function) ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชน ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนา ให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม

๒.๒.๖ เป้าหมายของนักปกครอง

ความเห็นของนักปรัชญาการเมือง พอที่สรุปตามแนวพุทธศาสนาได้ว่า เป้าหมายของการปกครองทุกระบบ คือ การที่จะทำให้ประชาชนภายในปกครองบรรลุเป้าหมายชีวิตของตนไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง มนุษย์ทุกคนต้องมีเป้าหมายชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ออกเป็น ๓ ระดับด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า อรรถหรือ ประโยชน์^{๕๕} คือ

๑) เป้าหมายระดับต้นหรือประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเป้าหมายชีวิตในขั้นต้นของมนุษย์ทุกคน เช่น ความต้องการในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข สิ่งเหล่านี้จะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาอย่างชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น มนุษย์ทุกคนต้องการมีความสุข มีความสงบในการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ทางพระพุทธศาสนาเรียกประโยชน์หรือเป้าหมายในระดับนี้ว่า ภูมิธรรมมีกัตถประโยชน์

๒) เป้าหมายระดับกลาง ประโยชน์หรือเป้าหมายชีวิตในระดับนี้สูงกว่าระดับต้นเป็นประโยชน์ในอนาคต ในวันหน้าขึ้นขวไปถึงภพหน้า ชาติหน้า เป้าหมายระดับนี้ได้แก่ความเจริญก้าวหน้าด้วยศีลธรรม มีศรัทธาตั้งมั่นอย่างถูกต้อง มีคุณธรรมต่าง ๆ สูงกว่าเป้าหมายระดับแรก ซึ่งจะเป็นหลักประกันของชีวิตว่า ในวันหน้าหรือในอนาคตข้างหน้าจะไม่เดือดร้อนเพราะการกระทำในปัจจุบัน รวมถึงภพหน้าชาติหน้าก็ไม่ต้องเกรงกลัวอวบาช เรียกเป้าหมายในระดับนี้ว่า สัมปราชัยกัตถประโยชน์

^{๕๕} พ.ฎ. ๓๐/๖๓๓/๒๖๒.

๓) เป้าหมายหรือประโยชน์ขั้นสูงสุด เป็นเป้าหมายที่เป็นสาระอย่างแท้จริงของชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา คือพระนิพพาน เป็นการหลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งหมด จากค้นหาอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นทั้งสิ้น เรียกประโยชน์ในระดับนี้ว่าปรมัตตประโยชน์

เป้าหมายของนักปกครองทั้ง ๓ ประการข้างต้นสามารถนำมาเปรียบเทียบกับเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ได้คือ การที่รัฐมุ่งพัฒนาให้ประชาชนมีความสุข มีอาชีพการงานทำ พัฒนาสาธารณูปโภคต่าง ๆ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพ และความเป็นอยู่ของมนุษย์ถือได้ว่า เป็นเป้าหมายในโลกปัจจุบัน การให้การศึกษาอบรมเพิ่มพูนความรู้ทั้งทางด้านวิชาการและด้านศีลธรรมแก่ประชาชน เยาวชน เพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดีของรัฐในอนาคต จัดเป็นเป้าหมายในระดับกลาง การที่รัฐส่งเสริมให้ประชาชนนับถือศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา เพื่อให้เป็นคนดีศีลธรรม และสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ จัดเป็นเป้าหมายสูงสุดของรัฐหรือของการปกครอง การที่จะบรรลุเป้าหมายชีวิตขั้นสูงสุดคือพระนิพพานนั้นมิใช่เป็นสิ่งที่จะบรรลุได้ง่าย ๆ ส่วนมากก็สามารถบรรลุได้แก่เป้าหมายระดับต้นและระดับกลาง นั่นคือความสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ทางพระพุทธศาสนาแบ่งประเภทของความสุขไว้ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

๑) สุขทางกาย เรียกว่า กายิกสุข

๒) สุขทางใจ เรียกว่า เจตสิกสุข^{๖๐}

สุขทางกายได้แก่ การมีอาหารรับประทานอย่างเพียงพอ มีที่อยู่อาศัย มีอาชีพการงานทำ อยู่ในสังคมที่ปราศจากมลภาวะทางสังคมต่าง ๆ สุขประเภทนี้จะต้องเจือด้วยอามิสหรือวัตถุจากภายนอก ส่วนสุขอีกประเภทหนึ่ง คือ สุขทางใจ ได้แก่ความสงบร่มเย็นของจิตใจ ไม่เร้าร้อน ความปลอดโปร่งใจ ความสุขประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องอิงอาศัยวัตถุมากนักอย่างไร ก็ตามทั้งสุขทางกายและสุขทางใจถ้าหากยังมีกิเลสอยู่ก็ยังคงเป็นทุกข์ได้อีก แต่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ทุกคน คือ ภาวะที่ไม่มีทุกข์เลย

ความหลุดพ้นจากกิเลสจึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และถือได้ว่ารัฐมีไว้เพื่อให้มนุษย์พัฒนาตนเองได้มากที่สุด เป้าหมายที่สำคัญของการปกครอง ก็คือนอกจากจะเพื่อจัดความขัดแย้งในสังคมแล้ว ยังต้องส่งเสริมให้เกิดความดีขึ้นด้วยความดีงามของประชาชนจึงเป็นเป้าหมายของการปกครองหรือ เป้าหมายของรัฐ พระพุทธศาสนาไม่ได้รังเกียจการพัฒนาวัตถุและเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้งยังเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญด้วย แต่การพัฒนาเหล่านั้นมิใช่จุดหมายในตัวเอง หากแต่เป็นเพียงเป้าหมายเบื้องต้นเพื่อจะให้คนเราสามารถที่จะพัฒนาระดับจิตใจให้สูงได้ เพราะการพัฒนาวัตถุหรือความสุขต่าง ๆ เป็นเพียงประโยชน์ในปัจจุบัน แต่มีประโยชน์ ๒ อย่างที่สูงขึ้นไปอีก คือสัมปราชัยกัตตประโยชน์ และปรมัตตประโยชน์

^{๖๐} อจ.ทศ. ๒๐/๓๑๕/๗๕.

ความเป็นคนคิมิศีลธรรมเป็นจุดหมายทั้งของมนุษย์และของการปกครองหรือของรัฐ และศีลธรรมก็เป็นหลักในการพัฒนาตั้งแต่ขั้นต้น คือ การพัฒนาวัตถุก็ต้องพัฒนาโดยถูกต้องชอบธรรม รัฐจะต้องให้การศึกษอบรมคนให้เป็นคนดี และให้ยึดเอาความดีเป็นจุดหมายของชีวิต การส่งเสริมของผู้ปกครองหรือของรัฐด้วยการศึกษาก็ดี กฎหมายหรือระเบียบประเพณีของสังคมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจจุดหมายและวิธีการดำเนินชีวิตดังกล่าวก็ดี เป็นหน้าที่ของรัฐหรือของผู้ปกครอง ผู้บริหารและนักการเมือง ส่วนความสุขทางวัตถุและความสุขทางโลกอื่น ๆ เป็นเพียงจุดหมายที่ต้องมีการจำกัดขอบเขตและเป็นเพียงวิธีทางนำไปสู่จุดหมายที่แท้จริงของชีวิตได้ เป้าหมายของการปกครอง หรือของรัฐจึงต้องมุ่งพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุ และจิตใจของประชาชนไปพร้อม ๆ กัน การพัฒนาวัตถุเพื่อพัฒนาคนมิใช่พัฒนาคนเพียงเพื่อพัฒนาวัตถุ คนต้องเป็นวัตถุประสงฆ์หรือเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการปกครองหรือของรัฐ

ดังที่ได้กล่าวมานั้นสามารถสรุปได้อีกครั้งว่า เป้าหมายการปกครองหรือนักปกครองนั้น เพื่อขจัดความขัดแย้งหรือปัญหาต่าง ๆ ในสังคมให้สิ้นไป พร้อมทั้งส่งเสริมความดีงามให้เกิดขึ้นกับประชาชน ให้ประชาชนถึงพร้อมด้วย สุขทางกาย ได้คือ การมีอาหารรับประทานอย่างเพียงพอ มีที่อยู่อาศัย มีอาชีพการงานทำ สามารถครองชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัย และสุขทางใจ คือความสงบสุข ร่มเย็นของจิตใจ เป้าหมายที่กล่าวมาเป็นเพียงเป้าหมายเบื้องต้น คือเพื่อจะให้คนเราสามารถที่จะพัฒนาระดับจิตใจให้สูงได้ เพราะการพัฒนาวัตถุหรือความสุขต่าง ๆ เป็นเพียงประโยชน์ในปัจจุบัน แต่มีประโยชน์ ๒ อย่างที่สูงขึ้นไปอีก คือ สัมปราชัยกัตถประโยชน์ เป็นประโยชน์ในอนาคต ในวันหน้า ยืนยาวไปถึงภพหน้าชาติหน้า และปรഥคตประโยชน์ คือการหลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งมวล หมดจากตัณหาอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น หรือที่เรียกว่า นิพพาน

๒.๒.๑ ลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

อำนาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม คือ มนุษย์มาอยู่รวมกลุ่มกัน จะต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่ระดับหนึ่ง การกระทำทางสังคมของบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์กันทำให้เกิดอำนาจขึ้น อำนาจมิใช่เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล หากอยู่คนเดียวโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อำนาจก็เกิดขึ้นไม่ได้ และความสัมพันธ์ในสังคมก็เริ่มต้นด้วยการกระทำทางสังคม ที่ได้มีการกระทำทางสังคมที่นั่นมีอำนาจ เอ็ม.เอส.เฮส.ฮอว์เล่ย์ (Amos H. Hawley) ได้แสดงถึงลักษณะของอำนาจว่า

“พฤติกรรมทางสังคมทั้งหมด คือ การแสดงออกของอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด คือ ความสัมพันธ์แห่งอำนาจ กลุ่มสังคมหรือระบบสังคม คือ องค์การของอำนาจ”^{๖๐}

^{๖๐} ดร.รงค์ศักดิ์ ธีระวงษ์, “ความคิดเกี่ยวกับอำนาจในวรรณกรรมนิทานอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖.

คำว่าอำนาจ (Authority) แตกต่างจากคำว่า Power ในข้อที่ว่า Authority เป็นสิ่งที่บุคคลที่อยู่ภายใต้ Authority ต้องยอมรับ แต่ Power หมายถึง ความสามารถที่จะบังคับให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม^{๖๑} อำนาจมีความเกี่ยวข้องกับความชอบธรรม (Legitimacy) หรือเป็นความไม่ชอบธรรม ไม่ว่าการใช้อำนาจนั้น จะใช้กำลังบังคับหรือไม่ก็ตาม

ก่อนที่จะกล่าวถึงคุณลักษณะของอำนาจตามแนวพุทธนั้น ขอกล่าวถึง “อำนาจ” ตามแนวพุทธศาสตร์ หลักพระพุทธศาสนารับรองว่า สิ่งที่ยิ่งใหญ่ในโลก คือ “อำนาจ” อำนาจใหญ่ในโลก และได้ทรงแสดงแยกให้เห็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ไว้ ดังนี้

อำนาจ ๓ ตามแนวพุทธศาสตร์

๑) โลกาธิปไตย คืออำนาจโลก (สัตว์โลก) เป็นใหญ่ คือความคิดเห็นของคนเป็นใหญ่

๒) รัมมาธิปไตย คืออำนาจธรรมเป็นใหญ่ คือความถูกต้องชอบธรรม และความมีเหตุผลเป็นใหญ่ (Right is Might)

๓) อัตตาธิปไตย คืออำนาจคนเป็นใหญ่ ถือตน คือถือความคิดของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาธ (Might is Right)^{๖๒}

อำนาจเป็นใหญ่ที่ดีที่สุด คืออำนาจที่เป็นธรรมหรือประกอบด้วยธรรม คือถือธรรมเป็นอำนาจ (Right is Might) ได้แก่ รัมมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ การกระทำด้วยปรารถนา สิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็น ได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาธอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกาของบ้านเมืองที่กล่าวไว้ในข้างต้นนั้น เป็นอำนาจตามแนวพุทธศาสตร์ ดังนั้นต่อไปจะได้อำนาจถึง คุณลักษณะของอำนาจตามแนวพุทธ ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับไป ดังนี้

คุณลักษณะของอำนาจตามแนวพุทธ มีหลายอย่างประกอบกัน แต่ที่เด่นชัดที่สุดคือการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลอื่น ให้กระทำตามความต้องการของตน หรือการป้องกันตนเองมิให้ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิของบุคคลอื่น เพราะการตกอยู่ใต้อำนาจของบุคคลอื่นนั้นเป็นความทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การอยู่ในอำนาจของคนอื่นทุกอย่างเป็นทุกข์ การเป็นอิสระทุกอย่างเป็นสุข คนทั้งหลายย่อมเดือดร้อนในเรื่องทุกข์สุขทั่วไป เพราะว่ากิเลสเครื่องมีดสัตว์เป็นของก้าวล่วงยาก”^{๖๓} คุณลักษณะ ต่าง ๆ ของอำนาจพอจะแบ่งได้ดังนี้

^{๖๑}จรรยา สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖๕.

^{๖๒}ประยงค์ สุวรรณบุปผา, รัฐปรัชญาแนวคิดตะวันออก-ตะวันตก, อ่างแก้ว, หน้า ๓๒๑.

^{๖๓}บ.อ. ๒๕/๖๓/๗๐-๗๑.

๑) ความสัมพันธ์ทางสังคม ในสังคาลสูตร อำนาจจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคล ๒ คนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความสัมพันธ์ต่อกันและการกระทำต่อกันทางสังคมจึงเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของอำนาจ ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแบ่งความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมไว้ ๖ ระดับด้วยกัน ดังมีปรากฏในสังคาลสูตร^{๖๔} โดยทรงเปรียบเทียบด้วยทิศต่าง ๆ คือ

- ๑) มารดาบิดา เปรียบเป็นทิศเบื้องหน้าของบุตรธิดา
- ๒) ครูบาอาจารย์ เปรียบเป็นทิศเบื้องขวาของศิษย์
- ๓) ภรรยา เปรียบเป็นทิศเบื้องหลังของสามี
- ๔) มิตรสหาย เปรียบเป็นทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย
- ๕) คนรับใช้หรือบ่าว เปรียบเป็นทิศเบื้องล่างของเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชา
- ๖) สมณพราหมณ์ เปรียบเป็นทิศเบื้องบนของประชาชนหรือศาสนิกชน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ สถานะที่ต่างกัน เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา ครูบาอาจารย์กับศิษย์ ย่อมจะก่อให้เกิดอำนาจขึ้น คือบุตรจะต้องเคารพเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งของมารดาบิดา ศิษย์ย่อมที่จะเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกถึงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมนี้อาจจะมองว่าเกิดขึ้นเพราะความไม่เสมอภาคในสังคม คือ บุคคลหนึ่งมีสถานะเหนืออีกบุคคลหนึ่ง ทำให้สังคมกลายเป็น“สังคมที่เป็นอยู่ เป็นสังคมที่ไม่เสมอภาค”^{๖๕} การกล่าวถึงความไม่เสมอภาคของบุคคลในสังคม โดยการแสดงออกถึงแนวคิดของเขาวา

“ผู้ปกครองต้องใช้เล่ห์กลทางศาสนา และทุก ๆ อย่างเพื่อความยิ่งใหญ่ของตน”^{๖๖} เขามองว่ามนุษย์ในสังคมนั้นมีอำนาจไม่เท่ากัน ผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องใช้กลวิธีทุกอย่างเพื่อบรรลุถึงอำนาจ และเขายังชี้ให้เห็นว่าผู้มีอำนาจคือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นทำตามได้นั้น จะต้องเป็นผู้ปกครองที่มีความชาญฉลาด เข้าใจยุทธวิธีในการปกครองได้ดี และประชาชนจะต้องปฏิบัติตามผู้ปกครองเสมอ ถ้าไม่ทำตามก็จะมีผลเสียและจะถูกลงโทษ ส่วนเพลโตนั้น เขาเห็นว่าความไม่เสมอภาคในการใช้อำนาจนั้นถูกต้องแล้ว เพราะบางคนควรจะเป็นผู้ปกครอง บางคนควรจะเป็นผู้ถูกปกครอง เพราะมนุษย์แต่ละคนมีลักษณะที่แตกต่างกัน ทุกคนในสังคมจะร่วมกันใช้อำนาจในการปกครองไม่ได้ เพราะจะทำให้สังคมไม่ตั้งมั่นตามทัศนะของเขาผู้อยู่ได้ปกครองก็ควรจะทำตามผู้ปกครองเสมอ

^{๖๔}ที่.ปา. ๑๑/๑๕๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

^{๖๕}สุขุม นवलสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๖), หน้า ๕๑.

^{๖๖}สุขุม นवलสกุล, ทฤษฎีการเมืองแห่งนวมัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), หน้า ๗-๘.

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นความไม่เสมอภาค แต่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันโดยสมควรแก่สถานภาพ เพราะคนในสังคมนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งในสถานะ เพศ วัย หน้าที่การงาน ดังนั้นจะให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกันโดยธรรม ถึงแม้ว่าบุคคลหนึ่งจะมีอำนาจเหนือบุคคลหนึ่งแต่ก็เป็นกรที่มีอำนาจโดยธรรมซึ่งจะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามคติทางพระพุทธศาสนามีได้เป็นความไม่เสมอภาค หากแต่เป็นหน้าที่ที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน และแต่ละคนจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานะ ตำแหน่งของตน การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันนี้จึงเป็นลักษณะของอำนาจประการหนึ่ง

๒) การรู้สึกฝืนใจของผู้ปฏิบัติตาม การรู้สึกฝืนใจหรือความต้านทาน (Resistance) ในการใช้อำนาจเพื่อให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตามความปรารถนาของผู้มีอำนาจนั้น จะต้องมี การต้านทานหรือฝืนใจของผู้ที่รับคำสั่งหรือผู้ปฏิบัติตาม ในลักษณะเช่นนี้เรียกคุณลักษณะของอำนาจว่าเป็นการควบคุม (Control) ซึ่งเป็นสิ่งปกติของการใช้อำนาจที่อาจจะทำให้ผู้ที่รับคำสั่งไม่พอใจ ฝืนความรู้สึกหรือความต้องการของเขา จึงแสดงปฏิกิริยาที่ต่อต้านหรือขัดขืนขึ้นมา ผู้ที่ใช้อำนาจจะต้องรู้จักใช้อำนาจที่มีอยู่มาเป็นเครื่องมือในการควบคุมหรือลดการต่อต้านนั้น

ในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ทำให้ฝืนความรู้สึกของพระภิกษุบางรูปที่รู้สึกว่าถูกควบคุมไม่เป็นอิสระ ทำอะไรไม่ได้ตามใจชอบ จึงเกิดปฏิกิริยาต่อต้านหรือเกิดความไม่พอใจ และมักจะล่วงละเมิดพระบัญญัติอยู่เสมอ เรียกกลุ่มพระภิกษุเหล่านี้ว่าภิกษุฉัพพัคคีย์ หรืออย่างในปัญญาสติกขันธกะที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกฝืนใจของผู้ปฏิบัติตามคือพระสุภททะบรรพชิต ในการที่พระศาสดาทรงพระชนม์อยู่นั้นทำให้ท่านรู้สึกไม่เป็นอิสระ เหมือนกับถูกจำกัดการกระทำต่าง ๆ อยู่เสมอ เมื่อท่านทราบข่าวการปรินิพพานของพระศาสดา ในขณะที่พระภิกษุรูปอื่น ๆ พากันร้องไห้คร่ำครวญด้วยความเสียใจ ท่านกลับพูดห้ามพระภิกษุเหล่านั้นว่า

“พอเถิดท่านทั้งหลาย อย่าเศร้าโศกร่ำไรไปเลยพวกเราพ้นไปดีแล้วจากพระมหาสมณะนั้น ด้วยว่าพวกเราถูกเบียดเบียนว่า สิ่งนี้ไม่ควรแก่เธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ ก็บัดนี้เราปรารถนาจะทำสิ่งใดก็ทำสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจะทำสิ่งใดก็ไม่ทำสิ่งนั้น”^{๖๔}

จากคำพูดของพระสุภททะทำให้มองเห็นว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์อยู่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี เพราะพระองค์คอยดักเตือน คอยคร่ำครวญห้ามสิ่งโน้นสิ่งนี้อยู่ตลอดเวลาขัดกับความรู้สึกของตัวเองที่จะกระทำการต่าง ๆ ตามชอบใจ ท่านคงคิดไปว่าหลังจากพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้วคงจะพ้นไปจากสภาวะเช่นนั้น เป็นการแสดงถึงลักษณะของอำนาจว่าจะต้องมีการต้านทานหรือฝืนใจ

^{๖๔}วิ.จ. ๗/๖๑๔/๒๔๖.

ของบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม การใช้อำนาจของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการใช้อำนาจโดยธรรมคือใช้ธรรมเป็นอำนาจในการปกครอง แต่พระสุกัทธิซึ่งเป็นผู้ที่บวชเมื่อตอนแก่ คนที่บวชเมื่อตอนอายุมากขึ้น ส่วนใหญ่มักจะอบรมสั่งสอนได้ยาก มักจะมีทิฏฐิมานะจัด เพราะผ่านประสบการณ์ในเพศฆราวาสมานาน ทั้งยังไม่เคยอยู่ภายใต้ระเบียบวินัยข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดเหมือนตอนบวชเป็นพระ จึงไม่เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของการบวช และวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย

๓) ความไม่แน่นอน หรือ ความน่าจะเป็น (Probability) ในการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจแต่ละครั้งไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะได้ผลตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ เป็นแต่เพียงความน่าจะเป็นเท่านั้น เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าว่าผู้หนึ่งจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือความต้องการของตน บางครั้งอาจจะไม่เป็นไปตามนั้น ตัวอย่างในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้จากกรณีที่พระภิกษุรูปอื่น ๆ ให้มาบอกพระกับพระชาวโกสัมพีให้เลิกทะเลาะกัน แต่พระภิกษุเหล่านั้นหาเชื่อฟังไม่ แต่กลับแตกความสามัคคีไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน พระพุทธองค์จึงเสด็จมาด้วยพระองค์เองแล้วตรัสว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลายพวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน... ภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่า การแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั้น นำความฉิบหายมาให้”^{๖๔} แม้พระองค์จะตรัสห้ามอยู่อย่างนี้ แต่ภิกษุเหล่านั้นหาได้เชื่อฟังไม่ ยังคงทะเลาะวิวาทกันเหมือนเดิม จนทำให้พระองค์รู้สึกระอาพระทัยเลยเสด็จหนีไปอยู่ป่าปารีโลยกะ แต่เพียงพระองค์เดียว ทั้งๆ ที่พระพุทธองค์เป็นพระศาสดาซึ่งเป็นที่เคารพเทิดทูนของพระภิกษุสงฆ์ทุกรูป พระองค์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบัญญัติหรือเพิกถอนพระวินัย แต่พระองค์ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเพิกถอนหรือขับไล่ภิกษุเหล่านั้น ให้พ้นจากความเป็นภิกษุซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์มีคุณลักษณะในการใช้อำนาจที่ดี

๔) การบังคับและการยินยอม (Coercion and Consent) อำนาจมีความหมายถึงสามารถที่จะบังคับ (Force) ในเมื่อมีการละเมิด อำนาจจะต้องมีการบังคับและลงโทษ เนื่องจากอำนาจเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรม เช่น การบีบบังคับให้ผู้ที่มิปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกันกระทำตามที่ปรารถนาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น นายจ้างก็ใช้การจ้างงานเป็นสิ่งบังคับลูกจ้าง เจ้านายก็ใช้อำนาจหน้าที่เป็นสิ่งบังคับผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ปกครองก็ใช้กฎหมายในการบังคับประชาชน เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนามีพระวินัยซึ่งเปรียบเหมือนกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ที่ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะดำรงสถานภาพเป็นอย่างไรเมื่อก่อนที่จะบวช แต่เมื่อบวชแล้วจะต้องยอมรับข้อปฏิบัติที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับนักบวชถึงแม้ว่าบางอย่างอาจจะเป็นการฝืนใจแต่เป็นที่จะต้องปฏิบัติตามไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ถ้าล่วงละเมิดหรือฝ่าฝืนจะต้องมีโทษตามพุทธบัญญัติ โทษของการล่วงละเมิดพุทธบัญญัติของพระภิกษุสงฆ์นั้นมี ๒ ประการ คือ โทษในทางโลก คือ การผิดกฎหมายบ้านเมือง การถูกดำเนินคดีขียนจาก

^{๖๔} คณะกรรมการแผนกค้ำารามหาวิทยาลัย, พระธรรมปิฎกธรรมาลังกา ภาคที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๗.

ประชาชน และโทษในทางธรรมเป็นโทษที่ได้รับจากการล่วงละเมิดพระวินัยบัญญัติ ถ้าหากว่าพระภิกษุสงฆ์ล่วงละเมิดความคิดในทางโลกเช่นฆ่ามนุษย์ เป็นต้น จะต้องได้รับทั้งโทษทางโลกและโทษในทางธรรม โทษทางโลกก็ทางกฎหมายบ้านเมืองเป็นผู้บังคับจัดการลงโทษ ส่วนโทษในทางธรรมก็คือการต้องอาบัติ ซึ่งจะมีโทษหนักหรือเบาขึ้นขึ้นอยู่กับระดับความผิดของภิกษุรูปนั้น ๆ

๕) การครอบงำ (Dominance) เป็นคุณลักษณะของอำนาจประการหนึ่งที่สามารถทำให้บุคคลที่ถูกครอบงำสามารถกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการได้ อิทธิพลที่สามารถครอบงำบุคคลอื่น ๆ ให้ตกอยู่ใต้อำนาจนั้นมีมากมายหลายประการ เช่น ครอบงำด้วยอำนาจเศรษฐกิจด้วยอำนาจทางทหาร ด้วยอำนาจข่าวสารข้อมูลหรือสื่อสารมวลชน การครอบงำถึงแม้ว่าจะไม่ใช่เป็นการแสดงถึงลักษณะของอำนาจโดยตรง แต่เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าสิ่งหนึ่งมีอิทธิพลเหนือสิ่งหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งมีอิทธิพลเหนืออีกประเทศหนึ่ง ตัวอย่างในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงลักษณะของการครอบงำว่าเป็นลักษณะของอำนาจประการหนึ่ง โดยพระพุทธองค์ทรงคริสต์ถึงสิ่งที่สามารถครอบงำจิตใจของบุรุษและสตรีว่า ไม่มีรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัสใดที่จะสามารถครอบงำจิตใจของสตรี^{๗๐} ได้เท่ากับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสของบุรุษ บุรุษหรือสตรีใดที่ถูกสิ่งทั้ง ๕ นี้ครอบงำแล้วทำให้ตกอยู่ใต้อำนาจของเจ้าของรูป เสียง เป็นต้นนั้น บางครั้งทำให้หลงไหลคลั่งไคล้ ถึงกับต้องรบราฆ่าฟันซึ่งกันและกันก็มี เพียงเพื่อแย่งกันครอบครองสิ่งทั้ง ๕ นี้ ถึงแม้จะเป็นผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่ถ้าสิ่งทั้ง ๕ นี้ครอบงำจิตใจแล้ว ก็จะทำให้สูญเสียอำนาจหรือเสื่อมเสียเกียรติยศ ได้มีตัวอย่างปรากฏมากมายทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๖) ความศรัทธาหรือ ความต้องการตั้งใจ (Attraction) เป็นลักษณะของอำนาจอย่างหนึ่ง เพราะความต้องการตั้งใจทำให้เกิดความผูกพันทางจิตใจ และทำให้เกิดมีความคล้อยตามในสิ่งนั้นๆ ได้ง่าย เช่นมีความศรัทธาในองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ก็จะสามารถอุทิศตนเพื่อทำงานให้หน่วยงานนั้นๆ ได้ หรือการมีบุคลิกลักษณะพิเศษ (Charisma) ทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน เป็นต้น ความศรัทธาหรือความต้องการตั้งใจทำให้บุคคลหนึ่งคล้อยตามอีกบุคคลหนึ่งโดยความสมัครใจโดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับหรือเกิดการต่อต้าน เพราะความประทับใจและเกิดความรู้สึกรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตนต้องปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าทรงคริสต์ถึงสิ่งที่จะสร้างความประทับใจหรือดึงดูดจิตใจของบุคคลอื่นให้มาเชื่อถือหรือศรัทธาไว้ใน อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต^{๗๑} ๔ ประการด้วยกันคือ

๑) บุคคลที่มีรูปร่างสวยงาม อวัยวะสมส่วน ทรวดทรงดี ทำท่าที่มีสง่า มีพรรณวรรณะผ่องใส ก็จะทำให้ที่เรียกว่า รูปปิปปมาณิกา คือผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาณ มีความชอบใจ เชื่อถือ ศรัทธาได้ง่าย เพราะด้วยกับจริตของตน

^{๗๐} อง.เอก. ๒๐/๑๑/๑-๒.

^{๗๑} อง.จตุกก. ๒๑/๖๕/๕๓.

๒) บุคคลที่มีเสียงไพเราะจับใจ อ่อนหวาน ก็สามารถที่จะทำให้บุคคลที่เรียกว่าโสมปωμαฉีกหัวใจลง ประทับใจได้ เพราะบุคคลประเภทนี้เมื่อได้ยินเสียงไพเราะอ่อนหวานก็จะมีอารมณ์ประทับใจ เชื้อถือศรัทธาได้ง่าย

๓) บุคคลที่ประพฤตินเป็นคนปอน ๆ สมถะ นุ่งห่มเสื้อผ้าเก่า ๆ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประพฤตินเป็นคนซัดเกล้าอยู่ ก็จะสามารถดึงจุดจิตใจของบุคคลประเภท โสมปωμαให้รู้สึกชอบใจ ประทับใจ เชื้อถือศรัทธาได้ง่าย

๔) บุคคลผู้ทรงธรรม หรือนักปฏิบัติธรรม นักเผยแผ่ธรรม สามารถทำให้บุคคลประเภท โสมปωμα คือผู้ที่ถือเอาธรรมะเป็นประมาท เมื่อพิจารณาเห็นสาระในการประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะมีอารมณ์ประทับใจ เชื้อถือศรัทธา บุคคลประเภทนี้มักยึดถือความถูกต้อง หรือหลักการตามความเป็นจริง

ก. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ

การศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจเป็นเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งนักคิดและนักปราชญ์หลายท่านให้คำตอบและเหตุผลแตกต่างกันไป บางท่านกล่าวถึงการมีตำแหน่งในโครงสร้างทางสังคมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ โดยคิดว่าโครงสร้างทางสังคมนั้นจะมีตำแหน่งทางสังคมบางตำแหน่งที่จำก่อให้เกิดอำนาจขึ้นได้ บางท่านให้เหตุผลว่าเป็นเรื่องของศรัทธาหรือคุณค่าในสังคมนั้น ๆ ซึ่งโครงสร้างทางสังคมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ บางท่านเชื่อว่าเป็นบุคลิกลักษณะพิเศษของบุคคลเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ บางทฤษฎีได้กล่าวว่า “ภายในสภาวะธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถที่จะเสวยสุขแห่งผลงานของตนได้ง่าย ดังนั้นมนุษย์จึงร่วมกันกำหนดคตินิยมประชาคมขึ้น เพื่อให้การใช้ทรัพย์สินนั้นเป็นไปโดยชอบธรรม ถูกต้อง เป็นระเบียบ มนุษย์จึงเป็นที่มาและเป็นเจ้าของอำนาจทางการเมือง”^{๑๖} ไม่ว่าจะมนุษย์จะได้อำนาจมาจากไหน มนุษย์จะต้องรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของตน

ในทางพระพุทธศาสนาปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจมีหลายประการ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุญนิธิ ขุมทรัพย์คือบุญ ในนิธิกัมมสูตร ว่า “ความเป็นราชาของประเทศราช ความเป็นใหญ่ สุขของพระจักรพรรดิอันที่รัก แม้ความเป็นพระราชาแห่งเทวดาในทิพกาย อภิภูผลแม้ทั้งปวงนั้น อันเทวดาและมนุษย์ย่อมได้ด้วยบุญนิธิ”^{๑๗} บุญเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้มีอำนาจขึ้นมา นักปกครองที่มีอำนาจนั้นมักจะมีคุณลักษณะที่ก่อให้เกิดอำนาจขึ้นมา หรือคุณสมบัติพิเศษที่ส่งผลให้เป็นบุคคลที่มีอำนาจนั้นมีดังต่อไปนี้

^{๑๖} คณิน บุญสุวรรณ, ปัญหาทางการเมืองไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๗.

^{๑๗} พ.ช. ๒๗/๕/๘.

๑) นักปกครองที่มีลักษณะดีหรือรูปร่างที่สวยงาม คือนักปกครองที่มีบุคลิกที่ดีสง่าผ่าเผย ส่งผลทางด้านจิตวิทยาเป็นอย่างมากสามารถทำให้ให้ผู้ที่พบเห็นเกิดศรัทธาหรือรู้สึกยกย่องชื่นชม เพราะลักษณะทางกายภาพของนักปกครองเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดบารมีและเป็นที่ยศศูตาทังยังสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับบุคลิกภาพอย่างมาก และเชื่อว่าเป็นเพราะบุญบารมีที่ได้สร้างไว้ในชาติปางก่อน ดังปรากฏใน จูฬกัมมวิภังคสูตรว่า

“ลูกก่อนมานพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นคนมักโกรธมากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขจัดใจ โกรธเคือง พยายามทำร้าย ทำความโกรธ ทำความร้าย ความขิงเคียดให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึงทุกคติ วินิบาต นรก ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนฉิวพรรณทราม

ลูกก่อนมานพ ปฏิบัติาเป็นไปเพื่อฉิวพรรณทรามนี้เป็นคนมัก โกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขจัดใจ โกรธเคือง พยายามทำร้าย ทำความโกรธ ทำความร้าย ความขิงเคียดให้ปรากฏ”^{๑๔}

จากข้อความในจูฬกัมมวิภังคสูตรสูตรที่กล่าวมาแล้วนั้นแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มักโกรธจะเป็นบุคคลที่มีฉิวพรรณทราม ซึ่งบุคลิกที่ไม่ดีเป็นลักษณะที่ไม่ดีอันเป็นอุปสรรคของผู้ที่ต้องการมีอำนาจ คุณสมบัติที่ดีคือการมีรูปร่างที่ดี สวยงาม สง่าผ่าเผยอันหมายถึงบุคคลใดเป็นผู้ไม่มัก โกรธย่อมเป็นผู้มีฉิวพรรณงาม และเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป แต่ผู้ที่มีฉิวพรรณทรามมักจะไม่เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ดังปรากฏในอุลลุกชาคคที่แสดงให้เห็นการไม่ยอมรับผู้นำที่มีรูปร่างไม่สวยงาม โดยเปรียบเทียบกบกับใบหน้าของนกกะที่โกรธว่า “ได้ยินว่าพวกญาติทั้งหลายตั้งนกกะให้เป็นใหญ่ ขอความเจริญงมมีแก่ท่านทั้งหลาย การแต่งตั้งนกกะให้เป็นใหญ่ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ท่านจงมองดู ใบหน้าของนกกะผู้ไม่โกรธเถิด นกกะที่โกรธแล้วจักทำหน้าตาเป็นอย่างไร”^{๑๕} นักปกครองที่มีจิตใจหนักแน่น มีน้ำใจกว้างขวางย่อมเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตสูง ไม่มักโกรธใครง่าย ๆ ความสุขุมเยือกเย็นเป็นเหตุผลให้นักปกครองปราดเปรื่องสามารถเป็นผู้นำที่แก่ล้าวกล้ำได้นั่นเอง

กล่าวได้ว่า คติในทางพระพุทธศาสนานั้น บุคคลที่มีรูปร่างฉิวพรรณสวยงามเป็นบุคลิกลักษณะที่ดีทางกายภาพ ซึ่งขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำในอดีตด้วย ผู้ที่มีอำนาจมากหรือเป็นผู้ยิ่งใหญ่ นั้นจึงมักจะมีบุคลิกลักษณะที่เด่นชัดเป็นพิเศษกว่าบุคคลโดยทั่วไป เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะมีพระลักษณะงดงามตั้งแต่ประสูติ ซึ่งพราหมณ์อดีตคาบสเห็นในครั้งแรกก็ก้มลงทำความเคารพ ทั้ง ๆ ที่พระองค์

^{๑๔} ม.ธ. ๑๔/๕๘๖/๒๘๕.

^{๑๕} พ.ช. ๒๓/๔๑๑/๑๐๘.

เพิ่งประสูติได้เพียง ๓ วัน แต่พราหมณ์ผู้นั้นมีความรู้เรื่องการคุ้ยถ่านของมหาบุรุษ ซึ่งลักษณะของพระมหาบุรุษนั้นมีลักษณะครบถ้วนตามหลักมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ตามตำราของพราหมณ์ที่บ่งบอกไว้ว่าผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่หรือผู้มีบุญการมากมาเกิด เมื่อพราหมณ์ได้เห็นเช่นนั้นจึงก้มลงกราบด้วยความดีใจมาก แต่ก็ร้องไห้เสียใจรำพันว่าตนมาพบตอนที่อายุมากแล้วคงไม่ทันพระมหาบุรุษเติบโตใหญ่แล้วครั้นรู้ว่าเป็นพระพุทธรเจ้า ตนเองคงสิ้นชีวิตก่อนแน่นอน

พระพุทธรองค์ทรงสั่งสมบุญบารมีไว้มากจนไม่สามารถนับพระชาติถ้วน ซึ่งทำให้พระองค์ทรงมีพระมหาปุริสบุรุษ อันมหาปุริสบุรุษทั้ง ๓๒ ประการนี้จะเกิดมีแก่บุคคลทั่วไปนั้นยากนัก มีเพียงบุคคลพิเศษเท่านั้น นั่นคือการที่นักปกครองมีลักษณะทางกายภาพงดงามจึงเป็นประโยชน์ในการบริหารและการปกครองผู้อื่น เพราะส่งผลทางด้านจิตวิทยาการปกครองโดยตรง ในกฎทันตสูตร ได้แสดงถึงลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่หรือลักษณะของผู้ครองนครที่ดีโดยย่อไว้ ๘ ประการ ดังนี้

- ๑) มีชาติตระกูลสูงทั้งฝ่ายมารดาบิดา ใครไม่สามารถดิ้นจนถึงชาติตระกูลได้
- ๒) มีบุคลิกลักษณะ ร่างกายที่งดงาม ผิวพรรณผุดผ่อง น่าดู น่าเลื่อมใส
- ๓) มีโภคทรัพย์มาก มีทรัพย์สินเงินทองหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารมาก
- ๔) พรุ่งพร้อมด้วยกำลัง มีข้าราชการอยู่ในระเบียบวินัยคอยปฏิบัติตามคำสั่งด้วยดี
- ๕) เป็นคนมีศรัทธา มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล หมั่นประกอบกุศลกรรมอยู่เสมอ ๆ
- ๖) เป็นคนมีความรู้ มีการศึกษา ได้ลำดับรับฟังมาก
- ๗) เป็นคนมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี
- ๘) เป็นผู้ฉลาด มีปัญญาสามารถวางแผนได้เป็นอย่างดี^{๗๖}

ดังนั้นการมีผิวพรรณงดงามหรือลักษณะทางกายภาพที่ดีจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลการมีอำนาจของผู้นำ อย่างไรก็ตามการมีลักษณะทางกายภาพดีหรือการมีผิวพรรณงดงามเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งเท่านั้น ยังมีปัจจัยอื่นอีกมากเช่นกัน ในการที่เป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่สามารถนำคนทั้งปวงให้ทำการใหญ่ได้ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น นอกจากนักปกครองจะมีผิวพรรณงดงามหรือลักษณะทางกายภาพที่ดีแล้วต้องมีความรู้ ความสามารถมาก ทั้งยังเป็นนักศึกษา เชี่ยวชาญและต้องมีคุณธรรม ถึงอย่างนั้นแล้ว บุคคลที่ไม่มีผิวพรรณงดงามหรือลักษณะทางกายภาพที่ดีก็สามารถเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ได้ หากมีผู้ศรัทธาและมีมิตรสหายหรือบริวารมากช่วยเหลือและคอยสนับสนุนอยู่เสมอ

๒) นักปกครองที่มีมิตรหรือบริวารมาก ในทางพระพุทธศาสนาการมีมิตรหรือบริวารนั้นต้องเป็นบริวารที่ดีเท่านั้น จึงเป็นผู้สามารถเป็นปัจจัยให้เกิดเป็นผู้มีอำนาจขึ้นมาได้ เช่นลักษณะของปุโรหิตซึ่งเป็นมิตรหรือบริวารของพระเจ้าวิจิตรราช ประกอบด้วยคุณสมบัติพิเศษ ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มีความรู้

^{๗๖} ที.ที. ๘/๒๐๘/๑๕๓-๑๕๔.

- ๒) เป็นผู้มีการศึกษาสูง คงแก่เรียน ชำนาญในหน้าที่การงานของตน
 ๓) เป็นผู้มีศีล มีความประพฤติดี
 ๔) เป็นผู้ฉลาด มีสติปัญญาเฉียบแหลม

การมีมิตรหรือบริวารที่ดีจำนวนมากเท่าไรยังเป็นผลดี เพราะสามารถส่งผลให้นักปกครองผู้นั้นเป็นผู้นำที่มีอำนาจมาก และสามารถครองอำนาจนั้นไว้ได้นาน พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปัชฌาส์สูตรว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”^{๑๑} ซึ่งมีมิตรหรือบริวารที่ดีมีความรู้ ความสามารถมากทำให้นักปกครองกลายเป็นผู้นำที่มีศักยภาพสูงทั้งยังสามารถช่วยขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาลได้ เพราะการที่มีมิตรหรือบริวารมากทำให้เป็นผู้มีอำนาจมากเช่นกัน นักปกครองที่ฉลาดในการปกครองนั้น จะต้องรู้จักเลือกคบหามิตร หรือบริวารที่เป็นกัลยาณมิตรเท่านั้น เพื่อเป็นการช่วยส่งเสริมให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ได้ เพราะถ้าหากไปเลือกคบคนพาลเป็นมิตร หรือเป็นบริวารแล้ว ก็จะทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงหรือเกียรติยศ และสูญเสียอำนาจไปได้ในที่สุด พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงโทษของการคบคนพาลเป็นมิตรไว้ในมงคลสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภัย...อุปัทวะ...อุปสรรค...เหล่าใดเหล่าหนึ่งที่จะเกิดขึ้น ภัย...

อุปัทวะ...อุปสรรค...เหล่านั้นทั้งหมดย่อมเกิดแต่คนพาล หากเกิดขึ้นแต่บัณฑิตไม่เหมือนกันฉันนั้นแล ภิกษุทั้งหลายคนพาลมีภัยจำเพาะหน้า บัณฑิตหาภัยจำเพาะหน้าไม่ คนพาลมีอุปัทวะ บัณฑิตหาอุปัทวะมิได้ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตหาอุปสรรคมิได้ ด้วยประการดังนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ภัยไม่มีแต่บัณฑิต อุปัทวะไม่มีแต่บัณฑิต อุปสรรคไม่มีแต่บัณฑิต”^{๑๒}

การมีกัลยาณมิตรหรือบริวารที่ดีจึงเป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลนั้น ๆ เป็นผู้ที่มีอำนาจยิ่งขึ้น และสามารถดำรงตำแหน่งนั้นไว้ได้นาน ซึ่งบุคคลผู้ที่เป็นนักปกครองย่อมมีความฉลาดที่จะประนีประนอม หรือสามารถสร้างมิตรและยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตร หรือบริวารให้มีความเต็มใจที่จะทำตามในสิ่งที่ตนปรารถนาได้ ดังนั้นการมีมิตรหรือบริวารที่ดีจำนวนมากจึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้เป็นผู้มีอำนาจขึ้นมาได้

๓) นักปกครองที่มีบารมี บารมีเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของนักปกครอง ผู้ที่อยู่ในฐานะผู้นำ หากขาดบารมีแล้วเสียมิได้ ในทางพระพุทธศาสนา คำว่า บารมี หมายถึง “ปฏิบัติอันยิ่งใหญ่ คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งใหญ่ คือความคิดที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงสุด เช่น ความ

^{๑๑} ส.ม. ๑๕/๕/๒.

^{๑๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑-๔๒.

อันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น”^{๘๖} ส่วนคำว่าบารมีในทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องสั่งสมบำเพ็ญเองทั้งในอดีต และปัจจุบัน ดังพระพุทธพจน์ในจูฬกัมมวิภังค์คสูตรว่า

“ดูก่อนมานพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม มีใจริษยา ย่อมริษยา ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของบุคคลอื่น เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทுகติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อมสมათานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทுகติ วินิบาต นรก ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีศักดิ์ (อำนาจ) น้อยนี้ คือมีใจริษยา มุ่งร้าย ผูกใจอิจฉา ลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของผู้อื่น”^{๘๗}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่า การจะมีบารมีในทางพระพุทธศาสนาจึงขึ้นอยู่กับกระทำของตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้ยึดหลักกฎแห่งกรรม ดังพุทธคำรัสว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวหรือประณีต”^{๘๘} กล่าวได้ว่าบารมีเป็นแหล่งที่มาของอำนาจ ซึ่งอำนาจกับบารมีมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมเป็นศาสดาเอกในโลก และทรงได้รับการเคารพเทิดทูนมาเป็นเวลานานนั้น เป็นเพราะพระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสมบารมีมาเป็นอเนกชาติ บารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญนั้นมีทั้งระดับสามัญ ระดับกลาง และระดับสูงสุด เรียกว่า ทศบารมี

๑. บารมีระดับสามัญ มี ๑๐ ประการ เช่นทานบารมี ได้แก่ การให้ทรัพย์สินเงินทองสมบัติภายนอก เป็นต้น

๒. อุบารมี หรือบารมีระดับกลาง มี ๑๐ ประการเช่นกัน เช่น ทานอุบารมี ได้แก่ เสียสละอวัยวะเป็นทาน เป็นต้น เป็นการบำเพ็ญที่ยากกว่าบารมีชั้นสามัญ

๓. ปรมัตถะบารมี หรือบารมีระดับสูงสุด มี ๑๐ ประการเช่นกัน เช่นทานปรมัตถะบารมี การยอมเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่น เป็นต้น บารมีชนิดนี้บำเพ็ญยากที่สุด

บารมี ๑๐ ประการประกอบด้วย

๑. ทานบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการให้ทานเสียสละ

๒. ศีลบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการรักษาศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีงาม

๓. เมกขัมมบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการออกบวชปลีกตัวปลีกใจออกจากกาม

^{๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๘๔.

^{๘๗} ม.จ. ๑๔/๕๘๘/๒๘๖.

^{๘๘} ม.จ. ๑๔/๕๘๑/๒๗๘.

๔. วิริยบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความเพียร ไม่ย่อท้อ มีความบากบั่น

๕. ปัญญาบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความรอบรู้ หยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะทั้งหลายตามความเป็นจริง

๖. จันตบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีด้วยความอดทน สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล และแนวทางปฏิบัติที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลู่อ้าง

๗. สัจจบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการมีสัจจะ พุคจริงทำจริง และมีความจริงใจ

๘. อธิษฐานบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความตั้งใจมั่นเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายการกระทำของตนไว้แน่นอน แล้วดำเนินตามนั้นแน่วแน่

๙. เมตตาบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการมีความรักใคร่ เมตตาปราณี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่น และเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ

๑๐. อุเบกขาบารมี คือ การบำเพ็ญบารมีโดยการวางใจเป็นกลาง สงบราบเรียบ สม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบชัง^๑

เมื่อรวมกันแล้วเป็น ๓๐ ประการ เรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ซึ่งบารมีทั้ง ๓๐ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีอย่างบริบูรณ์ครบถ้วน อันเป็นเวลานับพระชาติไม่ถ้วน เมื่อการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์บริบูรณ์แล้ว จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า บารมีกับอำนาจเป็นสิ่งเกี่ยวพันกันและกัน หากขาดบารมีอำนาจอาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้ บารมีจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง

๔) นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถ บุคคลที่จะมีอำนาจจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญาที่ฉลาดเฉลียวเป็นพิเศษในวิชาการหรือสาขาวิชาที่ตนถนัด นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถจึงเป็นบุคคลที่มีอำนาจมากไปด้วย เพราะความรู้ความสามารถนั้นจะทำให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น จึงทำให้การบริหารงานและการปกครองของผู้นำเป็นไปโดยง่าย ไม่ก่อให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติงานมากเกินไป ในทฤษฎีราชาปรัชญาของเพลโต ก็ได้ให้ความสำคัญกับการใช้ความรู้ หรือปัญญาในการปกครองบ้านเมืองว่า “การปกครองบ้านเมืองจะต้องใช้ปัญญาผนวกกับกำลัง จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้”^๒ จึงจะทำให้การบริหารและการปกครองบ้านเมืองเป็นไปด้วยดี ไม่มีปัญหาในการ

^๑ พุ.พุทธ. ๓๓/๑/๔๑๔.; พุ.จริยา. ๓๓/๓๖/๕๕๖.

^๒ สมการ พรหมทา, ปรัชญาสังคมและการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

ดำเนินงาน ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับความรู้เป็นอย่างมาก ดังพุทธสุภาษิตบทที่ว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๔๔} ในทางพระพุทธศาสนาความรู้หรือปัญญาเกิดขึ้นได้ ๓ ทางคือ

- ๑) เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล เรียกว่า จินตามยปัญญา
- ๒) เกิดจากการฟัง การสดับศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า สุตมยปัญญา
- ๓) เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ฝึกฝนอบรมตน เรียกว่า ภวานามยปัญญา^{๔๕}

ความรู้หรือปัญญาที่ส่งผลให้เกิดอำนาจนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ รู้จักความเสื่อมและเหตุของความเสื่อม รู้จักความเจริญและเหตุของความเจริญ รวมทั้งรู้จักอุบายที่จะทำให้บรรลุถึงความเจริญรอดพ้นจากความเสื่อม

๕) นักปกครองที่มีคุณธรรม นักปกครองที่มีคุณธรรมย่อมได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำที่มีอำนาจมาก และอยู่ในอำนาจนั้นได้นาน คุณธรรมเป็นอำนาจที่ทรงพลังมาก ไม่ต้องใช้กำลังบังคับขู่เข็ญก็มีบุคคลที่พร้อมจะปฏิบัติทันทีแล้ว ซึ่งหลักธรรมที่ทำให้นักปกครองเป็นผู้แก่กล้ากล้าหาญ เป็นการสร้างศักยภาพขึ้นมาภายใน เนื่องจากผู้ที่มีอำนาจได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง สามารถสร้างศรัทธาความเชื่อมั่นให้กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือประชาชนได้ นักปกครองที่ฉลาดมักแสวงหาโอกาสให้ตนได้กระทำความดี สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอยู่เสมอ ซึ่งการกระทำความดีตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้นต้องเน้นที่คุณธรรม ศีลธรรมและจริยธรรมเท่านั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่คิดหลักการ

ดังนั้น ปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดอำนาจ เพราะอำนาจเป็นเครื่องมือในการบริหารและการปกครองของนักปกครองนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการ หรือดำเนินงานในกิจการบ้านเมืองรวมทั้งกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก ทั้งนักปกครองที่มีลักษณะดีหรือรูปร่างที่สวยงาม นักปกครองที่มีมิตรหรือบริวารมาก นักปกครองที่มีบารมี นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถ และนักปกครองที่มีคุณธรรม ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจทั้งสิ้น เมื่อนักปกครองมีอำนาจเป็นเครื่องมือแล้วจำเป็นต้องใช้อย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงการใช้อำนาจของนักปกครอง เพราะหากนักปกครองเป็นคนดีมีคุณธรรม ย่อมสามารถนำความเจริญรุ่งเรือง ความสงบร่มเย็นมาสู่องค์กรหรือหน่วยงานนั้น แต่หากนักปกครองเป็นคนหยาบช้ำ ไร้ศีลธรรมผลย่อมเป็นไปในทางตรงกันข้ามเช่นกัน

ข. วิธีใช้อำนาจของนักปกครอง

อำนาจเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าในตัวเอง แต่จะมีค่าขึ้นมาได้ต่อเมื่อมีผู้นำอำนาจนั้นไปใช้จะใช้ไปในทางที่ดีหรือไม่ดีนั้น ปัจจัยสำคัญขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจนั้นเองว่าจะใช้อำนาจนั้นไปในทางใด ถ้าหากว่า

^{๔๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑.

^{๔๕} ที.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.; อภิ.วิ. ๓๕/๘๐๔/๔๓๘.

ใช้อำนาจไปโดยไม่มีการขอ หรือไม่คำนึงถึงขอบเขตของศีลธรรมแล้ว อำนาจนั้นจะสร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมโดยรวมได้ เพราะอำนาจนั้นเป็นใหญ่ในโลก^{๔๕} ถ้าหากว่าอำนาจตกไปอยู่ในมือของคนดี อำนาจนั้นก็จะเป็นประโยชน์สุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยรวมได้อย่างมากมาย แต่ถ้าตกไปอยู่ในมือของคนชั่วแล้ว ผลก็จะเกิดขึ้นในทิศทางตรงกันข้ามอย่างมากมาย เช่นเดียวกัน เพลโตกล่าวว่า “กฎหมายถ้าตกไปอยู่ในมือของคนที่ไม่รู้จักความยุติธรรมที่แท้แล้วก็อาจทำลายคนดี ๆ ได้”^{๔๖} ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เป้าหมายของการปกครองและการใช้อำนาจนั้นมีแตกต่างกันออกไป แต่สามารถสรุปเป้าหมายของการใช้อำนาจของผู้ปกครองออกได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑) การใช้อำนาจเพื่อส่วนตัว เพื่อความยิ่งใหญ่หรือผลประโยชน์แก่ตัวผู้มีอำนาจและพวกพ้องเอง รวมทั้งการใช้อำนาจเพื่อที่จะรักษาอำนาจให้อยู่กับตนเองให้นานที่สุด

๒) การใช้อำนาจเพื่อส่วนรวม เพื่อประโยชน์สาธารณะและแก่ประชาชนโดยทั่วไปแต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ผู้มีอำนาจมักจะใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ทั้งสองควบคู่กันไป เพียงแต่ว่าเพื่อประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม หรือเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว การใช้อำนาจเพื่อส่วนตัวยังแยกย่อยไปอีกว่า ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ ส่วนการใช้อำนาจเพื่อส่วนรวมนั้นมีประโยชน์เล็กน้อยเพียงใด โดยดูได้จากคุณค่าและประโยชน์ที่มีต่อประเทศชาติหรือประชาชนว่าได้รับผลประโยชน์เพียงใด

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า เป้าหมายของการใช้อำนาจในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงเน้นมาถึงความสงบสุขของประชาชน คือทรงสอนให้ใช้อำนาจหรือความยิ่งใหญ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนแทนที่จะมุ่งไปที่ความยิ่งใหญ่ไปด้วยอำนาจตามแนวความคิดของพราหมณ์หรือฮินดู ที่มุ่งเน้นไปถึงแต่เรื่องความยิ่งใหญ่ เน้นถึงแต่เรื่องของอำนาจ วิธีแสวงหาและรักษาอำนาจความมั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์อิสริยยศหรือ บริวารยศของพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครอง จนบางครั้งไม่คำนึงถึงจริยธรรมหรือคุณธรรม กลับเอาความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครองไปไว้ที่ความมีอำนาจ จนดูเหมือนว่าความมีอำนาจเป็นจุดหมายในตัวของมันเองหรือความมีอำนาจเป็นจุดหมายปลายทางของความเป็นกษัตริย์

แต่พระพุทธศาสนากลับเป็นเป้าหมายออกจากสิ่งเหล่านี้ อำนาจหรือความยิ่งใหญ่ไปด้วยอำนาจมิใช่จุดหมายปลายทาง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์สำหรับการใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขหรืออีกนัยหนึ่งเท่านั้น ความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครองมิได้อยู่ที่อำนาจ แต่อยู่ที่การปฏิบัติหน้าที่บำเพ็ญกรณียกิจเพื่อประชาชนและประเทศชาติ แนวคิดอย่างนี้ได้ปรากฏผลออกมาในทางปฏิบัติเห็นสืบต่อมาจนบางครั้งทำให้รู้สึกได้ว่า ในแง่ของการปกครองพระพุทธศาสนาห่วงประโยชน์สุขของประชาชนมากกว่าความ

^{๔๕} ศ.ศ. ๑๕/๒๑๒/๕๓.

^{๔๖} ปรัชญา ช้างขวัญยืน, ปรัชญาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๗๐.

มั่นคงแห่งอำนาจของผู้ปกครอง บางครั้งถึงกับมีผู้กล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาเป็นต้นเหตุแห่งความอ่อนแอและความเสื่อมอำนาจของรัฐบางรัฐ เพราะหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้ทำให้นักชรีษผู้ยิ่งใหญ่กลายเป็นผู้มีพระทัยอ่อนโยนด้วยเมตตากรุณา แทนที่จะแข็งกร้าวและทำการทุกอย่างเพื่อรักษาอำนาจไว้ อาจเป็นไปได้ว่าพระพุทธศาสนามำค้ำถึงสวัสดิภาพและความสงบสุขของประชาชนที่เป็นอยู่ในเวลานั้น ๆ ยิ่งกว่าจะยอมสละสวัสดิภาพและความสันติสุขนั้น เพื่อแลกกับความมั่นคงของการปกครองที่มีความหมายเพียงการครองอำนาจของบุคคลบางคน หรือการมีชื่อยิ่งใหญ่อยู่ในประวัติศาสตร์ พระธรรมปิฎกให้ความเห็นว่า “การปกครองที่เข้มแข็งมั่นคงยืนนาน แต่ปราศจากความสงบสุขร่วมเย็นของพลเมืองก็ไม่มี ความหมายอะไร”^{๔๔}

ในการใช้อำนาจทางโลกนั้นมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป แต่ในทางพระพุทธศาสนา เป้าหมายที่สูงสุดจริง ๆ คือ การมีอิสรภาพหลุดพ้นจากอำนาจทุก ๆ อย่างที่ครอบงำชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอำนาจของกิเลส ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุดที่ชาวพุทธปรารถนาแต่เมื่อยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายนั้นได้ จึงจำเป็นต้องมีกรอบหรือกฎระเบียบที่จะใช้เป็นเครื่องมือให้หมู่คณะอยู่กันอย่างผาสุก และไม่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม อย่างในสังคมสงฆ์ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สังคมสงฆ์และสังคมทั่ว ๆ ไปได้มีความเป็นอยู่ที่สงบสุขเป็นระเบียบดีงาม วัตถุประสงค์ในการใช้อำนาจทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือธรรมนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจการขยายและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจตามคติทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนภายในประเทศมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับตนเอง แต่มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติโดยส่วนรวมเป็นสำคัญ

การใช้อำนาจในการปกครองที่จะได้ผลก็คือ ใช้วิธีเผด็จการหรือใช้อำนาจเด็ดขาดกับกิเลสภายในและให้ประชาชนปโดยหรือความประนีประนอมกับบุคคลภายนอกน่าจะเป็นระบบการใช้อำนาจที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกได้ ดังนั้นกุศโลบายในการใช้อำนาจตามคติทางพระพุทธศาสนา จึงเน้นหนักไปในการใช้ธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ ไม่ได้เน้น ไปถึงการใช้อำนาจ การปกครองด้วยอำนาจจะทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านขึ้นเพราะผู้ได้ปกครองจะรู้สึกว่ามีอำนาจ ทำให้เกิดความรู้สึก ขัดแย้งในจิตใจ และทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับพระธรรมปิฎกให้ความเห็นเกี่ยวกับการปกครองโดยใช้อำนาจว่า “ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการ

^{๔๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๓๕-๓๖.

ปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลว การปกครองแบบนี้ไม่ค่อยได้ผลเพราะได้กลายเป็นการปกครองเพื่อการปกครอง”^{๔๘}

การใช้อำนาจนั้นจำเป็นต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ถึงการศึกษาของพระองค์พระองค์แรกถึงการที่จะขึ้นมาเป็นผู้ปกครองแผ่นดินที่มีอำนาจเหนือบุคคลทั่วไป ว่าควรจะปฏิบัติตัวหรือใช้อำนาจอย่างไร ใจความในพระบรมราโชวาทนั้นมีว่า

“มีคำกล่าวไว้ว่า ได้รับสิริราชสมบัติเป็นคำไพเราะจริงหนอ เพราะสมบัติย่อมเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วหน้า และย่อมจะคิดเห็นโดยง่าย ๆ ว่า ผู้ซึ่งได้เป็นเจ้าของแผ่นดินย่อมมีเกียรติยศยิ่งกว่าคนสามัญ ย่อมจะมีอำนาจจะลงโทษแก่ผู้ซึ่งไม่พอใจจะยกย่องเกื้อกูลแก่ผู้ซึ่งพอใจ และเป็นผู้มีสมบัติมาก อาจใช้สอยเล่นหัวหรือจะให้ปันแก่ผู้ที่พึงใจได้ตามประสงค์...แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นความคาดหมายของคนทั่วไปดังนั้นไม่ ดังกล่าวมาแล้วอันจะพูดตามคำไทยอย่างเสนาบดีว่า มีบุญขึ้นนี้ ที่แท้เป็นผู้มีกรรมและมีทุกข์ชึ่ง บัดนี้จึงขอเตือนว่า

- ๑) ให้โอบอ้อมอารีต่อญาติและมิตรอันสนิท
- ๒) อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ไม่ว่าเจ้านายหรือขุนนางฟังคำแนะนำตักเตือนในที่ ควรฟัง
- ๓) อย่าถือว่าเกิดมาดีมีบุญ ต้องถือว่าเกิดมากรรม สำหรับจะเทียบแถมเติมไถ่ทำการที่หนัก การที่จะมีวาสนาขึ้นต่อไปนั้นเป็นความทุกข์มิใช่ความสุข
- ๔) การเป็นเจ้าของแผ่นดิน ไม่ใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบาย นอนสบาย ...เป็นเจ้าแผ่นดินต้องเป็นคนที่ยอดกลั้นต่อสุขและทุกข์ ยอดกลั้นต่อความรักและความชัง และเป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่ได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้วว่าเป็นผู้รักษาวางศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจในความปกครอง ต้องหมอบใจในความสองข้อนี้เป็นหลัก มากกว่าคิดถึงการเรื่องอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้เช่นนี้ ก็ไม่แลเห็นเลยว่าจะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ได้”^{๔๙}

จะเห็นได้ว่าในพระบรมราโชวาทนี้เป็นการสอนตามหลักธรรมหรือคติธรรมในทางพระพุทธศาสนาว่าในการที่จะขึ้นมาเป็นพระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือคนทั้งแผ่นดินนั้น มิใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ของ

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติตาสาตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๕๖.

^{๔๙} ฐานันท์ รัชนีเชียร, ศาสนากับความมั่นคงของชาติและพระมหากษัตริย์ในระบบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี.เอ. กราฟิค จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๐ - ๑๕๑.

ตัวเอง หรือจะใช้อำนาจได้ตามความพอใจ แต่จะต้องใช้อำนาจนั้นเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนผู้เป็นสำคัญ คุณธรรมที่จำเป็นและสำคัญที่สุดสำหรับผู้ปกครองในการใช้อำนาจเพื่อปกครองประชาชนและบริหารบ้านเมืองอีกประการหนึ่งก็คือ จะต้องละเว้นจากอคติหรือความลำเอียง”^๕ ประการอย่างเด็ดขาด คือ ไม่ลำเอียงเพราะรักใคร่ชอบพอกัน ที่เรียกว่าฉันทาคติ ๑) ไม่ลำเอียงเพราะไม่ชอบโกรธเกลียดกัน ที่เรียกว่าโทสาคติ ๑) ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่รู้จริงที่เรียกว่าโมหาคติ ๑) ไม่ลำเอียงเพราะกลัว เรียกว่าภยาคติ ๑) ในการใช้อำนาจของผู้ปกครองจะต้องละเว้นจากอคติทั้งสี่อย่างนี้เด็ดขาด และจะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้นำ ที่เรียกว่า พรหมวิหารธรรม”^๖ ผู้ปกครองที่ดำรงตนอยู่ในพรหมวิหารธรรมนี้ เชื่อว่าช่วยช่วยเหลือเอาใจใส่ต่อประชาชนด้วยเมตตากรุณา มีความพลอยยินดี และการช่วยเหลือดังกล่าวต้องยึดหลักอุเบกขาด้วย กล่าวคือมีความเที่ยงธรรม ปฏิบัติต่อทุกคนโดยปราศจากอคติ ไม่เห็นแก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ผู้ที่เป็นผู้ปกครองมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานหมุ่คณะจำเป็นจะต้องมีไว้ประจำจิตใจ และในการใช้อำนาจนั้นจะต้องยึดถือหลักที่ว่า “ข่มบุคคลที่ควรข่ม...ยกย่องบุคคลที่ควรยกย่อง”^๗ ผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอำนาจจะต้องเป็นที่หนักแน่นมั่นคง มีวิจรรณญาณ เพราะในหมุ่คณะหรือในองค์กรใด ๆ ก็ตามย่อมจะต้องมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ดังนั้นการใช้อำนาจในการปกครองจะต้องข่มคนไม่ดี และยกย่องคนดี ถ้าหากไปยกย่องคนไม่ดีก็จะทำให้คนดี ๆ ในองค์กรหรือในหมุ่คณะนั้นเสียกำลังใจ และจะส่งผลกระทบต่อความเจริญและความเสื่อมขององค์กรหรือหมุ่คณะนั้น ๆ ได้ ดังนั้นในการใช้อำนาจจึงต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ไว้ให้มาก ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครที่จะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้หมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดีให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และคอยควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้”^๘

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง คือ การรู้จักรับฟังเสียงท้วงติงหรือเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง โดยเฉพาะในการเป็นผู้ปกครองประเทศในระบบประชาธิปไตยที่อำนาจเป็นของประชาชน ประชาชนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะ

^๕ที่.ป.า. ๑๑/๑๓๖/๑๕๖.

^๖ที่.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^๗พ.ช.า. ๒๗/๒๔๔๒/๕๓๑.

^๘กนก วงษ์ตระหง่าน, *แนวพระราชดำริด้านการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิศกอร์เพาเจอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๕.

เกี่ยวกับการบริหารงานของรัฐ ได้อย่างเต็มที่ หากประชาชนเห็นว่าผู้ปกครองใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ก็จะสามารถแสดงความคิดเห็นที่คัดค้าน หรือต่อต้านผู้ปกครองนั้น ๆ มติมหาชนนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในทุกองค์กรทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยหรือเผด็จการ หากรัฐบาลหรือผู้ปกครองใดพยายามที่จะใช้อำนาจไปในการสร้างสิทธิหรือหน้าที่ที่ขัดต่อหลักความเชื่อขั้นมูลฐานของประชาชน รัฐบาลหรือผู้ปกครองนั้นก็จะต้องเผชิญหน้ากับพลังทางสังคมที่มีอำนาจ ที่พยายามต่อต้านสิ่งที่รัฐบาลหรือผู้ปกครองสร้างขึ้น รัฐหรือผู้ปกครองอาจจะแก้ไขได้ด้วยการใช้อำนาจ แต่ก็ไม้อาจจะกระทำได้อย่างเต็มที่ หากสิ่งใดที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย ถึงแม้ว่ารัฐหรือผู้ปกครองจะมีอำนาจมากเพียงใดก็ตาม ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินอำนาจของประชาชนส่วนใหญ่ได้ จอห์น ล็อก กล่าวไว้ว่า “การขัดขืนอำนาจรัฐหรือการปฏิวัติจะชอบธรรมก็ต่อเมื่อ ผู้ใช้อำนาจเกินขอบเขตที่กำหนดไว้”^{๕๔}

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงสอนให้รับฟังคำท้วงติงหรือคำตักเตือนของผู้อื่น แต่จะต้องพิจารณาดูด้วยว่าบุคคลที่ท้วงติงหรือตักเตือนนั้นเป็นใคร ตักเตือนหรือท้วงติงด้วยความปรารถนาดี หรือปรารถนาร้าย เป็นบัณฑิตที่พอจะเชื่อถือได้หรือเป็นคนพาล ถ้าหากผู้ที่ตักเตือนหรือผู้ที่ท้วงติงนั้นเป็นคนที่เราเชื่อถือได้ เป็นนักปราชญ์ ก็สมควรที่จะรับฟังและนำมาปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรม หรือการกระทำที่ยังผิดพลาดบกพร่องอยู่ให้ดีขึ้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “คนเราควรมองผู้มีปัญญาใด ๆ ที่คอยชี้โทษและกล่าวคำขนาบอยู่เสมอ ไปว่าผู้นั้นแหละคือผู้ซุ่มทรัพย์ และควรคบหาบัณฑิตที่เป็นเช่นนั้น เพราะเมื่อคบหากับบัณฑิตเช่นนั้น ย่อมมีแต่คุณอันประเสริฐส่วนเดียว ไม่มีเสื่อมเลย”^{๕๕} ตัวอย่างการรับฟังเสียงท้วงติงในพระพุทธศาสนา เช่น ในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า บางสิกขาบทไม่ได้เป็นความผิดโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่ประชาชนพากันดำเนินคิดเถิน และพระองค์ทรงเห็นว่าไม่ขัดกับหลักการ ในทางพระพุทธศาสนา จึงทรงบัญญัติห้ามมิให้พระภิกษุกระทำการเช่นนั้นอีก เช่น พุทธบัญญัติเรื่องการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุเป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการรับฟังเสียงของประชาชน ไม่ฝืนกระแสของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอำนาจควรคำนึงถึง ในการใช้อำนาจเพื่อปกครองหมู่คณะหรือบริหารงานของรัฐอีกประการหนึ่ง เป็นการป้องกันมิให้ผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอำนาจนั้น ๆ ใช้อำนาจตามอำเภอใจหรือหลงในอำนาจมากเกินไป

อาจกล่าวสรุปได้ว่า คุณลักษณะของอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ ต้องประกอบด้วย ประการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ๑) ความสัมพันธ์ต่อกันและการกระทำต่อกันทางสังคม

^{๕๔} อุกฤษณ์ แพทย์น้อย, *ปรัชญาการเมือง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมภิกษา, ๒๕๓๔), หน้า ๓๓๖.

^{๕๕} พ.ธ. ๒๕/๑๖/๑๘.

๒) ใช้อำนาจเพื่อให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตามความปรารถนาของผู้มีอำนาจนั้น จะต้องมีการด้านทานหรือฝืนใจของผู้ที่รับคำสั่งหรือผู้ปฏิบัติตาม ในลักษณะเช่นนี้เรียกคุณลักษณะของอำนาจว่า เป็นการควบคุม (Control)

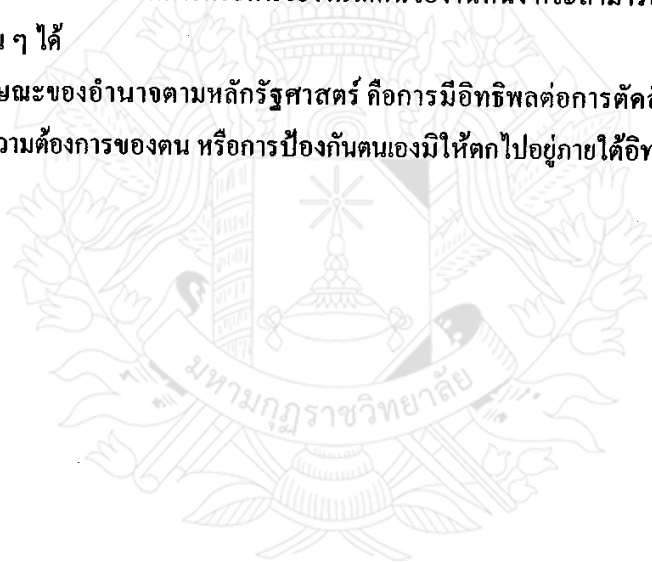
๓) ความไม่แน่นอน หรือ ความน่าจะเป็น (Probability) ในการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจแต่ละครั้งไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะได้ผลตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ เป็นแต่เพียงความน่าจะเป็นเท่านั้น เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าว่าผู้ันจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือความต้องการของตน

๔) การบังคับและการยินยอม (Coercion and Consent) อำนาจมีความหมายถึงสามารถที่จะบังคับ (Force) ในเมื่อมีการละเมิด อำนาจจะต้องมีการบังคับและลงโทษ เนื่องจากอำนาจเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรม เช่น การบีบบังคับให้ผู้ที่มิปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกันกระทำตามที่ปรารถนา

๕) การครอบงำ (Dominance) เป็นคุณลักษณะของอำนาจประการหนึ่งที่สามารถทำให้บุคคลที่ถูกครอบงำสามารถกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ ได้ อิทธิพลที่สามารถครอบงำบุคคลอื่น ๆ

๖) ความศรัทธา หรือ ความต้องตาต้องใจ (Attraction) ถือว่าเป็นลักษณะของอำนาจอย่างหนึ่ง เพราะความต้องตาต้องใจทำให้เกิดความผูกพันทางจิตใจ และทำให้เกิดมีความคล้อยตามในสิ่งนั้น ๆ ได้ง่าย เช่น มีความศรัทธาในองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ก็จะสามารถอุทิศตนเพื่อทำงานให้หน่วยงานนั้น ๆ ได้

คุณลักษณะของอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์ คือการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลอื่น ให้กระทำตามความต้องการของตน หรือการป้องกันตนเองมิให้ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลอื่น

บทที่ ๓

ศึกษาหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสั่งสอนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทุกด้าน หลักธรรมบางอย่างมีความเหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ดังนั้นเนื้อความในบทนี้จึงได้ศึกษาค้นคว้าถึงหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งมีประเด็นที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของสังคหัตถุธรรม ๔

๓.๒ ลักษณะของสังคหัตถุธรรม ๔

๓.๓ แนวการปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔

๓.๑ ความหมายของสังคหัตถุธรรม ๔

สังคหัตถุ ๔ หรือสังคหัตถุธรรมถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถือว่าเป็นธรรมที่สามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยังการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมหมู่มากแล้ว จะต้องยึดถือหลักธรรมะประจำใจไว้คอยประพุดติปฏิบัติ เพื่อที่จะได้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความปลอดภัยและมีความสุข ดังนั้นหากกล่าวถึงความหมายของสังคหัตถุธรรมแล้ว มีท่านผู้รู้หรือนักปราชญ์ได้กล่าวเอาไว้มากมายหลายท่านด้วยกัน แต่ในที่นี้จะขอนำมาเสนอไว้เพียงบางท่านเท่านั้น ดังนี้

ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงสอนให้คนเราอยู่ด้วยกันอย่างมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยให้มีสิ่งที่เป็นลึ้มสลักใจของกันและกันให้มั่นคง ซึ่งลึ้มสลักใจที่วานั้นก็คือ สังคหัตถุธรรม ๔ ประการ ความหมายของสังคหัตถุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในสังคหสูตร อังคุตตรนิกาย จดกกนิบาต ว่าดังนี้

“ทาน ๑ เปยวัชระ ๑ อัถถจริยา ๑ สมานัตตตา ๑ ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ประคองสลักเพลาคุมรถที่แล่น ไปอยู่ไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ไม่พึงมีไซ้ไร แม้มารคาบิคา ก็ไม่ได้รับความนับถือบูชาจากบุตรอนึ่ง สาเหตุที่บัณฑิตทั้งหลายถึงความเป็นใหญ่และเป็นที่น่าสรรเสริญ”^{*}

^{*}อง.จตุกก. ๒๑/๓๒/๑๑๖.

จากพระพุทธรูปที่ทรงศีลสอนนี้ทำให้เราได้สูตรชีวิต ที่เป็นสูตรแห่งการขีตเหนี่ยวจิตใจ ของกันและกัน ด้วยพลังแห่งการเกื้อกูลกันได้ ๔ ประการ กล่าวคือ

- ๑) ทาน ให้รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือกัน
- ๒) ปิยวาจา ให้พูดจาไพเราะมีไมตรีต่อกัน
- ๓) อัถตจริยา ทำประโยชน์ให้กันและกัน
- ๔) สมานัตตตา ทำตัวให้เสมอภาคเข้ากันได้เสมอต้นเสมอปลาย^๒

หลักสังคหวัตถุทั้ง ๔ ประการ ที่กล่าวมา กล่าวเป็นสูตรแห่งการเกื้อกูลกันโดยสรุปก็คือรู้จัก ให้ใช้วาจาไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ให้กันและกัน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย หากผู้ใดมีอยู่ประจำตัว ครบทั้ง ๔ ประการ แน่แน่นอนว่า พลังภายใน คือ “สังคหผละ” อันหมายถึงพลังแห่งการเกื้อกูลกันและ กัน ย่อมเกิดขึ้นและยังประโยชน์สุขให้ปรากฏ ที่สำคัญก็คือ ย่อมนำมาซึ่งความสามัคคีปรองดองของ ผู้คนในสังคม สังคมใด มีความสามัคคีปรองดองกัน ร่วมกันคิด เป็นมิตรต่อกัน สร้างสรรค์ประโยชน์ สังคม แน่แน่นอนว่า สังคมนั้นย่อมมีความสุขความเจริญ

พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตโต) ได้อธิบายว่าสังคหวัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องขีตเหนี่ยว คือขีตเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^๓ ได้แก่

๑) ทาน (การให้) คือ เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชระ (วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ) คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิด ไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมขอมตาม

๓) อัถตจริยา (การประพาดิประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔) สมานัตตตา (ความมีตนเสมอ) คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

^๒ดุสิต โสภิตชา, ชาวพุทธกับการปฏิรูปการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^๓พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายไว้ว่า หลักแห่งการ สงเคราะห์กันและกัน เรียกว่า สังคหัตถุ มี ๔ ประการ

๑) ทาน ให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้

๒) ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน

๓) อิตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์

๔) สมานัตตคา ความเป็นคนวางตนเสมอไม่ถือตัว

คุณธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นไว้ได้^๔

พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่า สังคหัตถุ ๔ คือธรรมเป็น เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ธรรมเครื่องประสานชุมชน เป็นหลักในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๑) ทาน การให้ ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สละแบ่งปันกัน ช่วยเหลือกันด้านสิ่งของ ตลอดจน การให้ความรู้ และการแนะนำสั่งสอน

๒) ปิยวาจา วาจาไพเราะ ได้แก่ การพูดถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรี และความรักใคร่นับถือ บอกกล่าวแนะนำกันในเรื่องที่เป็นประโยชน์

๓) อิตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่ การชวนช่วยช่วยเหลือกันในสิ่งที่เป็นประโยชน์

๔) สมานัตตคา ความมีตนเสมอ ได้แก่ เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคร่วมงาน ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี^๕

ธรรมรักษา ได้กล่าวถึงความหมายของ สังคหัตถุ ได้แก่สิ่งที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจคนหรือ “ขอมหาเสน่ห์” มี ๔ ประการคือ

๑) ทาน คือการให้ปัน มีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ให้ทุน ให้ทรัพย์สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยาต่าง ๆ เป็นต้น

๒) ปิยวาจา คือ พูดจามารัก พูดจาไพเราะ สุภาพน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล มีหลักฐาน ชักจูงใจในสิ่งที่ดีงาม พูดสมานสามัคคี ก่อให้เกิดไมตรี เป็นต้น

๓) อิตถจริยา คือ ทำประโยชน์แก่เขา ช่วยเหลือด้วยแรงกาย ชวนช่วยช่วยเหลือในกิจต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ ช่วยแก้ไขปัญหิต่าง ๆ มีการช่วยส่งเสริมด้านจริยธรรม เป็นต้น

^๔สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๕๑.

^๕พระเทพโศภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

๔) สมานัตตตา คือ การวางตนเสมอไม่ถือตัว เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนให้เสมอดั้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลายไม่เอาเปรียบ มีการร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เป็นต้น^๖

จากคำกล่าวของนักปราชญ์ในข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า สังคหัตถุ ๔ คือ ธรรมะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งกันและกัน หรือสิ่งที่เกื้อกูล สงเคราะห์ซึ่งกันและกันให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีกัน เป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนให้คนเรามีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เข้าใจกัน เห็นใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ไม่คิดเป็นศัตรูกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เอาใจเราไปใส่ใจเขา จึงจะไม่คิดเบียดเบียนกัน ทำให้สามารถลดความเห็นแก่ตัวและความตระหนี่ลงได้ อีกทั้งสามารถพัฒนาความเสียสละ ความอดทน การให้อภัยแก่ผู้อื่นได้ สังคหัตถุธรรม ๔ ประการ เป็นธรรมะที่นำพาสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า และความผาสุกของสังคมได้เป็นอย่างดี

๓.๒. ลักษณะของสังคหัตถุธรรม ๔

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงสังคหัตถุธรรม ๔ ให้พุทธบริษัทยึดปฏิบัติ เพื่อฝึกตนให้เป็นคนน่ารัก นำเข้าใกล้ มีศิลปะในการครองใจคน สังคหัตถุธรรมนี้ ถือว่าเป็นพุทธวิธีในการครองใจคนชั้นเยี่ยม คุณธรรม ๔ ประการนี้ ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นไว้ได้ และช่วยสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดมีขึ้นในหมู่คณะด้วย ตามลักษณะแล้วประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๓.๒.๑ ลักษณะของท่าน (การให้)

คำว่า ท่าน มีความหมายกว้างขวางมาก แต่โดยลักษณะทั่วไปแล้ว หมายถึง การให้ การให้ในที่นี้มุ่งเอาการให้ หรือการแบ่งปันสิ่งของด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีรักด้วยความจริงใจ ด้วยความเต็มใจ ด้วยความปรารถนาดี ดังนั้นลักษณะท่าน จึงเป็นธรรมชาติซื่อสัตย์ใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส จากกิเลสประเภท โลกเกินเหตุ เกินต้องการ เห็นแก่ตัว ตระหนี่เหนียวแน่นจนเกินไป

เรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับท่านในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ได้กล่าวไว้หลายพระสูตรด้วยกัน ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกตามอรรถาถา แต่โดยเนื้อความแล้วมีความใกล้เคียงกันมาก ในบทนี้จะกล่าวถึงลักษณะการให้ท่าน ที่กล่าวไว้ในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้

๑) ลักษณะการให้ท่านตามหลักสัพปริสตัณณัติ^๗

การให้ปันสิ่งของที่ควรให้ ชื่อว่า ท่าน อากาโรที่สัตบุรุษให้ หรือการให้ท่านของสัตบุรุษ ชื่อสัพปริสทาน มี ๕ อย่าง คือ

^๖ ธรรมรักษา, ผู้ความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖-๕๗.

^๗ อัง. ติก. ๒๐/๑๕๑.

- ๑) ให้ด้วยความศรัทธา
- ๒) ให้ด้วยความเคารพต่อผู้รับและสิ่งของที่ตนให้
- ๓) ให้ตามเวลาที่ควรให้
- ๔) ให้ด้วยใจอนุเคราะห์
- ๕) ให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายหลัก “ทาน” ตามสัปปริสบัญญัติ ๓ ไว้ว่า ทาน คือ การสละประโยชน์ของตนให้แก่ผู้อื่น ในที่นี้มุ่งหมายการสงเคราะห์ผู้อื่นโดยตรง ฉะนั้นต้องพึงเล็งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ ไม่มุ่งหมายแต่เพียงเป็นการสละกิเลสส่วนตน โดยไม่คำนึงถึงว่าสิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ใครหรือไม่ เห็นได้ว่าท่านมุ่งหมายถึงการผูกไมตรี เป็นส่วนสำคัญอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง^๕

๒) ลักษณะการให้ทานตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓^๖

ทาน คือการบริจาคสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน เช่น ถวายจตุปัจจัยแก่ภิกษุสามเณรเพื่อบูชาคุณก็ดี ให้แก่ผู้ทำอุปการะก่อน มีมารดาบิดาเป็นต้น เพื่อปฏิบัติภาระก็ดี ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยากเพื่ออนุเคราะห์ก็ดี ชื่อทานมัย

วัตถุที่ควรให้ นั้น ท่านแสดงตัวอย่างไว้ ๑๐ อย่าง คือ ข้าว น้ำ ผ้า พาหนะ มัลลย์ ของหอม เครื่องอุปโภค ที่นอน ที่พักและประทีป แม้สิ่งอื่นไม่มีโทษ ก็สงเคราะห์เข้าในทานวัตถุนี้

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายหลัก “ทาน” บุญกิริยาวัตถุ ๓ ว่า ทาน แปลว่า การให้ การให้ในที่นี้ หมายถึงการบริจาคสิ่งที่ตนรักใคร่หวงแหน หรืออย่างน้อยก็มีค่ามีประโยชน์แก่ตน ให้ออกไปเสียจากความเป็นกรรมสิทธิ์ของตน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือแม้ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใดก็ตาม ความมุ่งหมายอันแท้จริง เพื่อให้ตนคลายความตระหนี่ยิ่งกว่าที่จะเป็นการลงทุนเพื่อให้ได้ผลตอบแทนกลับคืนมา^๗

๓) ลักษณะทานในมงคลชีวิต^๘

ทาน แปลว่า การให้ หมายถึง การสละสิ่งของของตน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ บริสุทธิ์ใจ

^๕พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพไพโร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๒.

^๖บุญ.อิตติ. ๒๕/๒๗๐ ; อัง.อภฺรฺก. ๒๓/๒๔๕.

^๗พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี, อังแล้ว, หน้า ๑๐๔.

^๘สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ รมมธโร), มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๒.

๓.๑) ประเภทของทาน

- อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ เป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ได้แก่ บิณฑุ ๔ หรือข้าวของเงินทอง เป็นต้น

- วิทยาทานหรือ ธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำ หรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมถึง การจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน^{๑๒}

- อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยไม่ทำให้ผู้ให้ต้องสูญเสียอะไร เป็นการลงทุนราคาถูกแต่ได้ผลตอบแทนราคาสูง นั่นคือ ได้มิตรภาพกลับคืนมา และมีคนสนองงานเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง^{๑๓} ให้อภัย ไม่จองเวร สะละอารมณ์โกรธพยายามให้ขาดออกจากใจ

การให้ธรรมะเป็นทาน ถือว่าเป็นการให้ทานที่ได้บุญสูงสุด มีคุณค่ากว่าการให้ทานทั้งปวง เพราะทำให้ผู้รับมีปัญญารู้เท่าทันโลก เท่าทันกิเลส สามารถนำไปใช้ได้ไม่รู้จักจบสิ้น ทั้งชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ส่วนทานชนิดอื่น ๆ ผู้รับได้รับแล้วไม่ซำก็หมดสิ้นไป ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๔}

๓.๒) หลักการทำทานให้ได้บุญมาก^{๑๕}

การทำทาน ได้แก่ การสละทรัพย์สินของสมบัติของคนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจนเจือ ให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของคน ทานที่ได้ทำไปนั้น จะทำให้ผู้ทำทาน ได้บุญมากหรือน้อยเพียงใดย่อมสุดแล้วแต่องค์ประกอบ ๓ ประการ ถ้าประกอบถึงพร้อมด้วย องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการต่อไปนี้แล้ว ทานนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญบารมีมาก กล่าวคือ

องค์ประกอบข้อที่ ๑ “วัตถุทานที่ให้ต้องบริสุทธิ์”

วัตถุทานที่ให้ ได้แก่ สิ่งของทรัพย์สินสมบัติที่ตนได้สละให้เป็นทานนั่นเอง จะต้องเป็นของที่ บริสุทธิ์ ที่จะเป็นของบริสุทธิ์ได้จะต้องเป็นสิ่งของที่ตนเองได้แสวงหา ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ในการ ประกอบอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้อามาเพราะการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดยขี้โกง ทูจริด ลักทรัพย์ ฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น ดังพุทธสุภาษิตว่า

^{๑๒} พระธรรม โกศกัณฐก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔} พุ.ธ. ๒๕/๓๔/๖๓.

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, “การสร้างบุญบารมี”, การปกครอง, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๕, ๑๐ มกราคม ๒๕๕๐ <<http://www.lambuddhism.com/grammathan/tan.html>>.

อภุคสุมี ทาน ทต อภุค ปุณฺญ ปวทุผลติ
อภุค อายุ จ วณฺโณ จ ยโส กิคฺคิ สุขํ พถํ
เมื่อให้ทานในวัดอุณฺเณสิคฺค นุณฺเณสิคฺค
อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุขและ กำลังอันเลิศ ก็เจริญ^๖

องค์ประกอบข้อที่ ๒ “เจตนาในการสร้างทานต้องบริสุทธิ์”

การให้ทานนั้น โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็เพื่อเป็นการขจัดความโลภ ความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงแหนหลงใหลในทรัพย์สมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ “โลภกิเลส” และเพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่น ให้ได้รับความสุขด้วย เมตตาธรรมของตนอันเป็นบันไดก้าวแรกในการเจริญเมตตา พรหมวิหารธรรมในพรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้น ถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว เรียกว่าเจตนาในการทำทานบริสุทธิ์ แต่เจตนาที่ว่าบริสุทธิ์นั้น ถ้าจะบริสุทธิ์จริงจะต้องสมบูรณ์พร้อมกัน ๓ ระยะเวลา คือ

๑) ระยะเวลาที่จะให้ทาน ก่อนที่จะทานก็จะมิจิตที่โสมนัสบริสุทธิ์ ว่างเริงเบิกบานยินดีที่จะให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น ให้ได้รับความสุขเพราะทรัพย์สิ่งของของตน

๒) ระยะเวลาที่กำลังลงมือให้ทาน ระยะเวลาที่กำลังลงมือให้ทานอยู่นั้นเอง ก็ทำด้วยจิตใจโสมนัสสร้างเริงยินดีและเบิกบานในทานที่ตนกำลังให้ผู้อื่น

๓) ระยะเวลาหลังจากที่ได้ให้ทานไปแล้ว ครั้นเมื่อได้ให้ทานไปแล้วเสร็จ หลังจากนั้นก็ดี นานมาก็ดี เมื่อหวนคิดถึงทานที่ตนได้กระทำไปแล้วครั้งใด ก็มีจิตใจโสมนัสว่างเริงเบิกบาน ยินดีในทานนั้น ๆ

องค์ประกอบข้อที่ ๓ “เนื่อนานุญต้องบริสุทธิ์”

คำว่า“เนื่อนานุญ”ในที่นี้ได้แก่นุคฺคลผู้รับการทำทานของผู้ทำทานนั่นเอง นับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด แม้ว่าจะองค์ประกอบในการทำทานข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ จะงามบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้ว กล่าวคือวัตถุที่ทำทานนั้นเป็นของที่แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานก็งามบริสุทธิ์พร้อมทั้งสามระยะเวลา แต่ตัวผู้ที่ได้รับการทำทานเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่ผู้ที่เป็เนื่อนานุญที่บริสุทธิ์ เป็นเนื่อนานุญที่เลว ทานที่ทำไปนั้นก็ไม่มีผลคอกออกผล เปรียบเหมือนกับการหว่านเมล็ดข้าวเปลือกลงในพื้นนา ๑ กำมือ แม้เมล็ดข้าวนั้นจะเป็นพันธุ์ดีที่พร้อมจะงอกงาม (วัตถุทานบริสุทธิ์) และผู้หว่านคือกสิกรก็มีเจตนาจะหว่านเพื่อทำนาให้เกิดผลผลิตเป็นอาชีพ (เจตนาบริสุทธิ์) แต่หากที่นา นั้นเป็นที่ที่ไม่สม่ำเสมอกัน เมล็ดข้าวที่หว่านลงไปก็งอกงายไม่สม่ำเสมอ กัน โดยเมล็ดที่ไปตกในที่ที่เป็นดินดี ฟูคิ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ดี ก็จะงอกงายมีผลผลิตที่สมบูรณ์ ส่วนเมล็ดที่ไปตกบนพื้นนาที่แห้งแล้ง มีแต่กรวดกับทรายและขาคน้ำก็จะแห้งเหี่ยวหรือเฉาตายไป หรือไม่งอกงายเสียเลย ในการทำทานนั้น ผลผลิตที่ผู้ทำทานจะได้รับก็คือ “บุญ” หากผู้ที่รับการทำทานไม่เป็นเนื่อนานุญที่ดีสำหรับรับทำบุญแล้ว

^๖พ.อิตติ. ๒๕/๒๕๕.

ผลของทานคือบุญก็จะได้เกิดขึ้น แม้จะเกิดก็ไม่สมบูรณ์ เพราะเกร็นหรือแห้งที่ขวเฉาไปด้วยประการต่าง ๆ ฉะนั้น ในการทำทาน ตัวบุคคลผู้รับของเราให้ทานจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด เราผู้ทำทานจะได้บุญมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับคนพวกนี้ คนที่รับการให้ทานนั้นหากเป็นผู้ที่มีศีลธรรมสูง ก็ย่อมเป็นเนื่อนาบุญที่ดี ทานที่เราได้ทำไปแล้วก็เกิดผลบุญมาก หากผู้รับการให้ทานเป็นผู้ที่ไม่มีศีลไม่มีธรรม ผลของทานก็ไม่เกิดขึ้น คือได้บุญน้อย

เพราะฉะนั้นการให้สิ่งของที่ควรให้แก่บุคคลที่ควรให้ คือให้แก่ผู้ตั้งใจประพฤติธรรม ผู้ทรงศีล ทรงธรรม ตลอดไปถึงพระอริยสงฆ์พระอริยเจ้า และพระพุทธรเจ้าทั้งหลายผู้สิ้นกิเลสแล้ว จึงมีอานิสงส์สูงก็มีผลมาก ดังพระพุทธคำรัสตริสไว้ว่า

“ผู้ให้ของชอบใจ ย่อมได้ของชอบใจ

ผู้ให้ของเลิศ ย่อมได้ของเลิศ

ผู้ให้ของดี ย่อมได้ของดี

ผู้ให้ของประเสริฐ ย่อมถึงฐานะอันประเสริฐ”^{๑๑}

โดยสรุปลักษณะของทาน ตามหลักสังคหวัตถุธรรม คือ การหยาบย่นแบ่งปันสิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อเกื้อกูลกันและกัน ให้ด้วยความศรัทธา ให้ด้วยความเคารพต่อผู้รับและสิ่งของที่ตนให้ ในการให้นั้นต้องให้โดยไม่กระทบคนและผู้อื่นโดยมุ่งการให้ หรือการแบ่งปันสิ่งของนั้นด้วยน้ำใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีรักใคร่ด้วยความจริงใจ ด้วยความเต็มใจ ด้วยความปรารถนาดี

ดังที่กล่าวมาคือลักษณะของทานตามหลักสังคหวัตถุธรรม ต่อไปจะได้กล่าวถึงหัวข้อต่อไปในหลักของสังคหวัตถุธรรม คือ ลักษณะปิยวาจา ดังนี้

๑.๒.๒ ลักษณะของปิยวาจา (เจรจาไพเราะ)

เจรจาไพเราะในบริบทนี้หมายถึง การใช้คำพูดเพื่อให้เป็นคนน่ารัก เพราะฉะนั้นจึงมีขอบเขตกว้างกว่าการพูดไพเราะอ่อนหวานเท่านั้น แต่อาจจะต้องมีความหมายอยู่ในลักษณะ ต่อไปนี้คือ

- ๑) เป็นคำพูดสุภาพ ไม่หยาบคาย สบายหู ไม่เพื่อเจ้อ ฟังแล้วชื่นใจทุกครั้ง
- ๒) เป็นคำพูดที่กล่าวด้วยเมตตาจิต ซึ่งผู้ฟังสามารถรู้สึกได้ถึงคุณธรรมของผู้พูด
- ๓) เป็นคำจริง ไม่โกหก มีประโยชน์ แต่ต้องกล่าวให้ถูกกาลเทศะ มิฉะนั้นอาจจะเกิดโทษแก่หลายฝ่าย และตัวผู้พูดก็จะกลายเป็นคนน่ารังเกียจ แทนที่จะน่ารัก
- ๔) เป็นคำพูดที่แสดงความจริงใจ และความปรารถนาดีอย่างแท้จริง แต่ต้องกล่าวให้ถูกกาลเทศะ และใช้สำนวนภาษาที่ฟังเข้าใจง่าย มิฉะนั้นจะเกิดโทษต่อผู้พูดเอง

^{๑๑} อ.ป.ญจก. ๒๒/๔๔/๕๖.

๕) เป็นคำพูดที่ทำให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจในการทำควมดีทุกรูปแบบ เพื่อพัฒนาคนให้เป็น กัลยาณมิตรต่อชาวโลก

๖) ไม่เป็นคำพูดส่อเสียด ที่ทำให้คนอื่นแตกแยกกัน

๗) ไม่เป็นคำพูดที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความท้อแท้ หหมดกำลังใจที่จะทำความดี หหมดกำลังใจที่จะต่อสูชีวิต หรือแม้การมีชีวิตอยู่ต่อไป

บุคคลใดก็ตามที่มีพฤติกรรมทางวาจาอยู่ในลักษณะ ๗ ประการ ดังกล่าวแล้วนี้ ย่อมถือได้ว่าเป็นผู้เจรจาไพเราะ หรือมีปิยวาจา ย่อมเป็นคนน่ารักที่น่าเข้าใกล้

หลักคำสอนที่เกี่ยวกับการใช้วาจา เป็นหลักสำคัญที่เป็นความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สามารถนำมาสนับสนุนความถูกต้องด้านการเปล่งคำพูด ได้อย่างดียิ่ง เพราะพระพุทธศาสนา คือศาสนาที่ย้ำถึงการให้คำชี้แนะ เพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีจุดเริ่มต้นที่พอเหมาะ การกล่าว วาจา การพูด (วจีกรรม) และการใช้วาจาที่ดีงาม (วจีสัจจ)“๑๕” และมองว่าการแนะนำในสิ่งที่ดำเนินมา คดีในลักษณะนี้ คือสิ่งที่ควรค่าอย่างสูงส่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังปรากฏในกนิทสูตรว่า “ผู้ที่พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม”“๑๖” นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นในเชิงเปรียบเทียบว่า การให้วัตถุ สิ่งของอื่นๆ แม้จะเป็นสิ่งที่ดี แต่การให้คำสั่งสอน คือสิ่งที่ดีกว่า ดังพุทธพจน์ว่า “อามิสทาน...ธรรม ทาน...ทานสองอย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ...การแจกจ่ายธรรมทานเป็นเลิศ... การอนุเคราะห์ธรรมทาน เป็นเลิศ...”“๑๗”

สำหรับเรื่องการเจรจาไพเราะหรือปิยวาจา นี้ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่งในชีวิตของ คนเรา เพราะถ้าเรามีปิยวาจาก็จะทำให้เราเป็นคนน่ารัก ไม่เป็นที่เกลียดชังของใคร ๆ ย่อมประสบ ความสุขและความสำเร็จในชีวิตได้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างประโยชน์ของ “ปิยวาจา” และ โทษของ “อัปปิยวาจา” ที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก

เรื่อง ตายเพราะปาก

ในอดีตกาลนานมาแล้ว ในป่าหิมพานต์ อันไกล โฟ้น ยังมีคาบสที่บำเพ็ญพรต อาศัยอยู่เป็น จำนวนมาก ซึ่งแต่เดิมอยู่กันมาด้วยความผาสุก

ทีนี้มีอยู่คราวหนึ่ง ได้เกิดเหตุการณ์น่าสลดใจขึ้น เหตุก็เนื่องมาจากคาบสปากร้ายคนหนึ่ง

“๑๕” พระมหาวิพจน์ สุภาจารี (วันคำ), “แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ ศาสตราศตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๒๒.

“๑๖” ส.ศ. ๑๕/๑๓๘/๔๓.

“๑๗” อ.ติ. ๒๕/๒๖๘/๒๓๘-๒๓๙.

ขณะที่คาบสีกคนหนึ่ง กำลังถือขวานผ่าฟืนอยู่ คาบสปากร้ายไม่มีอะไรทำหรืออย่างไรไม่ทราบ ก็มาขึ้นกระเนาะกระแหน ทำเป็นสั่งสอนว่าให้ผ่าอย่างนั้นซี่ ผ่าอย่างนี้ซี่

ถ้าพูดครั้ง สองครั้ง ก็คงพอทนไหว แต่นี่เล่นพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลาย ๆ ทีเข้า ตะบะของอีกฝ่ายก็ชักจะแตกนะซี่

“พูดมากนั้ก เขาขวานจามปากชะติใหม่” คาบสที่ถูกกระเนาะกระแหนคำราม ขู่อยู่ในใจ ด้วยความรู้สึกที่สุดจะอดกลั้น คิดว่า “ถ้าพูดอีกทีละน่าดู”

แต่อย่างว่านั่นแหละ นิสัยคนปากอยู่ไม่สุข ถึงยังก็อดพูดไม่ได้ ทีนี้พอพูดขึ้นมาก็เกิดเรื่องนะซี่ เพราะคาบสีกคนหนึ่ง ตั้งท่าจะฟันปากอยู่แล้ว

พอคาบสปากร้ายเอ่ยปากขึ้นเท่านั้น ขวานของอีกฝ่ายก็กระหน่ำลงบนปากอย่างไม่ยั้งจนคาบสปากร้ายต้องนอนตายจมกองเลือดอย่างน่าเวทนา

นี่แหละหนา...ตายเพราะปากแท้ ๆ

“ถ้ารู้จักอยู่เฉยๆ สงบปาก สงบคำเสียบ้าง ปัญหามันก็ไม่เกิด

นี่เล่นพูดพรั่าเพรื่อจนน่าเบื่อ น่ารำคาญ มันถึงต้องเป็นอย่างนี้”

คืนที่สมัยนั้น กฎหมายบ้านเมืองยังไม่มี ถ้าไม่เช่นนั้น คาบสซี่โมโหก็คงต้องถูกจับ จับสีกไปกินข้าวแดงในคุกเป็นแน่

จากนิทานเรื่องนี้ ก็ชี้ให้เห็นถึงว่า การจะพูดอะไรออกมานั้น ควรจะนึกถึงกาลที่ควรพูดหรือไม่ควรพูดด้วย มิใช่ว่านี่ก็อยากจะทำก็พูด พูดแบบไม่คิด

ถ้าพูดอะไร โดยไม่มีการพิจารณา และไม่ดูเวลา ว่าควรพูดหรือไม่ควรพูด ก็จะลงเอยเหมือนอย่างนิทาน คือ “ตายเพราะปาก”

ฉะนั้นในเมื่ออ่านนิทานเรื่องนี้แล้ว ก็พึงรู้จักสำรวจวจา อย่าพูดอะไรให้มันพรั่าเพรื่อ และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ควรใช้เสียงในการพูดให้ดังจนเกินไป อันจะเป็นการนำภัยมาสู่ตน

ข้อคิดสอนใจ...

การพูดก่อประโยชน์เกิดคุณ ไม่เกิดโทษทั้งแก่ตนและส่วนรวม จะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ

- ๑) กาเลน ภาสิตา พูดรู้จักเวลาใดควรไม่ควร
- ๒) สัจเจน ภาสิตา เรื่องที่พูดนั้นเป็นเรื่องจริง
- ๓) สัตถน ภาสิตา พูดด้วยคำไพเราะอ่อนหวาน
- ๔) เมตตาจิตเคน ภาสิตา พูดด้วยความปรารถนาดี^{๒๒}

^{๒๒}พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), นิทานสนุกปถูกใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๖.

นอกจากนิทานที่ได้กล่าวมา เกี่ยวกับคำสอนในการพูด หรือการใช้วาจาที่กล่าวไว้มากมายทั้งในชาดกต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีที่เป็นพุทธพจน์ของพุทธองค์ที่ตรัสออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เองถึง ๖ ประการ คือ ^{๒๒}

๑) วาจา (คำพูด) ใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งไม่เป็นรักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

๒) วาจาใด จริง แท้ แต่ไม่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

๓) ส่วนวาจาใด จริง แท้ มีประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตทรงรู้จักกาลเวลาที่จะตรัสวาจาเช่นนั้น

๔) วาจาใด ไม่จริง ไม่แท้ ไร้ประโยชน์ แต่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

๕) วาจาใด จริง แท้ ไร้ประโยชน์ ทั้งเป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

๖) วาจาใด จริง แท้ มีประโยชน์ และเป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคตทรงรู้จักกาลเวลาที่จะตรัสวาจาเช่นนั้น ^{๒๓}

ทั้ง ๖ ประการนี้คือคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนไว้ในการใช้คำพูดหรือวาจา พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงวาจาที่เป็นประโยชน์ และเป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระพุทธองค์จึงจะกล่าววาจานั้น และการกล่าววาจานั้นยังต้องคำนึงถึงกาลเวลาด้วย

สรุปได้ว่าลักษณะของปิยวาจานั้น คือ การเจรจาหรือพูดด้วยคำพูดที่ไพเราะ อ่อนหวานเป็นคำพูดที่เปี่ยมไปด้วยความปรารถนาดี มีความจริงใจ คำพูดเหล่านั้นต้องเป็นเรื่องจริงถูกต้องตามกาลเทศะ พร้อมทั้งจะต้องเป็นคำพูดที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง เมื่อได้ยินแล้วมีกำลังใจและเกิดความสบายใจ

๓.๒.๓ ลักษณะของอิตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์)

การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่ การขวนขวายช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ^{๒๔} และก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะบุคคลบางคนมิได้ขาดแคลนทรัพย์สิ่งของ จึงมิได้หวัง ปิยวาจา เพื่อสร้างกำลังใจให้แก่ตนแต่ประการใด ทว่าเขาขาดความรู้ ความสามารถในการกระทำกิจกรรม หรือ

^{๒๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖๓.

^{๒๓} ม.ม. ๑๗/๕๔/๕๑.

^{๒๔} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๑๒.

กิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องการคำแนะนำที่จะช่วยให้เขาสามารถทำกิจการนั้น ๆ ได้สำเร็จ หรือถ้าจะลงมือสารพัดให้เขาอยู่เป็นตัวอย่างก็จะยิ่งดี เป็นต้น

ดังนั้นการช่วยเหลือญาติพี่น้อง ผู้คนในชุมชน สังคมและประเทศชาติ ไม่ว่าผู้ใดมีเงิน ให้ความรู้ความเข้าใจ ความสามารถในการทำกิจการต่าง ๆ การประกอบอาชีพต่างๆ ตลอดจนการดูแลสุขภาพกายและใจของตนเอง เพื่อความอยู่ดีมีสุขของทุกๆ คน และเพื่อให้ผู้คนในสังคมมีมาตรฐานการครองชีวิตอย่างเหมาะสม ปลอดภัย และมีความสุข เราก็ควรจะร่วมมือร่วมใจกัน ในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน อาจดำเนินได้หลากหลายรูปแบบตามความเหมาะสม ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว แต่มีสารสำคัญอยู่ที่กิจกรรมทุกอย่างที่บำเพ็ญแล้วนั้นต้องเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ

การบำเพ็ญประโยชน์^{๑๔} ต่อกันนั้น เป็นเครื่องส่งเสริม ศิลปะในการครองใจคน ถ้าบุคคลใดถือปฏิบัติเป็นนิสัย ก็จะเป็นสิ่งที่ประ โยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวมด้วย การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกันเป็นชีวิตจิตใจได้นั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรยึดถือในการประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นผู้รักการบำเพ็ญอรรถจริยาจึงเป็นคนน่ารัก น่าเข้าใกล้ และถ้าจะวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งถึงก้นบึ้งจิตใจของเขาแต่ละคน ก็จะพบว่าเขาเป็นบุคคลที่มีสัมมาทิฐิเข้าไปอยู่ในใจอย่างมั่นคงถาวรนั่นเอง การบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน ย่อมมีผลดีมากมาย เช่น เป็นแนวทางสร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างผู้ให้และผู้รับ สร้างจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมแก่ทุก ๆ คน ซึ่งเป็นการลดช่องว่างระหว่างชนชั้น โดยปริยาย ขณะเดียวกัน ก็จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน ในสังคม ให้มั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะของอรรถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ คือการชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของกันและกัน การช่วยเหลือกิจการ คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ร่วมแรงร่วมใจชวนช่วยช่วยเหลือเอื้อเฟื้อในกิจกรรมของสังคม ไม่นิ่งดูเฉย ไม่ทอดธุระ ยามผู้อื่นมีทุกข์ ก็ช่วยเหลือ เอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจแก่กันและกันพร้อมทั้งการช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางคุณธรรม จริยธรรม เพื่อก่อให้เกิดความสันติสุข และความเจริญก้าวหน้าในสังคม

๓.๒.๔ ลักษณะของสมานัตตตา (ความวางตนสม่ำเสมอ)

สมานัตตตา (ความมีตนเสมอ) คือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี หมายถึง สมานตนพอดี คือ รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นให้ได้ ไม่แบ่งอำนาจ อวดตัวอวดตน หรือยกตนข่มผู้อื่น แต่พยายามวางตนให้เสมอกัน มีความ

^{๑๔} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒๒.

สนิทสนมกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี ไม่ใช่เจ้าก็เจ้าการคนอื่นเกินไป หรือห่างเหินกันเกินไป อย่างนี้เกินพอดี

การไม่แสดงความเย่อหยิ่ง โอ้อวด ลบหลู่คู่มั่นคุณคนดีคนเสมอท่าน ยกตัวเทียมท่าน ก็สงเคราะห์เข้ากันกับสมานัตตาเช่นกัน เพราะเมื่อคนเรามีนิสัยเป็นคนเย่อหยิ่ง โอ้อวดลบหลู่คุณท่าน คู่มั่นผู้อื่นแล้ว ก็แสดงออกทางกายและวาจาออกมาให้เห็นกิริยาอาการหยาบ ไร้มารยาท หรือได้ฟัง ถ้อยคำหยาบคาย ไร้สมบัติผู้ดี ซึ่งน่าชิงชังรังเกียจว่าเป็นคนป่าเถื่อน เป็นคนไม่ควรเป็นมิตรสหายกัน เขาเหล่านั้นจะ ไปอยู่กับใคร ไปทำงานร่วมกับใครก็มีแต่คนรังเกียจ ไม่มีใครต้อนรับ ไม่มีใครอยาก เห็นหน้า ไม่อยากให้มาเป็นลูกน้องบริวารของคน เป็นหนุ่ม - สาว ก็หาคู่ครองไม่ได้เป็นสามี - ภรรยา ก็ถูกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทอดทิ้ง เป็นผู้ได้บังคับบัญชา ก็ไม่มีความก้าวหน้าในชีวิตการงาน ถ้าเป็น นักการเมือง ก็ทำให้พรรคแตกแยก ทำให้รัฐบาลพัง เพราะไม่มีใครนับถือยกย่อง คนเย่อหยิ่งจ้อง หอง คุยโว้อ้อวด เบ่งไม่เลือกที่เช่นนั้น

นอกจากสิ่งที่กล่าวมาแล้ว ลักษณะของสมานัตตา อีกอย่างคือ การประพฤติก่อนนอน ถ่อม คน พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย สอนให้เราทุกคนรู้จักถ่อม น้อมต่อผู้ที่ควรอ่อน น้อมเคารพนับถือ หรือสิ่งที่เป็นที่ปฐนิยะ ทรงสอนว่าเป็นบุญคือความดีประการหนึ่งที่ทำได้ง่าย ไม่ต้อง ลงทุนลงแรงอะไร เพราะการวันทาไหว้กันทำด้วยกายก็ได้ ด้วยวาจาก็ได้ ด้วยใจก็ได้ ทรงแสดง อานิสงส์ของการอ่อนน้อมเคารพกราบไหว้ว่าเป็นเหตุแห่งความเจริญในสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาคืออายุ ยืน วรณะเลิศ สุขสบายกายใจ กำลังอำนาจสูง โดยพระพุทธภาษิตว่า

อภิวัตนสถิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน
 จตฺตาริ ฐมฺมา วุฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ
 หลักธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรณะ สุขะ พละ บ่มเจริญ
 แก่บุคคลผู้มีปกติ กราบไหว้ผู้ประพฤติก่อนน้อมต่อผู้ใหญ่^{๒๖}

พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายทรงสอนให้เราชาวพุทธเลิกยึดถือ ชั้นวรรณะตามประเพณีเดิมของอินเดีย เพราะคนเรามีโชจะดีเลิศประเสริฐเพราะชาติชั้นวรรณะ และ มิใช่เลวเพราะชาติชั้นวรรณะ หากคนเราดีเลิศประเสริฐได้ หรือเป็นคนเลวก็เพราะกรรมของตน ทำดี จักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่วเมื่อกุลบุตรเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาต้องตัดขาดจากการถือ ยศศักดิ์ชั้นวรรณะเด็ดขาด แม้แต่คนเกิดมาในวรรณะต่ำ เมื่อบวชก่อนถือว่าเป็นพี่ผู้เกิดก่อน ผู้ที่บวช ทีหลังแม้จะเป็นกษัตริย์ก็ต้องกราบไหว้พระผู้บวชก่อนซึ่งเป็นคนในวรรณะต่ำ และท่านผู้บวชแล้ว ต้องถือกิจวัตรเหมือนคนยากไร้ ต้องออกเดินบิณฑบาตขออาหารจากชาวบ้าน เป็นวิธีการแก่นิสัย

^{๒๖}พ.ธ. ๒๕/๒๕.

เยอหยิ่งของบุคคลทั่วไป เช่น คนอายุสูงบวชทีหลังต้องเคารพกราบไหว้คนอายุน้อยผู้บวชก่อน นายพลตำรวจทหารผู้บวชทีหลัง ต้องเคารพกราบไหว้นายสิบผู้บวชก่อน

หลักการทางพระพุทธศาสนาที่จะสร้างเสน่ห์หานิยมให้แก่บุคคลผู้ต้องการความรักและบริวารสมบัติ คืออยากให้มีคนรักนิยมจำนวนมาก พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ทรงสอนให้ละทิ้งความเยอหยิ่งจองหอง โขยให้แสดงออกทางกายและวาจนารักสุภาพเป็นผู้ดีเต็มตัว การอวดดี หมายถึงการ โอ้อวด ยกตัวข่มท่าน ยกตัวเสมอท่าน เพื่อให้ตัวเองเด่นเท่าท่านหรือเด่นกว่าท่าน เพื่อให้ท่านผู้นั้นด้อยลง โดยเฉพาะในกรณีของตัวเองไม่ใช่ออย่างแท้จริงแล้ว เขาแต่อวดเขาแต่เบ่งทับท่าน ไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นความไม่เยอหยิ่งมีการกระทำอันแสดงมารยาทดี ไม่หยาบ ไม่ส่อไปในทางก้าวร้าว ข่มขู่ กดให้ผู้อื่นต่ำ อย่างนี้ก็จะป็นเหตุให้เกิดความเจริญทั้งแก่ตัวเองและสังคมส่วนรวม

การทำตนให้เสมอต้นเสมอปลายอย่าให้เป็นคนโรคเส้นประสาท ตอนเช้าดี ตอนบ่ายกลับ โกรธกลับร้าย ตอนบ่ายดี ตอนเช้ากลับร้ายกลับโกรธ คนแบบนี้เขาเรียกว่าคนโรคเส้นประสาท ใครจะพูดอะไรกระทบสำนึกไม่ได้ มันจะวูบวาบออกไปทันที อันไฟกองนั้นมันคอยที่จะติดเชื้ออยู่เสมออะไรมาถูกไม่ได้ อันนั้นเรียกว่าโรคเส้นประสาท คนแบบนี้เรียกว่าคนยังไม่เสมอต้นเสมอปลายคบค้าสมาคมกับหมู่เพื่อน เข้าสังคมยากที่สุด เขาจะติดต่อสังคมได้ยาก เพราะเขากลัวเสียแล้ว จึงทำตนให้เป็นคนสม่าเสมอ ลองคิดดูคนที่เขาหวาดกลัวอยู่เสมอนั้นนะ ไม่เป็นความสุขแก่ตนและคนอื่นเลย เราเองเห็นเขาแสดงปฏิกิริยาอันนำหวาดกลัวไม่ยอมคบค้าสมาคมแล้ว เราก็ชักกระดาก ๆ เหมือนกันทีหลังมาถ้าหากว่าเราทำให้สม่าเสมอ ไม่ว่าจะคนชั้นต่ำชั้นสูงหรือคนจะมีฐานะอยู่เช่นไรก็ตามคบค้าสมาคม พูดจาสนทนากัน ถือว่าเป็นมนุษย์ด้วยกัน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เกิดจากกิเลสคือ ราคะตัณหา มัถิเลส โสภ โภทร หลง เท่ากัน เกิดขึ้นมาในที่สุกปฏิภูม สกปรกโสโครกเหมือนกันมาเป็นสัตว์โลกเหมือนกัน เราถือเช่นนี้แล้ว สบายใจ ไปมาหาใคร เข้าหาใคร สังคมสมาคมกันไม่มีการกระดากกระเดื่อง จิตใจของเราก็เรียบร้อย คนที่สมาคมกับเราก็ไม่มีระแวงระวัง ไม่มีการเกรงอกเกรงใจ สนทนากันอย่างดีที่สุด คนนั้นจะไปคบบ้านใดเมืองใด อยู่ในสถานใด ๆ ย่อมได้รับความอุปการะอุดหนุนคำนุนในสถานทีนั้น ๆ ถ้าหากทำได้อย่างนี้ เรียกว่าประพฤตีสุจริตธรรม วางตนให้สม่าเสมอ การวางตนให้สม่าเสมอนี้เป็นข้อ ๔ ในสังคหวัตถุธรรม

สรุปได้ว่าลักษณะของสมานัตตคตานั้น คือความมีตนเสมอ ได้แก่ เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคร่วมงาน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี^{๒๖} ในการวางตนเสมอต้นเสมอปลายนั้น หมายถึงการปฏิบัติตนอย่างคงเส้นคงวาต่อบุคคลที่แวดล้อมเรา เราเคยประพฤตិปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้นในทางที่ดี

^{๒๖} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), หลักสูตรประมวลการสอน ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

และเหมาะสมอย่างไร ก็ยังคงปฏิบัติอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าเราจะ ได้ดิบ ได้ดีมี โชควาสนาล้ำหน้า ผู้อื่นก็ตาม พร้อมทั้งการประพาศิตนด้วยความอ่อนน้อม ไม่เข่อหยิ่ง โอ้อวด ลบลู่ดูหมิ่นคุณคน ติตนเสมอท่าน ยกตัวเทียบท่าน ดังที่กล่าวมานั้นล้วนสงเคราะห์เข้าในสมานัตตตา

๓.๓ แนวทางปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔

ในทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงให้เห็นว่า คนเราอยู่ด้วยกันอย่างมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยให้มีสิ่งที่เป็นลิมสลักใจของกันและกันให้มันคง ซึ่งลิมสลักใจที่ว่านั้นก็คือ สังคหัตถุ ๔ สมดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ ดังความปรากฏในสังคหสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกถนิบาต ว่า ทาน ๑ ปิยวาจา ๑ อัถถจริยา ๑ สมานัตตตา ๑ เป็นเครื่อง สงเคราะห์โลก ประคองสถักพลาคุณมรดกที่แล่นไปอยู่ไว้ได้ ธรรม ๔ ประการเหล่านี้

แนวทางการปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔ หรือหลักในการสงเคราะห์ โดยความหมาย คือธรรมเครื่องขัดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนหรือผู้ได้ปกครองไว้ในสามัคคี เรียกว่า หลักสังคหัตถุสี่^{๒๘} เมื่อผู้บริหาร นักการเมือง หรือผู้ปกครอง มีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจ เช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติดังต่อไปนี้ คือ

๑) แนวทางการปฏิบัติตามหลักทาน เป็นการปฏิบัติตนด้วยจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ ศิลปวิทยา^{๒๙} ด้วยเห็นว่าสิ่งของที่ตนเสียสละหรือให้ไปนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ เป็นการแสดงความ มีน้ำใจ และเป็นการขัดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนหรือบริวารไว้ได้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการให้ไว้ มากมาย เช่น “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก”^{๓๐} “ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้”^{๓๑} เป็นต้น ผู้ที่มีความตระหนี่นั้น ไม่สามารถ ที่จะผูกมิตรหรือขัดเหนี่ยวจิตใจของมิตรและบริวารไว้ได้

๒) แนวทางการปฏิบัติตามหลักปิยวาจา เป็นการประพฤติดุปฏิบัติตนโดยการใช่วาจา อันไพเราะ และเป็นที่ลุดคัมจิตใจของผู้ฟัง มีวาจาสุภาพอ่อนหวานชวนฟัง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิด

^{๒๘}ที่.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๒๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมมัญญูชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

^{๓๐}ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภายิต, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๘.

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน.

ความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๓๒} การมีปัญหานี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนหรือผู้ได้ปกครอง บุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นทูตหรือเป็นตัวแทนของประเทศในการเจรจาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติ จะต้องมีเทคนิคในการใช้คำพูดอย่างดีเยี่ยมเพราะถ้าหากใช้คำพูดที่ไม่ดีก็จะส่งผลให้ประชาชนและประเทศชาติสูญเสียผลประโยชน์ได้

๓) แนวทางการปฏิบัติตามหลักอรรถจริยา คือการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนขวายเป็นช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ และปรารถนาดี เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยเหลือไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม^{๓๓} ไม่เป็นคนนิ่งดูภายในเมื่อตนเองมีกำลังความสามารถที่พอจะช่วยเหลือได้ จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักให้การช่วยเหลือในเวลาที่เหมาะสมสมควรช่วยเหลือ

๔) แนวทางการปฏิบัติตามหลักสมานัตตตา คือการเอาตัวเข้าสมาน เป็นปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย ทำตนให้เข้ากับประชาชนหรือผู้ได้ปกครองได้ ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอในคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๓๔}

หลักสังคหวัตถุทั้ง ๔ ประการ ที่กล่าวมา เป็นสูตรแห่งการเกื้อกูลกัน สรุปก็คือ รู้จักให้ใช้คำหวาน ช่วยเหลืองาน สมานตนพอดี หากผู้ใดมีอยู่ประจำตัวครบทั้ง ๔ ประการ แน่แน่นอนว่า พลังภายในอันหมายถึงพลังแห่งการเกื้อกูลกันและกัน ย่อมเกิดขึ้นและยังประโยชน์สุขให้ปรากฏ ที่สำคัญก็คือ ย่อมนำมาซึ่งความสามัคคีปรองดองของผู้คนในสังคม สังคมใด มีความสามัคคีปรองดองกัน ร่วมกันคิดเป็นมิตรต่อกัน สร้างสรรค์คุณประโยชน์สังคมส่วนรวม แน่แน่นอนว่า สังคมนั้นย่อมมีความสุขความเจริญก้าวหน้า และประชาชนก็จะอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีความเดือดร้อน สังคมมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินตลอดไป

เพราะเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงเปรียบสังคหวัตถุว่าเป็นเสมือนลิ้มสลักเพลลา (ให้ยึดติดกับคัมภีร์) เพื่อควบคุมรถให้สามารถแล่นไปได้ ดังที่ตรัสไว้ในสังคาลสูตร^{๓๕} ดังนี้

“ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อรรถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้ และสมานัตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ้มสลักเพลลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น”

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมญูชีวิต, อ่างแก้ว, หน้า ๑๒.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๕} ที.ปา. ๑๑/๒๗๓/๒๑๘.

จากพุทธพจน์ในข้างต้น ทำให้ทราบว่าจิตใจของผู้คนทั้งหลาย ย่อมประสานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้ ก็ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นธรรมสำหรับครองใจคน ดังนั้น สังคหวัตถุ ๔ จึงควร จะเรียกว่า “ลิมสลักใจ”

กล่าวโดยสรุปได้อีกครั้งว่าแนวการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการดำเนินชีวิต ที่สามารถนำพาผู้ประพฤติปฏิบัติ เป็นที่รักของหมู่ชนทั้งมวล และสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) การปฏิบัติตนตามหลักทาน เป็นการปฏิบัติตนด้วยจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สิ่งของ ให้กับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ทุกข์ร้อน ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจศิลปวิทยา

๒) การปฏิบัติตามหลักปิยวาจา เป็นการประพฤติปฏิบัติตน โดยการใช้วาจาที่มีความสุภาพ อ่อนหวานชวนฟัง แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือคำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูด ให้เกิดความเข้าใจดี สวมานสามัคคี เกิดไมตรีที่ดีต่อกันและกัน

๓) แนวทางการปฏิบัติตามหลักอหิงสา เป็นการปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ เช่น บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านคุณธรรม จริยธรรม

๔) แนวทางการปฏิบัติตามหลักสมานัตตตา เป็นปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย ทำตนให้เข้ากับประชาชนหรือผู้ได้ปกครองได้ ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอในคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

บทที่ ๔

ศึกษานักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสั่งสอนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทุกด้าน หลักธรรมบางอย่างมีความเหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต บางอย่างเหมาะสมกับการนำมาใช้ในด้านการศึกษา ดังนั้นเนื้อความในบทนี้ จึงได้ศึกษาค้นคว้าถึงหลักสังคหัตถุธรรม ๔ เพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในด้านการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม และการใช้ในด้านการบริหารการปกครอง ในบทนี้เป็นการศึกษาศึกษานักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งมีประเด็นที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๔.๑ นักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๔.๒ ลักษณะนักปกครองกับการปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔

๔.๓ ประโยชน์จากการปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง

๔.๔ ผลจากการไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง

๔.๑ นักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๔.๑.๑ นักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔

นักปกครองที่ฉลาดมีความสามารถในการนำพามวลชน ในการบริหารการปกครอง จะต้องมีความวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความรอบรู้สามารถนำพาท้องค์กรให้เจริญก้าวหน้าได้ ดลิต ธาราโชติ กล่าวว่า “นักปกครองจะต้องมีลักษณะที่แสดงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง การรักษาขวัญและกำลังใจของกลุ่ม ทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด” สามารถสร้างความเชื่อใจของประชาชนให้ถูกทางและถูกต้อง โดยการทุ่มเททั้งแรงกายและแรงใจทุกอย่าง เพื่อจะทำให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุข

นักปกครองที่ฉลาดในการบริหารการปกครอง จะต้องปฏิบัติตนอยู่ในหลักคุณธรรม จริยธรรม กล่าวคือต้องปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ประการ อันประกอบด้วยทาน รู้จักให้ปัน สิ่งของของตน แก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน ปิยวาจา รู้จักเจรจาอ่อนหวาน คือ กล่าวแต่วาจา ที่สุภาพ อ่อนโยน อุดมวิชา รู้จักประพฤตีสั่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นผู้มีตนเสมอ คือ ไม่ถือตัวเย่อหยิ่งจองหองอวดดี

*ดลิต ธาราโชติ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

คุณธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^๑ ให้เกิดขึ้นระหว่างกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เป็นผู้นำหรือนักปกครองคน จะต้องเป็นคนที่ยังธรรม รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น จะต้องรู้จักเอ็นดูผู้อื่น ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา หรือประชาชนให้ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา จะยังความน่าเคารพนับถือ เลื่อมใส ศรัทธาให้เกิดแก่หมู่ชนทุกฝ่ายได้ ดังจะกล่าวถึงบุคคลที่เป็นปुरुณียบุคคลที่น่ายกย่อง สรรเสริญ เป็นที่เคารพนับถือของพสกนิกรชาวไทยทั่วทั้งประเทศ และประสบความสำเร็จในการบริหารและการปกครองด้วยหลักสังคหัตถคุณธรรม ๔ ประการ และบุคคลที่เป็นตัวอย่างในการนำหลักสังคหัตถคุณธรรมมาใช้ในการปกครอง คือ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

พระองค์ทรงเป็นนักปกครองที่ดีที่สุดพระองค์ปกครองผู้อยู่ได้บังคับบัญชาด้วยหลัก “อ่อนนอก แข็งใน” คือรู้จักปลุกใจ ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ให้มีใจเบิกบาน แจ่มใส กระปรี้กระเปร่า ยินดีในการทำกิจการงาน ด้วยความเข้มแข็งจริงจัง และอดทน รู้จักปลอบขวัญ ปลอบใจ ให้กำลังใจ เวลาที่ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา ต้องประสบกับความผิดหวัง เศร้าโศก หรือมีใจหดหู่ ท้อถอย ให้กลับมีใจเข้มแข็งในการทำงาน และดำเนินชีวิต ไปด้วยดี มีความสันติสุข ให้มีคุณภาพ คุณวุฒิ และคุณธรรม ที่ดีที่สุดยิ่ง ๆ ขึ้นไป และประการสำคัญ คือ มอบหมายอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ ให้ตามความเหมาะสม แก่สมรรถภาพ คุณภาพ คุณวุฒิ และคุณธรรม รู้จักปกป้องผู้อยู่ได้บังคับบัญชา โดยวิธีการที่เป็นธรรม มิให้ถูกกระทบกระเทือน เสียหาย โดยไม่เป็นธรรม รู้จักป้องกันผู้ได้บังคับบัญชา มิให้ประพฤติดีกฎหมาย หรือประพฤติดีกฎหมายตนเองคลองธรรม ช่วยให้เขาพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น รวมทั้ง การปรับหน้าที่ ความรับผิดชอบ ให้เหมาะสมกับความรู้ ความชำนาญ สติ ปัญญา ความสามารถและวิสัยทัศน์ของเขาด้วย แนะนำสั่งสอน และ สนับสนุนให้ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาให้ศึกษาหาความรู้ ความชำนาญ ด้วยการให้ศึกษาอบรมวิชาชีพ ทั้งก่อนที่จะมอบตำแหน่งหน้าที่ กิจการงาน ให้ทำ (Pre-service Training) และภายหลัง ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบแล้ว (In-service Training) และให้เจริญคุณธรรม โดยสนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษอบรมธรรมปฏิบัติ โดยการปฏิบัติตนอยู่ในไตรสิกขา คือศีล-สมาธิ-ปัญญา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เป็นพระราชกรรณียาวัตร ของพระองค์อยู่เป็นนิตย์ ทรงเล็งเห็นหลักแห่งการสงเคราะห์ประชาชน คือหลักสังคหัตถคุณธรรมสังคหัตถคุณธรรม ๔ ประการ ที่พระองค์ทรงถือเป็นพระราชกรรณียาวัตร มีดังนี้

๑) ทาน (การให้) พระองค์ทรงบริจาคทานหรือพระราชทานวัตถุสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค ที่จำเป็นแก่ประชาชนและหน่วยราชการอยู่เสมอ พระอัจฉริยภาพด้านผู้นำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

๒) ปิยวาจา (วาจาไพเราะอ่อนหวาน) พระองค์ทรงกล่าวพระวาจา หรือพระราชดำรัส ทรงมีพระบรมราโชวาทที่ไพเราะ สุภาพเรียบร้อย หมดจคงดงาม และมีสารประ โยชน์แก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

๓) อถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์) พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน สังคมและชาติบ้านเมืองให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้ามั่นคงมาโดยลำดับ

๔) สมานัตตตา (การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย) ไม่ถือตัว คุณธรรมข้อนี้นับว่ามีอยู่บริบูรณ์ในพระองค์ นับว่าทรงวางพระองค์เสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด

นอกจากพระองค์จะทรงปฏิบัติตามหลักของสังคหวัตถุธรรมแล้ว ในด้านอื่นๆ พระองค์ก็ทรงตระหนัก ใส่พระทัยในความเป็นไปของชาติบ้านเมืองมาโดยตลอด โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความสมัครสมานสามัคคี ซึ่งสงเคราะห์เข้าไปในหลักสังคหวัตถุธรรมด้วย ดังเห็นจากพระราชดำรัสของพระองค์ที่แสดงไว้ในที่ต่าง ๆ พอที่จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้พอสังเขป ว่า

“การปฏิบัติราชการนั้น นอกจากมุ่งกระทำเพื่อให้งานสำเร็จไปโดยเร็วและมีประสิทธิภาพแล้ว ยังจะต้องกระทำด้วยสติรู้ตัวและปัญญา รู้คิด ว่าสิ่งใดเป็นความเจริญ สิ่งใดเป็นความเสื่อม อะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำ อะไรเป็นสิ่งที่ต้องละเว้นหรือกำจัด ผลที่เกิดขึ้นจึงจะเป็นประโยชน์ที่แท้และยั่งยืนทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม...”

“...ข้าราชการผู้ปฏิบัติบริหารงานของแผ่นดิน จะต้องรู้ตระหนักแนในการสละ อันได้แก่การสละสิ่งสำคัญสองประการ คือสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมที่ยิ่งใหญ่และเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัวประการหนึ่ง กับสละความคิดจิตใจที่ต่ำทรามต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง จึงจะเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของคนทั้งปวงและสามารถดำรงตำแหน่งหน้าที่อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีและมีความเจริญมั่นคงตลอดไป...”

“...ข้าราชการ ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใด ระดับไหน มีหน้าที่อย่างไร ล้วนแต่มีส่วนสำคัญอยู่ในงานของแผ่นดินทั้งสิ้น ทุกคน ทุกฝ่าย จึงไม่ควรจะถือตัวแบ่งแยก หากต้องยกย่องนับถือ ให้เกียรติกันสมัครสมาน ร่วมมือร่วมความคิดกัน ให้การปฏิบัติ บริหารงานของแผ่นดิน ดำเนิน ไปอย่างมีเอกภาพ และได้ผลที่พึงประสงค์สมบูรณ์ พร้อมทุกส่วน...”

จากพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้แสดงให้เห็นถึงพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ได้นำไปใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งพระองค์ทรงตระหนักถึงคุณธรรมของนักปกครอง ผู้บริหาร หรือผู้ปฏิบัติราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ให้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน หรือส่วนรวมเป็นสำคัญ พระองค์เป็นพระราชาทิทรงคุณธรรมเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับของปวงประชา สมคำว่า “...บุคคลที่เป็นนักปกครองผู้บังคับบัญชา หรือเป็นผู้บังคับบัญชา พึงดูแลเอาใจใส่ ทำนุบำรุง ผู้ที่อยู่บังคับบัญชา หรือประชาชนด้วยดี คือ เพื่อให้ ประชาชน หรือผู้ที่อยู่บังคับบัญชา มีขวัญและกำลังใจในการสนองงาน ได้เต็มที่ อย่างให้

ประชาชนหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกที่ถ้อยว่า ทำดีสักเท่าใด ผู้ใหญ่ก็ไม่เหลียวแล...”^๑ ซึ่งพระองค์ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีในการถือปฏิบัตินำหลักสังคหวัตถุธรรมมาใช้ในการบริหารและการปกครองของพระองค์

๔.๑.๒ นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธนั้น จะต้องเป็นบุคคลที่มีธรรมเป็นที่ตั้ง และปกครองโดยธรรม พร้อมทั้งจะต้องประพฤติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย ดังนั้นนักปกครองจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม และจริยธรรมที่เพียบพร้อมทั้งความรู้ความสามารถ และการประพฤติปฏิบัติที่ดีที่มีความเหมาะสม ซึ่งยึดหลักประมุขธรรม (หลักธรรมสำหรับนักปกครอง) ทศพิธราชธรรม การปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครอง หรือผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้นักปกครองหรือผู้ปกครองนั้นบริหารงานทางการเมือง การปกครองอย่างถูกต้องตามธรรมเนียมของนครองครวม จุดมุ่งหมายที่สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตรนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนอย่างแท้จริง มุ่งเน้นให้นักปกครองหรือผู้ปกครองใช้อำนาจสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีแก่ประชาชน การปฏิบัติตามหลักธรรมในการวางนโยบายในการปกครองและการบริหารงานของรัฐ เกื้อกูลต่อการเสริมสร้างพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เรียกว่า “หลักรัฐาภิบาล โนบายหรือรัฐประศาสนโยบาย” ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ให้มีความเจริญก้าวหน้าสร้างความเป็นปึกแผ่น มั่นคงให้กับรัฐได้

๔.๒ ลักษณะนักปกครองกับการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔

หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีคุณค่า และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการปกครองและการบริหารได้ทุกระดับ ตั้งแต่การปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ตลอดถึงประเทศชาติ หรือสังคมส่วนรวมได้เป็นอย่างดี คือ หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาช่วยตรวจสอบ ควบคุมจิตใจ หรืออารมณ์ของคน โดยเน้นจากการบังคับควบคุมจากภายใน เช่นการสอนให้คนเรารักษาศีลประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นต้น พระพุทธศาสนาเน้นส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน เชื่อมั่นและรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น การปกครองที่จะได้ผลดีที่สุดนั้นก็คือการปกครองที่แต่ละคนทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองเริ่มค้นจากการตรวจสอบควบคุมมาจากภายใน เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองและการพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ แล้วค่อยหันมาสำรวจ หรือปรับปรุงสังคมภายนอก นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังสอนให้คนเรารู้จักเหตุผล กาลเทศะ รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่นรวมทั้งมีหลักในการปกครองหมู่คณะหรือประเทศชาติอีกมากมาย อีกส่วนหนึ่ง เรื่องของการทำงาน เพราะเราต้องทำงาน

^๑พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), “ประมุขศีลป”, คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี,

ร่วมกับทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ทำอย่างไรจึงจะเป็นที่รักของทุกฝ่าย เป็นที่ไว้วางใจ อันนี้เป็นพฤติกรรมส่วนตัว ถ้าไม่เอาเปรียบลูกน้อง ไม่เอาเปรียบเพื่อนทำงานที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย ไม่ต้องให้ผู้บังคับบัญชาต้องเตือน เร่งรัด จ้ำจี้จ้ำไช หรือเป็นนโยบายของรัฐบาลมอบให้จังหวัดทำ อย่างนี้ถ้าหากศึกษาให้รู้ก่อนหนังสือสั่งการจะดีมาก ยกตัวอย่างการจัดการเลือกตั้ง บทบาทภารกิจของเราไม่ต้องรอให้สั่ง สำนักทะเบียนหรือศูนย์ฯ พิมพ์ทะเบียนผู้มีสิทธิเลือกตั้งออกมาให้แท้จริง ๆ แล้วของเก่าที่เลือกตั้งครั้งที่แล้วเพื่อความถูกต้องเรามาตรวจเสียก่อนว่ามีใครย้ายเข้าย้ายออก ตรวจให้ถูกต้อง วิธีการตรวจสอบมีใครช่วยได้บ้าง แยกเป็นรายหมู่บ้าน ส่งให้ผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านว่าใครย้ายเข้าใครย้ายออก อย่าให้พอถึงเวลาคนซึ่งอยู่ในบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่รู้ว่อาศัยอยู่ที่ไหน ยกตัวอย่างทหารเกณฑ์ย้ายเข้าออกตามค่ายทหาร ถึงเวลาเกณฑ์ก็ย้ายทะเบียนบ้านเข้ามาปลดประจำการกลับบ้านเขา ไม่ย้ายออกให้หรือย้ายออกบางคน บางคนทำให้แล้วไม่ไปแจ้งชื่อก็หาย บางคนมีชื่อแต่ตัวไม่อยู่เราก็ต้องมาตรวจสอบกัน เราควรคิดทำเสียล่วงหน้าให้ถูกต้องเรียบร้อย

ผู้เป็นนักปกครอง นักการเมือง เป็นนักบริหาร ต้องถือเป็นเรื่องสำคัญว่า ตอนนี้จะออกสู่ภาคปฏิบัติ ต้องตั้งหลักก่อน การที่จะตั้งหลัก ก็คือ จะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ คือการถือหลักการ ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน เมื่อถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เห็นแก่ธรรม เห็นแก่ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และยึดถือตามหลักการ ก็จะไม่เอนเอียงไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่คะแนนนิยม เป็นต้น และมีความชัดเจนในการทำงาน^๑ ดังนั้นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่นักปกครองสามารถนำไปประยุกต์ในการบริหารการปกครองได้เป็นอย่างดี คือหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ซึ่งมีลักษณะการนำทวนไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ ดังนี้

๔.๒.๑ ลักษณะการนำทวนไปปฏิบัติของนักปกครอง

นักปกครองที่จะนับได้ว่าเป็นผู้นำที่มีความสามารถ ก็คือ ผู้ที่มาเป็นศูนย์รวมประสานใจ ช่วยชักชวน ชักจูง กระตุ้นเร้าจิตใจของคนร่วมชาติ ให้ใฝ่ในการสร้างสรรค์ความดีงาม ให้มีความเข้มแข็งอดทน มีความเพียร ไม่ระย่อท้อถอย ให้มุ่งมั่นที่จะช่วยกันพัฒนาชีวิต พัฒนาสังคม มีปัญญาหยั่งรู้อมองกว้างไกล สามารถชี้แนะแนวทางว่ามีอะไรดีงามที่ชีวิตและสังคมควรจะได้ควรจะต้องให้ตระหนักว่าสังคมของเรามีอะไรเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข มีอะไรที่จะต้องช่วยกันสร้างสรรค์ แล้วพากันบุกฝ่าไป ถ้าผู้นำท่านใดมีความสามารถนี้ มาช่วยกระตุ้นเร้าให้คนในชาติมีแนวคิด มีทิศทาง มีกำลังใจ และมีเรี่ยวแรงที่จะสร้างสรรค์ทำความดี รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ประเทศชาตินั้นก็เจริญงอกงาม

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓-๖๔.

เข้มแข็ง เฉพาะอย่างยิ่งในระยะยาว เพราะฉะนั้น ถ้าพูดให้สั้น หน้าทีของนักปกครองก็ก็ต้องคอย กระตุ้นเร้าชักจูงประชาชนให้ไม่ประมาท ความไม่ประมาท ก็คือ ไม่หลงระเริง ไม่อ่อนแอ ไม่มัวเมา ไม่ปล่อยปละทิ้งโอกาสแห่งการสร้างสรรค์ ไม่มองข้ามละเอียดที่จะแก้ไขป้องกันเหตุปัจจัยแห่งความ เสื่อม ไม่มัวหมกมุ่นจมอยู่กับสิ่งเสพบำเรอบันเทิงต่าง ๆ ที่จะช่วยล่อเร้าให้หลงไหลไปในทางเสื่อม หรือทำให้ล่าช้า^๕ เป็นต้น นักปกครองใดที่มีความประมาทจะนำความหายนะมาสู่สถาบัน และนำไปสู่ ความเดือดร้อนของประชาชนในที่สุด ดังนั้นนักปกครองที่ดีจะต้อง ไม่ประมาทและต้องมีความรอบรู้ ในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นลักษณะการนำทานไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ โดยกล่าวถึงการนำทานไป ปฏิบัติของนักปกครอง การนำทานไปปฏิบัติของนักปกครองนั้นสามารถทำได้หลายลักษณะด้วยกัน เช่นนักปกครองจะต้องการหิบบินแบ่งปันสิ่งของที่เป็น ประ โยชน์เพื่อเกื้อกูลผู้คนในสังคมที่ตน ปกครอง สิ่งของที่จำเป็นหรือความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิตคือปัจจัยสี่^๖ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และลักษณะการให้นั้นต้องให้ด้วยความศรัทธา ให้ด้วยความเคารพต่อผู้รับ ส่วนในการให้ของนักปกครองนั้น จะต้องให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น โดยมุ่งการให้ หรือการแบ่งปัน สิ่งของนั้นด้วยน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีรักใคร่ด้วยความจริงใจ ด้วยความเต็มใจ ด้วยความ ประรณาคดี เพราะการให้นั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ช่วยสงเคราะห์สังคมให้มีความกินดีอยู่ดี และเป็นสิ่งที่ทำ ให้ผู้คนทั้งให้ความเคารพนับถือ ใคร ๆ ก็อยากที่จะเข้าใกล้ เพราะว่าเป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคมด้วย ดังพุทธพจน์ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเอาไว้ว่า

ททปิโย โหติ ภขุติ น พุ

ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบเขา^๗

“ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบเขา” การให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปันนั้น ย่อมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจแก่ผู้รับให้ระลึกรู้ถึงความเป็นผู้มีน้ำใจ โอบอ้อมอารีของผู้ให้ ผู้มีจิตใจ โอบอ้อมอารี มีน้ำใจ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นอยู่เสมอ ย่อมเป็นที่รักแก่ชนทั้งหลาย คนหม่อมมากย่อม คบค้าสมาคมด้วย ส่วนคนที่มีความตระหนี่หรือผู้ที่มีความเห็นแก่ตัวจัด ย่อมไม่มีใครรักและอยาก คบค้าสมาคม

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^๖ วิ.มทา. อ. ๔/๑๐๖.

^๗ อจ.ปญจก. ๒๒/๓๔/๔๓.

คำที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้นั้น เป็นคำสอนที่นักปกครองทั้งควรที่จะนำมาประพฤติปฏิบัติ นอกจากการให้ทานที่เป็นวัตถุหรือสิ่งของแล้ว คุณลักษณะของนักปกครองที่ดีที่จะต้องประกอบด้วย การให้ทานอีก ๒ ประการ คือ

๑) ธรรมทานหรือวิทยาทาน คือการให้ความรู้เป็นทาน ถ้าเป็นความรู้ทางโลก เช่น ให้ ศิลปวิทยา การต่าง ๆ เรียกว่า วิทยาทาน หากเป็นความรู้ทางธรรม เช่น สอนให้ละชั่ว ประพฤติดีมี ศีลธรรม เรียกว่า ธรรมทาน ทานทั้งสองลักษณะนี้ ผู้เป็นนักปกครองควรที่จะศึกษา และนำไปปฏิบัติในโอกาสตามสมควร เพราะว่าการให้ธรรมเป็นทาน ถือว่าเป็นการให้ทานที่ได้บุญสูงสุด มีคุณค่ากว่าการให้ทานทั้งปวง

๒) อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดต่าง ๆ ในการทำงาน^๕ คือการสละอารมณ์โกรธเป็นทาน ให้อภัยในประเด็นนี้เป็นประโยชน์กับนักปกครองเช่นกัน การรู้จักสละอารมณ์โกรธเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของนักปกครอง ซึ่งเป็นการยกระดับจิตใจของนักปกครองเองให้สูงขึ้น ให้สมกับคำว่ามนุษย์ คือผู้ที่มีจิตใจอันประเสริฐ และผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีจิตใจอันประเสริฐเช่นกัน

อาจกล่าวสรุปได้อีกครั้งว่า ลักษณะการนำทานไปปฏิบัติของนักปกครองนั้น คือการที่นักปกครองนั้นให้ความช่วยเหลือผู้คนในสังคม เช่น การให้ข้าวของเครื่องใช้ไม่สอย แก่ผู้คนที่ขาดเหลือในสิ่งเหล่านี้ นอกจากการให้เป็นสิ่งของแล้ว การให้ธรรมะเป็นทานของนักปกครองนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามากที่สุด และนักปกครองทั้งหลายจะต้องรู้จักการให้อภัยด้วย

๔.๒.๒ ลักษณะการนำปิยวาจาไปปฏิบัติของนักปกครอง

ในชีวิตประจำวัน จะต้องมีการคบค้าสมาคมกับคนอื่น ทุกคนย่อมต้องการเป็นที่รักใคร่ เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลอื่น การที่จะเป็นที่รักใคร่ เป็นที่นิยมชมชอบของผู้อื่น ได้นั้น จะต้องมึธรรมะเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติต่อคนอื่น^๖ โดยเฉพาะหลักในการใช้วาจา ลักษณะการนำปิยวาจาไปปฏิบัติของนักปกครองนั้น จะต้องรู้จักใช้ปิยวาจา คือวาจาอ่อนหวานไพเราะ เพื่อให้ผู้ได้บังคับบัญชา ฟังเกิดความสบายใจ และวาจานั้นต้องไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ผู้อื่น ดังพุทธสุภาษิต ที่ว่า

ตม วาจํ ภาเสยฺย ราชายตฺตานํ น ตาปเย
 ปเร จ น วิหีเสยฺย ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

^๕พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^๖คุณ โทษันท์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

^๗พ.ศ. ๒๕/๓๓๓/๔๑๑-๒.

จากพุทธสุภาษิตในข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า การใช้วาจาเป็นเรื่องที่จะต้องให้ความสำคัญ โดยเฉพาะผู้ที่ป็นนักปกครองด้วยแล้วยิ่งต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเกิดใช้วาจาที่ไม่ดี วาจาเหล่านั้นก็กลักรกลายเป็นอาวุธ พร้อมทั้งทำร้ายตัวเองได้ตลอดเวลา แต่ถ้าใช้วาจาดีไพเราะ เป็นประโยชน์แล้ว วาจานั้นก็จะมีพลังอำนาจพร้อมที่จะกลับมาตอบแทนในบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ตลอดเวลาเช่นกัน ดังนั้นนักปกครองต้องสำเหนียกในการใช้วาจาให้ที่สุด เพื่อให้เกิดความเค้นชดชั่งขึ้นในการใช้วาจา จะได้ยกตัวอย่างให้เห็นมากยิ่งขึ้น คังมินิทานชาวบ้านเล่าขานกันเป็นเชิงอุทาหรณ์ว่า

มีกระทาชายคนหนึ่งเป็นคนมีศีรยะถ้าน มีวัวหนุ่มกำลังคิรูปร่างงามคู่หนึ่งใคร ๆ ที่ได้เห็นก็อยากจะได้เป็นเจ้าของ อยู่มาวันหนึ่งมีเศรษฐีคนหนึ่งชอบใจวัวคู่นี้มาก จึงไปเจรจาขอซื้อกับเจ้าของว่า “ใจเจ้าหัวถ้าน วัวคู่นี้แจะขายเท่าไร” เจ้าของวัวพอได้ยินวาจาของคนข่มท่านและเสียดแทงปมค้อยของตนเช่นนั้น ก็รู้สึกถูกกักขิ่นมาทันที จึงตอบว่า “ข้าไม่ขาย” มิใช่ที่เศรษฐีจะบอกขิ่นราคาให้สักเท่าใด เจ้าของวัวก็ขิ่นกระต่ายขาคีเดียวว่า ไม่ยอมขายให้ทำเดีว เศรษฐีจนใจจึงกลับไปด้วยความคิดหวัง ต่อมาอีกไม่นาน ได้มีเพื่อนบ้าน ใกล้เคียงคนหนึ่งก็อยากจะได้วัวคู่นี้เหมือนกัน พอได้ยินข่าวว่าเศรษฐีเคยมาขอห่มเงินซื้อแต่ก็ไม่ได้ เพราะมาเจรจาขอซื้อด้วยวาจาที่ข่มคนข่มท่าน และด้วยวาจาที่เสียดแทงปมค้อยของเจ้าของวัว ซึ่งคนก็รู้ัธยาศัยของชายผู้นี้ว่าเป็นคนใจน้อย แต่ถ้าใครพูดถูกหู ถูกใจ อาจจะยกของให้เปล่าก็ได้ จึงได้ทดลองเข้าไปเจรจาสซื้อด้วยกิริยามารยาทเรียบร้อย เมื่อไปถึงก็ยกมือไหว้ ทักทายด้วยวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานว่า “พ่อมคคปรกหู วัวทั้งคู่นี้พอจะขายเท่าไร” เจ้าของวัวฟังแล้วก็ให้รู้สึกเคลิบเคลิ้มขิ่นใจ เพื่อนบ้านคนนี้ไม่เหมือนเศรษฐีจอมเบ่งคนนั้น อย่างนี้ข็อค่อนำคบบค้ำสามาคค ด้วย จึงกล่าววว่า “พ่อพูดได้ไพเราะเสนาะหู วัวทั้งคู่นี้ฉันขอยกให้” เป็นอันว่าเพื่อนบ้านเรือนเคียงที่เจรจาด้วยกิริยาวาจาที่สุภาพไพเราะนั้น ได้วัวงามคู่ไปใช้ฟรี และเป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกันตลอดไป นิทานชาวบ้านเรื่องนี้พอจะเป็นอุทาหรณ์ให้กับนักปกครองทั้งหลาย ได้ยึดเป็นแบบอย่างในการใช้วาจาที่เป็นประโยชน์และถูกจังหวะ ถูกโอกาสได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ถึงหลักธรรมข้อปียวาจา นี้ ได้คิยิ่งขึ้น

นักปกครองที่จะเป็นที่รักเป็นที่เคารพของบุคคลอื่น ได้นั้น จะต้องรู้จักวาจาไพเราะอ่อนหวาน และวาจานั้นจะต้องประกอบด้วยคุณประโยชน์ ทำให้ผู้เข้าใจพูด ยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ฟังไว้ได้ เช่น เมื่อพ่อแม่เจรจากันด้วยคำอ่อนหวานไพเราะ ข่อมชวนให้เป็นที่จับใจของลูกและทำให้ลูกเกิดความรักเคารพ แม้ลูกผู้รู้จักพูดก็เป็นที่รักของพ่อแม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เช่น ท่านผู้ใหญ่ฉลาดเข้าใจพูดปลุกใจผู้ฟังให้มุ่งจะฟัง เข้าใจ ชี้แจงให้ผู้ฟังลงถันนิษฐานตาม ข่อมชวนผู้ฟังให้นิยมเชื่อถือ ผู้พูดสำคัญเห็น ในกิจที่ผู้พูดแนะนำว่าตนควรกระทำตาม แม้โดยเฉพาะในระหว่างผู้ใหญ่และผู้เ็น้อย เมื่อผู้ใหญ่ฉลาดในการปฏิสันถาร พูดคำทักทายปราศรัยไปรยปรายแก่ผู้น้อย ก็สามารถทำคนให้เป็น

ที่รักใคร่เคารพนับถือของผู้ย่อย หรือเข้าใจพูดชักนำแล้ว ก็อาจยังผู้ย่อยให้มีกำลังใจ ทำกิจการด้วยความภาคภูมิใจและเต็มใจ**

อาจกล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะการนำปิยวาจา ไปปฏิบัติของนักปกครองนั้น ก็เพื่อเพิ่มบุคลิกของนักปกครองในด้านการใช้วาจา กล่าวคือ ลักษณะบุคลิกภาพทางวาจา การพูดมีผลต่อบุคลิกภาพที่สำคัญ เช่น ไม่ว่าจะเป็นการหักทลาย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การชักจูงโน้มน้าวจิตใจ การทำความเข้าใจ และการชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ เมื่อมีความเห็นที่ไม่ตรงกันหรือการโต้เถียงข้อขัดแย้งต่าง ๆ ต้องเลือกใช้คำพูดและวิธีการพูดที่เหมาะสม การพูดจาสุภาพอ่อนโยนนับเป็นบุคลิกภาพที่ดี จะนำไปสู่การเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ในการพูดทุกครั้งจึงควรใช้แต่คำพูดที่สุภาพเรียบร้อยถูกต้องตามโอกาส เพราะการเป็นนักปกครองนั้นจะต้องพบปะพูดคุยกับประชาชน ปิยวาจาจึงเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของนักปกครอง

๔.๒.๓ ลักษณะการนำอรรถจริยาไปปฏิบัติของนักปกครอง

การเป็นนักปกครอง ต้องเป็นนักปกครองมีอาชีพไม่ใช่มีอาชีพเป็นนักปกครอง ถ้ามีอาชีพเป็นนักปกครองหมายความว่า เข้าใจขึ้นมาที่ไปทำงานตามบทบาทหน้าที่ หรือถ้าต้องการความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานก็ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ทำให้เจริญก้าวหน้า แต่ถ้าเป็นนักปกครองมีอาชีพจะไม่ใช่ จะอยู่ในจิตใจว่าเราเป็นนักปกครอง ทำอย่างไรจะทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ดีกินดี ประชาชนมีโอกาสดีขึ้น เราทำงานสามารถแก้ไขปัญหาคือของประชาชนได้ เราออกไปในพื้นที่ประชาชนเข้มแข็งแจ่มใส การเป็นนักปกครองมีอาชีพในส่วนที่จะให้องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่เขายอมรับเราได้ในการเป็นนักปกครอง แต่ถ้าทำงานโดยไม่มีความคิดความอ่านที่จะทำให้ดี เข้าไปเย็นกลับไม่แสวงหาความร่วมมือ น้ำใจไมตรีไม่มีให้แก่กัน จะถือว่าเป็นนักปกครองมีอาชีพไม่ได้ อีกอย่างของการเป็นนักปกครอง คือนักปกครอง ต้องมีจุดยืน ไม่ใช่ยืนที่ละจุด ต้องยึดหลัก แต่ต้องรู้จักยืดหยุ่น ต้องมีหลักเกณฑ์ แต่ไม่ตึงตันในหลักการนักบริหารและนักปกครอง ต้องเป็นนัก “แก้ปัญหามา” มิใช่ “ก่อปัญหา” ขณะเดียวกันปัญหาทุกอย่างก็มีไว้ “ให้แก้” มิใช่มีไว้ “ให้ถ่ม”^๑ นอกจากนักปกครองจะต้องเป็นนักแก้ปัญหามีอาชีพแล้ว ยังต้องปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม เพราะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์นั้น ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของนักปกครองเช่นกัน ในหัวข้อนี้ คือลักษณะการนำอรรถจริยาไปปฏิบัติของนักปกครอง

**สมเด็จพระมหาวิงศ์ (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยศจีชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สักติโสภณการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๕.

^๑พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธรรมวฑูต โณ), ศาสตรบัณฑิตบริหารงานนักปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

อรรถจริยา การประพฤติสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หมายความว่า ความเป็นผู้มีน้ำใจ ไม่นิ่งคูดาย รู้จักสงเคราะห์ญาติมิตร และอนุเคราะห์ช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นให้สำเร็จ รู้จักช่วยกระทำกิจอันประโยชน์บุคคลอื่นหรือแก่สังคมส่วนรวม “คนดีมีปัญญา ย่อมเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ย่อมทำหรือถือเอาเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์”^{๑๑} ตามความเหมาะสมแก่ฐานะและโอกาส

ไม่เป็นคนเลี้ยงน้ำใจช่วยใครไม่เป็น คือไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวจัด ยามที่ผู้อื่นหรือสังคมประสบความทุกข์เดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ เช่น ในยามประสบทุกข์ภัยต่าง ๆ ได้แก่ถูกทักภัยภัยจากน้ำท่วม อัคคีภัย ภัยจากไฟไหม้ เป็นต้น ก็มีน้ำใจอนุเคราะห์ช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้อื่นหรือสังคมที่กำลังได้รับความทุกข์เดือดร้อนเช่นนั้นตามกำลังของตน ด้วยใจเมตตาและกรุณาธรรม ถูกที่ดีพึงประพฤติปฏิบัติดีต่อพ่อแม่และประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ท่านไม่เป็นลูกชู้เกี้ยว ไม่นิ่งคูดายหรือหลีกเลี่ยงงาน ศิษย์ที่ดีพึงประพฤติต่อพระอุปัชฌาย์ครูอาจารย์ และประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อท่าน ต่อสำนักและต่อสถาบันการศึกษาของตน

การอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่น หรือการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ช่วยเหลือด้วยแรงกาย ขวนขวายช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์เป็น ช่วยแก้ไขปัญหิต่าง ๆ พร้อมส่งเสริมด้านจริยธรรม^{๑๒} สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องในการผูกใจคน เป็นคุณธรรมเครื่องครองใจคน ได้ดีแต่การประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันนี้ ก็ต้องพิจารณาความเหมาะสมกับกาลสมัย กับอัธยาศัยใจคอของบุคคล และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมหรือประชุมชนแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย ดังจะขอยกตัวอย่างฝรั่งชาวต่างประเทศที่เขานิยมฝึกอบรมบุคคลในครอบครัวและประชาชนของเขาให้เป็นคนรู้จักพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้น ประชาชนของเขาจึงมีอุปนิสัยทำงานเข้มแข็งจริงจังให้สำเร็จด้วยตัวเอง ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ แล้วจะไม่ร้องขอให้ใครช่วย เพราะฉะนั้นถ้าใครจะสอดเข้าไปช่วยเหลือ หรือ ไปให้คำแนะนำเขาโดยที่เขาไม่ได้ขอร้อง บางคนเขาอาจจะไม่ชอบหรือไม่พอใจ เพราะเหมือนกับว่าเห็นเขาไม่มีความสามารถที่จะทำให้สำเร็จได้เองหรือใจ อะไรทำนองนี้ เพราะฉะนั้นชาวต่างประเทศโดยมากเขาถือเป็นการขบถหรือเป็นธรรมเนียมว่า ถ้ามีน้ำใจและเห็นสมควรจะอนุเคราะห์ช่วยเหลือใคร ก็พึงถามเขาก่อนว่า “จะให้ผมช่วยอะไรบ้างไหมครับ” ถ้าเขาประสงค์จะให้เราช่วยเหลือ เขาก็จะแสดงความขอบคุณว่า “เชิญเลยครับ ขอบคุณครับ” แต่ถ้าเขาไม่ประสงค์จะให้เราช่วย เขาก็จะบอกว่า “ไม่ต้องหรอกครับ ขอบคุณครับ” ดังนี้ เป็นต้น หรือว่าถ้าเขาต้องการความช่วยเหลือเขาก็จะบอกเราเอง เพราะฉะนั้นการที่จะอนุเคราะห์ช่วยเหลืออะไรแก่ชาวต่างประเทศพึงรู้จักอัธยาศัยใจคอ และประเพณีของเขาด้วย ถ้าเราปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสม เขาก็จะยินดีและชื่นชอบในอัธยาศัยน้ำใจของเรามาก แต่ถ้าเราไม่รู้จักอัธยาศัยใจคอและปฏิบัติผิดประเพณี

^{๑๑} วจ. จดก. ๒๑/๕๕.

^{๑๒} ธรรมรักษา, ผู้ความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๕๗.

หรือคิดมารยาทที่ดีของเขา อาจจะได้รับผลที่ไม่ดีจากบางคนที่ไม่เข้าใจ ไม่คุ้นเคยวิธีแสดงควมมี
น้ำใจอย่างไทย ๆ ก็ได้ เพราะเหตุนี้จึงต้องระวังข้อนี้ด้วย

สรุปได้ว่า ลักษณะการนำอรรถจริยาไปปฏิบัติของนักปกครองนั้น คือการที่นักปกครองประพฤติ
สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นไปตามความเหมาะสมแก่ฐานะและ โอกาสที่นักปกครองพึงจะทำได้ การ
บำเพ็ญอรรถจริยาของนักปกครอง จึงเป็นทั้งคุณประโยชน์และเป็นทั้งเครื่องผูกใจ หรือเครื่องยึดเหนี่ยวใจ
ผู้อื่นให้ผูกสมัครรักใคร่สามัคคีในหมู่คณะ และให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ได้ยั่งยืนนานเป็นอย่างดี

๔.๒.๔ ลักษณะการนำสมานัตตตาไปปฏิบัติของนักปกครอง

นักปกครองที่ดีต้องนั่งอยู่ในหัวใจคน ผล คือได้รับความเคารพความรัก แต่นักปกครองที่เลว
มักจะขึ้นไปนั่งบนหัวคน ผล คือความ โกรธ ความเกลียดชัง ก็จะประดังเข้ามา เกิดปัญหากับการ
บริหารผู้ใหญ่ที่ผู้น้อยเชิดชูบูชาการจะให้เกียรติ เพราะท่านไม่หลงตัวลืมน^{๙๕} ผู้นำที่ยิ่งใหญ่จริง ๆ คือ
ผู้นำที่สามารถเอาหลักความจริง หลักความถูกต้อง เอาประโยชน์ที่แท้ มาเป็นที่อ้างอิงที่จะให้
ประชาชนร่วมแรงร่วมใจกันในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมโดยไม่ต้องอาศัยความ โลกหรือความ
โกรธมาเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าเราก็หวังอย่างนี้ จึงขอท่านผู้นำอย่าได้มานำให้ประชาชนลุ่มหลงมัวเมา
ท่านผู้นำผู้บริหารประเทศชาติจะต้องเป็นกัลยาณมิตร มาชักจูงประชาชนให้มีกำลังใจเข้มแข็ง มีความ
เพียรพยายาม ไม่ประมาท ไม่หลงมัวเมา ไม่อ่อนแอ ไม่ระย่อหือถอย แล้วร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งต่าง
ๆ อันนี้จะเป็นความสำเร็จที่แท้^{๙๖} นักปกครองที่ดีจะต้องเอาตัวเข้าสมานคือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วาง
ตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอ
ในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ดังนั้น
ลักษณะการสมานัตตตา ไปปฏิบัติของนักปกครอง ก็คือนักปกครองจะต้องเป็นผู้มีตนเสมอไม่ถือตัว
ก็คือ ความประพฤติปฏิบัติดีต่อผู้อื่นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า หรือ ได้ดิบได้
ดีขึ้นไป ก็ไม่ถือตัวหรือทำตัวเยื้องกับญาติพี่น้องหรือมิตรสหายเดิม ที่เคยคบค้าหรือปฏิบัติดีต่อกัน
เคยเคารพนับถือกันมาอย่างไร ก็คงประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน เคารพนับถือกันอยู่อย่างนั้น ความเป็นผู้มี
ตนเสมอ นี้เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่น ไว้เป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ได้เป็นอย่างดี นักปกครอง
ส่วนใหญ่เมื่อ ได้ดิบได้ดีแล้ว ก็มักจะลืมตัวตนของตนเอง เข้าในลักษณะที่ว่า เป็นพวก “วัวลืมนิน” ซึ่ง
ถ้าเป็นเช่นนี้ไม่ได้เป็นผลดีต่อนักปกครองเลย อาจเป็นผลทำให้ตัวเองไม่ได้รับการยอมรับนับถือจาก
ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือแม้กระทั่งพวกพ้องที่เคยคบกันมาก็เป็นได้ มีคำกล่าวที่ว่า “คนเราลืมนะ ไรก็ลืมได้

^{๙๕} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชววัฒน์ ฐมวาทฺฒโน), ศาสตรนักรบริหารงานนักปกครอง, อ้างแล้ว,
หน้า ๑๕.

^{๙๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักรการเมืองแนวพุทธ, อ้างแล้ว,
หน้า ๔๐.

แต่อย่าลืมตัวเอง” นักปกครองถ้าลืมตัวเอง มัวแต่ไปหลงลาภ ยศ ชื่อเสียงแล้ว เชื่อเถอะว่าสิ่งเหล่านั้นที่ได้มาย่อมอยู่กับนักปกครองประเภทนี้ไม่ได้นานแน่ แต่นักปกครองที่ประพฤติปฏิบัติตนเสมอตนเสมอปลายแล้ว นอกจากจะเป็นที่ขอมรับและเป็นที่ยกย่องนับถือของผู้อื่นแล้ว ลาภ ยศ ชื่อเสียง สิ่งที่ดีงามทั้งหลายก็ย่อมอยู่กับนักปกครองแบบนี้ตลอดไป ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า

ตุลา ยถา ปคุคหิตา สมทณฺฑา สุธาวิตา

สพฺพหนิ อภิสมฺโภนโต ส ราชวสตี วส

บุคคลพึงตั้งใจทำการทุกอย่างให้เสมอต้นเสมอปลาย

เหมือนตราขูที่บุคคลประคองให้มีคั่นเสมอที่ขึงตรงดี

บุคคลนั้นพึงเข้ารับราชการได้^{๑๑}

ดังนั้นนักปกครองที่มีศักยภาพย่อมถือตัวเองอย่างสม่ำเสมอเป็นหลักปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลายกับทุกคน ไม่ว่าคนชั้นต่ำชั้นสูงหรือคนจะมีฐานะอยู่เช่นไรก็ตาม คบค้าสมาคม พูจฉาสนทนากันถือว่าเป็นมนุษย์ด้วยกัน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เกิดจากกิเลส คือ ราคะตัณหา มีกิเลส โลก โกรธ หลง เท่ากัน เกิดขึ้นมาในที่สุภปฏิภูม สกปรกโสโครกเหมือนกัน มาเป็นสัตว์โลกเหมือนกัน เราถือเช่นนี้แล้ว สบายใจ ไปมาหาใคร เข้าหาใคร สังคมสมาคมกันไม่มีการกระดากกระเดื่อง จิตใจของเราที่เรียบร้อย คนที่สมาคมกับเราก็ไม่มีระแวงระวัง ไม่มีการเกรงอกเกรงใจ สนทนากันอย่างดีที่สุด คนนั้นจะไปตกบ้าน ไคเมือง ไค อยู่ในสถานที่ใด ๆ ย่อมได้รับความอุปการะอุดหนุนค้ำจุนในสถานที่นั้น ๆ ถ้าหากทำได้แบบนี้ เรียกว่าประพฤติสุจริตธรรม วางตนให้สม่ำเสมอ การวางตนให้สม่ำเสมอนี้ถือว่าเป็นหลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญของนักปกครอง ที่สามารถยึดถือปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้

สรุปได้ว่า ลักษณะการนำสมานัตตาไปปฏิบัติของนักปกครอง ก็คือนักปกครองปฏิบัติตนเป็นผู้มีตนเสมอ ไม่ถือตัว กล่าวคือ ความประพฤติปฏิบัติดีต่อผู้อื่นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า หรือ ได้ดิบได้ดีขึ้นไปแล้ว ก็ไม่ถือตัวหรือทำตัวเย่อหยิ่งกับญาติพี่น้องหรือมิตรสหายเดิม อย่างที่เคยคบค้าหรือปฏิบัติดีต่อกัน เคยเคารพนับถือกันมาอย่างไร ก็คงประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน เคารพนับถือกันอยู่อย่างนั้น ความเป็นผู้รู้จักวางตนเสมอต้นเสมอปลายนี้เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นไว้เป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะการปฏิบัติของนักปกครองตามสังคหวัตถุธรรม ๔ ถือว่าเป็นสิ่งที่คุณไม่ได้สำหรับนักปกครองทั้งหลาย นอกจากจะถือปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรมทั้ง ๔ ประการแล้ว สิ่งจะต้องระวังอยู่เสมอว่า คือหลักการกับความมุ่งหมาย สองสิ่งนี้จะต้องควบคู่กันไป มิฉะนั้นอาจเกิดความผิดพลาด

^{๑๑}พ.ชา. ๒๘/๕๕๕/๓๓๕.

ได้ บางทีมัวเพลินยึดถืออยู่แต่ในหลักการ โดยลืมนึกถึงความมุ่งหมาย ก็อาจจะทำให้งานเหล่านั้นไม่เดินหน้าได้ ยิ่งการเป็นผู้นำหรือนักปกครองด้วยแล้ว จะต้องมึจุดหมายที่ชัดเจน และเป็นคนที่มึจิตใจมุ่งมั่นแน่วแน่ต่อจุดหมายค่านึงอยู่เสมอถึงสิ่งที่จะต้องทำให้สำเร็จ การมึทิศทางอย่างเด่นชัด จะทำให้มีพลังเข้มแข็ง จริงจัง แล้วหลักการก็จะสนองจุดหมายนั้น ทำให้กิจการงานต่าง ๆ เดินหน้าไปอย่างมั่นคง แต่ถ้ามึจุดหมายโดยไม่มีหลักการ ก็อาจจะกลายเป็นคนที่เลื่อนลอยได้แต่หวัง โดยไม่มีหลักประกันที่จะทำให้สำเร็จ นอกจากหลักการ และจุดหมายแล้ว ในการปฏิบัติตนจะต้องเชื่อมโยงจากหลักการให้ถึงจุดหมาย ก็ควรจะมึวิธีการที่ฉลาดด้วย วิธีการนั้นอาศัยหลักการเป็นฐาน ผู้ฉลาดจะต้องจัดสรรวิธีการต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติให้บรรลุจุดหมาย ผู้เป็นนักปกครองจึงต้องมึวิธีการที่ดีด้วย ในทางพระพุทธศาสนา สอนว่า เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ดี วิธีการนั้นต้องชอบธรรมด้วย หลักการที่ดีงามชอบธรรม จะเป็นตัวจำกัดให้เราต้องปฏิบัติตามวิธีการที่ชอบธรรม เพื่อบรรลุจุดหมายที่เป็นธรรม จุดหมายที่เป็นธรรมอย่างแท้จริง คือประชาชนจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน สังคมมีแต่ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และมีสิ่งทีเรียกว่า ความเป็นธรรม

๔.๓ ประโยชน์จากการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง

หลักสังคหวัตถุธรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางการบริหารและการปกครอง เป็นไปตามหลักการและแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการดำเนินงานของผู้มีหน้าที่ในการบริหารและการปกครอง ซึ่งเป็นผู้นำที่มีความสำคัญทั้งยังเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนให้องค์กรเจริญก้าวหน้าหรือนำพองค์การวิบัติจึงขึ้นอยู่กับผู้นำหรือนักปกครอง จากการได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ผู้ศึกษาค้นคว้าได้พบว่า หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ นั้น มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งกับนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน ได้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย เช่น ปัญหาด้านยาเสพติด คอร์รัปชัน แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ขาดความเมตตาปราณี และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ยิ่งในกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในด้านการบริหารจัดการ หรือนักปกครองขาดความสนใจในเรื่องของธรรมะ ไม่ค่อยเห็นคุณค่าประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนา ดังนั้นจะได้กล่าวถึงประโยชน์จากการนำหลักสังคหวัตถุ ๔ ไปปฏิบัติของนักปกครอง เพื่อเป็นประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป ดังนี้

๔.๓.๑ ประโยชน์จากการนำท่านไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

คุณสมบัติที่สำคัญของนักปกครองอย่างหนึ่งคือ การรู้จักปฏิบัติตามหลักของ “ทาน” คือการให้ การให้ในที่นี้มี ๒ ประการ ประการแรก คือให้ความรักความเมตตา ประารณาคือต่อกัน ประการที่สองคือ การให้วัตถุสิ่งของ การให้ทั้งสองลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ นักปกครอง หรือนักบริหารทั้งหลายจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะว่าการให้เป็นสิ่งทีมีคุณประโยชน์ต่อนักปกครอง

โดยตรง การให้ความรักความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตใจอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์ ประสพความสำเร็จในทุก ๆ ด้านที่พวกเขาปรารถนา มีความเจริญรุ่งเรือง ไร้อุปสรรคในการดำเนิน ชีวิตแก่บุคคลอื่น การให้ความรักความปรารถนาดีนั้นในทางธรรมเรียกว่า เมตตา คำว่า “เมตตานั้น เป็นธรรมที่เมื่อยังไม่เกิดก็ควรทำให้เกิด ที่เกิดขึ้นแล้วก็ควรทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป”^{๑๑} ในส่วนการให้ ทานด้วยสิ่งของนั้น ย่อมได้ประโยชน์ตอบแทน คือความรักความเข้าใจจากบุคคลที่ได้รับ เมื่อผู้นำ หรือนักปกครองได้รับความรักความเข้าใจจากสังคมแล้วการที่จะดำเนิน หรือกิจการใด ๆ ก็ตามย่อม สำเร็จประโยชน์ได้โดยง่าย และสะดวกสบายยิ่งขึ้น

นักปกครองทุกคนจึงควรบำเพ็ญทาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เพราะทุกคนก็ย่อมมี ความทุกข์ยากเดือดร้อนด้วยกันทั้งนั้น ผู้นำหรือนักปกครองเป็นผู้ดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน หรือผู้ได้บังคับบัญชา ให้สามารถที่จะดำเนินชีวิตให้มีความสุขได้ด้วยการรู้จักทานหรือการให้ ผู้ที่เป็น ผู้นำหรือนักปกครองย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้ความปรารถนาดี ความหวังดีโดยส่วนเดียว ผลที่ผู้ให้ได้รับ คือความรู้สึกเอิบอิ่มใจเป็นสุข ซึ่งการให้ความปรารถนาดี หรือจะให้เป็นสิ่งของต่าง ๆ นี้เป็นสาเหตุที่ สำคัญแก่นมนุษยชาติและสันติสุขทั้งปวง

ดังนั้นนักปกครองควรเอาใจใส่ในหลักทานให้มาก และพยายามทำให้เป็นรูปธรรมสามารถ เป็นตัวอย่างให้ผู้ที่ยังไม่เคยนำมาปฏิบัติปรารถนาที่จะนำมาปฏิบัติ และผู้เคยปฏิบัติแล้วปฏิบัติต่อเนื่อง สืบไป อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้นำหรือนักปกครองที่มีความ ฉลาดหลักแหลม รู้หลักนักปราชญ์เท่านั้นจึงจะกระทำได้ สิ่งนักปกครองจะได้ประโยชน์ในข้อนี้ คือ จะเป็นที่รัก ที่เคารพของผู้อื่น ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้รับ”^{๑๒} หลักของทานนี้เป็น ส่วนหนึ่งในหลักสังคหวัตถุธรรม

๔.๓.๒ ประโยชน์จากการนำปียวาจาไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

นักปกครองที่มีความฉลาดในการบริหารนั้น จะต้องรู้จักการปฏิบัติตามหลักของ “ปียวาจา” คือพูดอย่างรักกัน กล่าวคือการพูดคำสุภาพอ่อนหวาน ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำ สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุมีผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้ เกิดความเข้าใจดีสมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิ่งนี้นักปกครอง จะได้ประโยชน์ในข้อนี้ คือ จะทำให้เป็นที่น่าเคารพน่าเชื่อถือ เวลากล่าวด้วยคำใด ไปก็จะเป็นที่ศรัทธา เลื่อมใสของบุคคลทั่วไป

^{๑๑}ไชยวัฒน์ กปิกาญจน์, ธรรมเนียมประจำวัน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒.

^{๑๒}ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภายิต, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๘.

สำหรับการใช้ ปิยวาจา หรือการเจรจาไพเราะนี้ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่งในชีวิตของการเป็นนักปกครอง เพราะถ้านักปกครองมีปิยวาจาก็จะทำให้เราเป็นคนน่ารัก ไม่เป็นที่ จงเกลียดจ้งจ้งของใคร ๆ ย่อมประสบความสุขและความสำเร็จในชีวิตได้ แต่ถ้านักปกครองใช้วาจาไม่เหมาะสม ไม่ไพเราะ ไม่ถูกกาลเทศะ ก็จะเกิดโทษกับตนเอง อีกทั้งยังไม่เกิดประโยชน์อะไรกับตนด้วย

ดังนั้นต่อไปนี้เป็นตัวอย่างประโยชน์ของ “ปิยวาจา” และโทษของ “อัปปิยวาจา” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อเป็นวิทยาทานให้กับนักปกครอง ได้ยึดถือปฏิบัติ

เรื่อง ถ้อยคำถูกใจได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

ครั้งหนึ่ง พระบรมศาสดาได้ตรัสเล่าเรื่องแก่พระภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ในสมัยก่อนพุทธกาล^{๓๐} ว่าวันหนึ่งบุตรเศรษฐีพร้อมด้วยเพื่อนชายอีก ๓ คน ซึ่งเป็นบุตรเศรษฐีเหมือนกัน ได้พากันออกไปเที่ยวนอกเมืองพาราณสี ขณะที่ยืนอยู่ทางแยก เพื่อนคนหนึ่งเห็นพรานเนื้อบรรทุกเนื้อที่หามาได้จากป่าเต็มยานคันน้อย เพื่อนคนนั้นจึงเดิน ไปขอเนื้อจากพราน โดยกล่าวกับพรานว่า “เฮ้ยพราน ให้เนื้อแก่ข้าบ้างสิ”

นายพรานจึงตอบว่า “วาจาของท่านหยาบคายจริงหนอ ท่านขอเนื้อ วาจาของท่านเช่นกับ ฟังผิด เราจะให้ฟังผิดแก่ท่าน”

เมื่อเพื่อนคนที่ ๑ ได้เนื้อกลับมา เพื่อนอีกคนหนึ่งจึงไปขอบ้าง โดยกล่าวกับนายพรานว่า “พี่ชายฉันขอเนื้อบ้างได้ไหม”

นายพรานจึงตอบว่า “คำว่าพี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว เป็นเช่นกับอวัยวะอันเป็นส่วนประกอบของมนุษย์ ที่เขาพูดกันอยู่ในโลก คำพูดของท่านเป็นเช่นกับอวัยวะ นี้เพื่อนเราจะให้ก่อนเนื้อส่วน ๆ แก่ท่าน ๑ ชิ้น”

เมื่อเพื่อนคนที่ ๒ ได้เนื้อกลับมา เพื่อนอีกคนหนึ่งจึงเข้าไปขอบ้าง โดยพูดกับนายพรานว่า “พ่อพราน ขอเนื้อให้ฉันบ้างสิ”

นายพรานจึงตอบว่า “เมื่อลูกเรียกว่าพ่อใจพอกก็หัวน ไหวคำพูดของท่านเช่นกันกับเนื้อหัวใจนี้เพื่อน เราจะให้เนื้อหัวใจแก่ท่าน”

เมื่อเพื่อนคนที่ ๓ ได้เนื้อกลับมา บุตรเศรษฐีจึงเข้าไปขอบ้าง โดยพูดกับนายพรานว่า “สหายขอเนื้อให้ฉันบ้างได้ไหม”

นายพรานจึงตอบว่า “ในบ้านของผู้ใดไม่มีเพื่อน บ้านของผู้นั้นก็เหมือนกับป่า คำพูดของท่านเป็นเช่นกับสมบัติทั้งมวลนี้เพื่อน เราจะให้เนื้อทั้งหมดแก่ท่าน”

^{๓๐}พ.ช.อ. ๕๘/๔๗๖-๔๗๗.

ครั้นแล้ว นายพรานก็จับยานน้อยคันนั้น ไปสู่บ้านบุตรเศรษฐี แล้วขนเนื้อทั้งหมดลงไปมอบให้ ฝ่ายบุตรเศรษฐีมีความซาบซึ้งในน้ำใจของพรานน้อยเป็นอย่างยิ่ง จึงบอกให้นายพรานไปพานบุตรกับภรรยาของเขา ไปอยู่ที่บ้านของบุตรเศรษฐี โดยไม่ต้องเป็นพรานล่าเนื้ออีกต่อไป

เมื่อตรัสแสดงจบลงแล้ว พระบรมศาสดาจึงประชุมชาดกว่า นายพราน ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนบุตรเศรษฐีผู้ได้นเนื้อทั้งหมดได้เป็นเรือดกาคต

จากนิทานในชาดก ทำให้เราทราบว่า การใช้วาจามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตมาก ยิ่งถ้าเป็นผู้นำหรือนักปกครองด้วยแล้ว ยิ่งต้องระมัดระวังในการใช้วาจา ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ มุตฺวา ตปฺปติ ป่าปิกံ
การพูดคำไพเราะ ทำให้สำเร็จดังปรารถนา
คนพูดช่วยยอมทำตัวให้เคียดรอนเท่านั้น^{๒๖}

จากพุทธพจน์ของพระองค์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการใช้วาจาในทางที่ถูกต้อง เหมาะสม มีความไพเราะอ่อนหวาน หรือการพูดดี ยอมรับมาซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์มาสู่ตน แต่ถ้าใช้วาจาไม่ไพเราะอ่อนหวาน หรือการพูดไม่ดี ก็จะนำความเคียดรอนมาสู่ตนเองได้เช่นกัน

สรุปได้ว่า ประโยชน์จากการนำปิยวาจาไปปฏิบัติของนักปกครอง คือนักปกครองทั้งหลายจะเป็นที่เคารพนับถือ เป็นที่รักใคร่ และได้รับความศรัทธาเลื่อมใสของบุคคลทั่วไป ส่งผลทำให้หน้าที่การงานของนักปกครองเจริญก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี

๔.๓.๓ ประโยชน์จากการนำอรรถจริยาไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

การสร้างคุณประโยชน์ให้กับสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งของการเป็นนักปกครองที่ดี การปฏิบัติตามของ “อรรถจริยา” คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม กล่าวคือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยเหลือแก้ไขปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม ศีลธรรม คุณประโยชน์ที่นักปกครองพึงจะได้รับจากข้อนี้ คือนักปกครองจะได้ผู้ร่วมงานที่ดีมีคุณภาพ เวลาไปไหนมาไหนก็จะมีบุคคลคอยช่วยเหลือ ไร้ความทุกข์ชากลำบาก

๔.๓.๔ ประโยชน์จากการนำสมานัตตตาไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

นักปกครองที่มีความรอบรู้ และบริหารงานปกครองที่มีประสิทธิภาพ จะต้องปฏิบัติตามหลักของ “สมานัตตตา” การเอาตัวเข้าสมาน คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติดีเสมอกันต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ประโยชน์ที่นักปกครองพึงได้รับในข้อนี้ ก็จะเป็นที่นับหน้าถือตาในสังคม บริบูรณ์ไปด้วยมิตร และบริวารที่ดีในการบริหารการปกครอง

^{๒๖} พ.ชา. ๒๗/๘๘/๒๘.

อาจกล่าวสรุปได้ว่า ประโยชน์จากการนำหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ที่นักปกครองจะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติ หรือนำไปใช้ในการบริหารการปกครองนั้น สามารถกล่าวได้ ดังนี้

- ๑) ช่วยให้นักปกครองดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความสามัคคี รักใคร่ปรองดอง
- ๒) ช่วยทำให้นักปกครองเป็นศูนย์กลางในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจสมาชิกสภา ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ หรือองค์กร
- ๓) ช่วยให้นักปกครองทั้งหลายเป็นที่น่าเคารพนับถือตามฐานะ
- ๔) เป็นการเพิ่มพูนให้นักปกครองสามารถประสานองค์ประกอบกิจต่าง ๆ ของสังคม ให้กลมรูปกันอยู่และดำเนินไปด้วยดี

๕) ช่วยทำให้นักปกครองได้เห็นคุณค่าของคำสอนทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมศีลธรรม และป้องกัน ความประพฤติเสื่อมเสียในสังคมได้

๖) ช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพของนักปกครองในการบริหารการปกครอง ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชน เอาใจใส่คอยร่วมมือช่วยเหลือกันทำให้ความเป็นอยู่ดี และร่มเย็นเป็นสุขทั่วถึงกัน

อาจกล่าวสรุปได้อีกครั้งว่านักปกครอง หรือผู้นำที่คตินั้น จะต้องยึดหลักธรรมทั้ง ๔ ประการ ในสังคหวัตถุธรรม เป็นหัวใจหลักในการบริหารงานปกครอง การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการพูดจาไพเราะอ่อนหวาน การรู้จักช่วยเหลือในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และการรู้จักวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค หลักการเหล่านี้เป็นประโยชน์และมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักปกครอง ถ้านักปกครองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังตั้งใจแล้ว หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สามารถผลักดันให้นักปกครองทั้งหลายก้าวไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จในชีวิตของการเป็นนักบริหารการปกครองที่ดีได้

๔.๔ ผลจากการไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง

จากการศึกษาค้นคว้าหลักสังคหวัตถุ ๔ ได้เห็นคุณค่าประโยชน์ของหลักธรรมในหมวดนี้หลายประการด้วยกันดังที่กล่าวแล้วในข้างต้น แต่ถ้านักปกครองไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ แล้วย่อมส่งผลเสียทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ภายใต้การปกครอง ดังนั้นในบริบทนี้จะได้กล่าวถึงผลของการไม่นำหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ไปปฏิบัติของนักปกครอง ซึ่งจะได้กล่าวดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ ผลจากการไม่นำทานไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

ทาน คือ การให้ นักปกครองที่ไม่รู้จักคุณค่าของการให้ทาน จะเป็นนักปกครองที่มีความตระหนี่ เห็นแก่ตัวประโยชน์ส่วนตน มุ่งหน้ากอบโกยไม่เห็นแก่ผู้ใด ก็จะทำให้คนเราเกิดความโลภ เข้าทำนองยิ่งมียิ่งอยากได้อีกมาก ๆ นักปกครองที่มีนิสัยเช่นนี้ ย่อมไม่สนใจเรื่องความเป็นธรรมในสังคม ไม่มี

ความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างว่าแต่ความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมเลย แม้แต่ความรับผิดชอบต่อศักดิ์และศรีของตนก็ไม่มี นักปกครองที่ขาดการให้ทาน และการพยายามแสวงหาประโยชน์ในตนเอง พวกพ้อง ข่มก่อกวนความเดือดร้อนแก่ผู้ได้ปกครอง หรือประชาชนรวมทั้งตนเองด้วย นอกจากนั้นยังสร้างความเกลียดชังให้กับบุคคลเหล่านั้นด้วย

๔.๔.๒ ผลจากการไม่นำปิยวาจาไปปฏิบัติของนักปกครองตามแนวพุทธ

ปิยวาจา คือ การพูด หรือเจรจาด้วยน้ำเสียงไพเราะ นักปกครองที่ขาดปิยวาจาแล้ว ข่มขู่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ผลเสียต่อตนเองคือ ทำให้ขาดความเชื่อแก่บุคคลทั่วไป ผลเสียต่อผู้อื่น คือ ทำให้คนอื่นเกิดความไม่สบายใจ และอาจได้รับความเดือดร้อนจากการใช้วาจาที่ไม่เหมาะสมของนักปกครองอีกด้วย เมื่อนักปกครองไม่ได้ปฏิบัติตามหลักของปิยวาจาแล้ว เวลาจะประกอบกิจการต่าง ๆ ข่อมไม่มีใครอยากช่วยเหลือ สนับสนุน เพราะการใช้วาจาไม่สุภาพอ่อนหวานนั่นเอง ส่งผลทำให้สังคมได้รับความเดือดร้อนเสียหายได้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง ผลหรือโทษของ อับปิยวาจาจากพระไตรปิฎก

เรื่องบุรพกรรมที่ทำให้พระพุทธองค์ต้องบำเพ็ญทุกรกิริยา

ครั้งหนึ่งพระบรมศาสดาได้ตรัสเล่าเรื่องบุรพกรรมของพระองค์^{๒๒}ว่า ในสมัยพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อ โชติปาละ ได้กล่าวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “การตรัสรู้ของสมณะ โฉนจักมีแต่ไหน การตรัสรู้เป็นของได้ยากยิ่ง” พระบรมศาสดาได้ตรัสเล่าต่อไปว่า

“เพราะวิบากกรรมนั้น เราจึงต้องทำทุกรกิริยามากมายอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ถึง ๖ ปี จากนั้นจึงได้บรรลुพระโพธิญาณเรามีได้บรรลुพระโพธิญาณอันสูงสุด โดยหนทางนั้น เราถูกกรรมเก่าห้ามไว้ จึงได้แสวงหาโดยทางผิดเรามีบุญและบาปสิ้นไปหมดแล้ว เว้นจากความเร่าร้อนทั้งปวง ไม่มีความสุข ไม่มีควมคับแค้น ไม่มีอาสวะ จักปรินิพพานแล้ว”

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่า ปิยวาจามีลักษณะอย่างไรบ้าง อับปิยวาจามีลักษณะอย่างไรบ้าง ถ้อยคำธรรมดาที่ไม่มีความอ่อนหวาน แต่มีความหมายลึกซึ้งกึ่งกินใจ และผู้พูดก็พูดด้วยความจริงใจ ถูกใจหรือ โคนใจผู้ฟัง ก็ถือว่าเป็นปิยวาจา

ถ้อยคำธรรมดาที่ดูเหมือนไม่หยาบคาย แต่ผู้พูดพูดเพราะขาดศรัทธารู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือประมาท โดยเฉพาะในเรื่องคุณธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง หยั่งรู้ได้ยาก ข่อมกลายเป็นอับปิยวาจา และมีผลเป็นวิบาก แห่งกรรมชั่ว ที่ผู้พูดจะได้รับอย่างไม่มีทางเลี่ยง

^{๒๒} พ.อุ.ป.อ. ๗๐/๒๑๔.

๔.๔.๓ ผลจากการไม่นำอัตถจริยาไปปฏิบัติของนักปกครอง

อัตถจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม หมายความว่า ความเป็นผู้มีน้ำใจ ไม่นิ่งดูดาย รู้จักสงเคราะห์ญาติมิตร และอนุเคราะห์ช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นให้สำเร็จ นักปกครองที่ไม่นำหลัก อัตถจริยาไปปฏิบัติ เช่นไม่รู้จักช่วยกระทำการอันประโยชน์บุคคลอื่น หรือแก่สังคมส่วนรวม ตามความเหมาะสมแก่ฐานะและ โอกาส มุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ย่อมเป็นผลเสียกับการบริหารการปกครองแน่นอน เพราะจะทำให้ไม่ได้รับความช่วยเหลือในยามที่มี กิจธุระจำเป็น และขาดการสนับสนุนจากผู้ได้บังคับบัญชา ซึ่งจะส่งผลเสียต่ออนาคตหน้าที่การงาน และส่งผลเสียต่อสังคมประเทศชาติได้ในที่สุด

๔.๔.๔ ผลจากการไม่นำสมานัตตตาไปปฏิบัติของนักปกครอง

สมานัตตตา คือ ความประพฤติปฏิบัติดีต่อผู้อื่นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัวหรือทำตัว เย่อหยิ่งกับญาติพี่น้องหรือมิตรสหาย ผู้นำหรือนักปกครองที่ไม่ปฏิบัติอย่างตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นการไม่ให้เกิดรักตนเองและผู้อื่นยามเมื่อ ได้ดีแล้วมักจะลืมฐานะของตน ลืมเพื่อน ลืมลูกน้อง ถ้านักปกครองปฏิบัติตนเช่นนี้ ย่อมส่งผลไม่ดีต่อหน้าที่การงานแน่นอน กล่าวคือจะทำให้ให้นักปกครอง ขาดมิตรบริวารที่ดี ในบริหารงาน เมื่อขาดมิตรหรือบริวารที่ดีแล้วย่อมทำให้งานนั้น ๆ สะดุดล่าช้า ไม่เป็น ไปเป้าหมายที่วางไว้ ทำให้ความเดือดร้อนวุ่นวายได้เช่นกัน และไม่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของ บริวารให้ร่วมดำเนินกับตนเอง ได้อย่างเต็มที่ เมื่อเป็นเช่นนี้อาตมาของนักปกครองทั้งหลายอาจจะต้อง สิ้นลงก่อนเวลาอันควรก็ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าหากนักปกครองไม่นำหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในการ บริหารและการปกครองจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ผู้ได้บังคับบัญชา หรือประชาชนจะไม่ให้ความเคารพนับถือ และเป็นที่เกลียดชัง กล่าวโดยรวมปัญหาทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่วนแล้วแต่เกิดจากบุคคลที่เป็นผู้นำหรือนักปกครองเป็นส่วนใหญ่เป็นผู้กระทำ สาเหตุก็เพราะว่านักปกครองยังขาดหรือไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้การปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กรและประเทศชาติไม่เกิดผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควรหรือไม่บรรลุ วัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้

โดยสรุปนักปกครองจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารและการปกครอง เพื่อการใช้อำนาจของนักปกครอง และแสดงบทบาทของตนให้ดีและเหมาะสม ทั้งให้เกิดประโยชน์ ตามอุดมมุ่งหมายที่วางไว้ หรือสามารถสร้างความอยู่ดีกินดี มีสวัสดิการและศีลธรรมแก่ผู้ได้บังคับบัญชา หรือประชาชนภายในรัฐ โดยนักปกครองต้องยึดหลัก ธรรมสังคหวัตถุ ๔ คือ คุณธรรม ๔ อย่าง ได้แก่ “ทาน” นักปกครองต้องรู้จักการเสียสละ แบ่งปันสิ่งของ ๆ คนให้แก่ผู้อื่นที่สมควรให้ปันด้วยสิ่งของ ที่ ควรให้ ตามฐานะและโอกาสอันสมควร “ปิยวาจา” นักปกครองจะต้องรู้จักการเจรจาด้วยวาจาสุภาพ อ่อนโยน ไพเราะอ่อนหวาน ตามความเหมาะสมแก่ฐานะ “อัตถจริยา” นักปกครองที่ดีต้องมีความประพฤติ

สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคมตามสมควรแก่ฐานะของตน และ “สมานัตตดา” นักปกครองที่ฉลาดจะต้องประพฤติปฏิบัติหรือการวางตัวต่อผู้อื่นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว หลักรรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นหลักธรรมมหาเสน่ห์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้อื่นไว้เป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกันได้ นักปกครองใดก็ตามที่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม แต่ถ้านักปกครองไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว ก็จะมีผลเสียต่อตนเองและส่วนรวมได้เช่นกัน ซึ่งจะได้สรุปให้เห็นคุณประโยชน์และผลเสียของการปฏิบัติตามและไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ต่อไป เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของนักปกครองต่อไป

ผลจากการไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ของนักปกครอง ถ้าหากนักปกครองไม่นำหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการปกครองจะก่อให้เกิดปัญหา หรือเกิดความเสียหายขึ้นได้ โดยเสียทั้งต่อตนเองและส่วนรวม จะส่งผลทำให้ไม่ได้รับความเคารพนับถือ และเป็นที่เกลียดชังของผู้ใต้บังคับบัญชาหรือประชาชน ถ้าจะกล่าวโดยรวมแล้วปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ล้วนแล้วแต่เกิดจากบุคคลที่เป็นผู้นำหรือนักปกครองเป็นส่วนใหญ่ สาเหตุก็เพราะว่านักปกครองไม่สนใจหรือไม่ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กร และประเทศชาติ ไม่เกิดผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร หรือไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ ในทางตรงกันข้ามหากนักปกครองที่มีความรอบรู้ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ย่อมเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่า หลักสังคหวัตถุธรรมทั้ง ๔ ประการ คือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการปกครองให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ตลอดทั้งชุมชน สังคม ประเทศชาติ ให้เจริญก้าวหน้าได้

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษารัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง เนื่องจากการบริหารและการปกครองของนักปกครอง หรือผู้บริหารในปัจจุบัน ขาดคุณธรรม จริยธรรม จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดความวุ่นวาย ความเสียหายแก่ตัวนักปกครอง และส่วนรวม สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่สำคัญ หากนักปกครองนำหลักคุณธรรม จริยธรรม มาใช้ในการปกครอง และการบริหาร อันเป็นหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ เพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงแล้วย่อมเกิดผลดี ต่อนักปกครองและผู้ใต้บังคับบัญชา หรือประชาชนในสังคม โดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ
๒. เพื่อศึกษาหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อศึกษานักปกครองกับหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

ผลจากการศึกษาค้นคว้าสามารถสรุปในแต่ละประเด็นได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. แนวคิดและทฤษฎีนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

- ๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ

๑.๑.๑) หลักการปกครองตามแนวพุทธ คือการปกครองโดยยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ในการบริหารการปกครอง การปกครองที่ดีที่สุด คือการปกครองโดยธรรม คือเป็นการปกครองโดยถือหลักของความถูกต้อง ไม่ใช่ยึดแค่ตัวบุคคลหรือหลักการ

๑.๑.๒) ความหมายของรัฐตามแนวพุทธศาสตร์ คือวิชาที่ว่าด้วยกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่งอธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้แห่งการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของประเทศ หรือแคว้น ตามข้อสมมติฐานหรือความจริงอันประเสริฐ

- ๑.๑.๓) องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธ ประกอบด้วยกัน ๔ ประการ คือ

- ๑) ประชากร (Population) คือ พุทธบริษัททั้งสี่ ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

๒) ดินแดน (Territory) มีสังฆมณฑลเป็นดินแดนหรืออาณาเขต ซึ่งเป็นดินแดนที่ได้รับอนุญาตหรือได้รับพระราชทานจากพระราชาเพื่อให้พระสงฆ์อยู่อาศัยหรือจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ เรียกว่าสีมา หรืออาราม เป็นดินแดนหรือขอบเขตที่แน่นอนเป็นที่ยอมรับกัน

๓) รัฐบาล (Government) ลักษณะรัฐบาลในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้าเป็นองค์พระประมุข ทรงมีฐานะเป็นพระธรรมราชา มีพระสาวกเป็นพระธรรมเสนาบดี พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้ายช่วยในการปกครอง

๔) อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) อำนาจในทางพุทธศาสตร์ คือ พระธรรมกับพระวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่เปรียบเสมือนกฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุด

๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการปกครองตั้งแต่ระดับแคบที่สุด คือการปกครองร่างกาย จิตใจของตนเอง จนถึงระดับที่กว้างที่สุด คือการปกครองประเทศชาติและการปกครองโลก โดยได้แสดงธรรมทั้งหลักธรรมของนักปกครองและหลักการในการปกครอง ซึ่งกล่าวสรุปได้ ดังนี้

๑.๒.๑) ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธนั้น หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งจากประชาชน มีอำนาจในการบริหารจัดการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นบุคคลที่มีธรรมเป็นที่ตั้งปกครองโดยธรรม และต้องประพฤติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถชักจูงให้บุคคลอื่นทำงานด้วยความเต็มใจ ให้ขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและนำพาองค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๑.๒.๒) หลักสำหรับนักปกครอง (หลักประมุขธรรม) ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับผู้ปกครอง ผู้บริหาร หรือ นักปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ได้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนได้อย่างแท้จริง ๑) จักวัตติหรือจักรพรรดิ หมายถึง ผู้ปกครองที่ใช้ธรรมเป็นอำนาจในการปกครอง ๒) มหาชนสมบัติ หมายถึง ผู้ที่ประชาชนส่วนใหญ่พร้อมใจกันคัดเลือกขึ้นมาและมอบอำนาจให้ทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครองหม่อมคณะ ๓) กษัตริย์ หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของเขต ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินหรือที่นา เป็นผู้ดูแลจัดสรรที่นาหรือดินแดนให้แก่ประชาชน ๔) ราชา หมายถึง ผู้ที่ทำให้ประชาชนมีความยินดี พอใจสุขใจโดยธรรม

๑.๒.๓) คุณธรรมของนักปกครอง จะต้องประกอบด้วยความเมตตา กรุณา เกียรติยศ เลี้ยงชีพ โดยชอบธรรม เคารพประโยชน์ของผู้อื่น ขอมเสียดสละเพื่อหม่อมคณะ พุคจาอ่อนโยนไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม วางตนสมฐานะและไม่ถือตัว

๑.๒.๔) หลักธรรมของนักปกครอง หลักธรรมสำหรับยึดถือและปฏิบัติในการปกครองนั้นมืออย่างมากมาย เราสามารถนำหลักธรรมข้อใดก็ได้ที่เหมาะสมกับตัวเรา สำหรับการนำไปปฏิบัติของนักปกครองหรือนักบริหาร ดังนี้

- ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ เป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับนักปกครองหรือผู้ปกครอง หรือเรียกอีกอย่างว่า “ธรรมสำหรับพระราช” มีด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐ ประการ คือ (๑) ทาน (๒) ศีล (๓) ปริจจาคะ (๔) อาชวชะ (๕) มัททวะ (๖) ตปะ (๗) อักโกธะ (๘) อวิหิงสา (๙) ขันติ (๑๐) อวิโรธนะ

- ราชสังคหัตถุ ๔ เป็นหลักธรรม สามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนได้ปกครองได้อย่างแท้จริง โจรผู้ร้ายจะมิค่อยเพราะทุกคนมีกินมีใช้บ้านเมืองจะมีแต่ความสุขสงบสุข ประกอบด้วย (๑) ถัสสมะรัง (๒) ปุริสเมรัง (๓) สัมมาปาลัง (๔) วาจาเปยยัง

- จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้นักปกครองหรือผู้ปกครองบริหารงานทางการเมืองการปกครองอย่างฉลาด ถูกต้อง เทียบธรรม เป็นหลักที่อาศัยธรรมสัการะ เคารพนบถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงไชย มีธรรมเป็นอำนาจ ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นุชน้อยและสัตว์ ไม่ยอมให้การกระทำอันเป็นอธรรมมีอยู่ในเขตการปกครอง

- อปริหานิยธรรม ๗ ประการ เป็นหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์หรือนักปกครองทั่วไปได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบมา ทั้งยังนับว่าเป็นหลักในการปกครอง และปฏิบัติราชการที่สามารถนำมาใช้ได้ดี ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตยหรือประชาธิปไตย ก็สามารถนำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้ได้ เพราะธรรม ๗ อย่างนี้ ตั้งอยู่ในผู้ใด ผู้หนึ่งไม่มีความเสื่อมเลย มีแต่ความเจริญแต่ฝ่ายเดียว

- อคติ ๔ อคติ หมายความว่า การกระทำอันทำให้เสียความเที่ยงธรรม มี ๔ ประการ (๑) ฉันทาคติ (๒) โทสาคติ (๓) โมหาคติ (๔) ภยาคติ

- พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมของผู้ใหญ่ (ผู้บังคับบัญชา) มี ๔ ประการ คือ (๑) เมตตา (๒) กรุณา (๓) มุทิตา (๔) อุเบกขา

- หลักสังคหัตถุ ๔ หลักธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้คนในสังคม ๔ ประการ คือ (๑) ทาน (๒) ปิยวาจา (๓) อิตถจริยา (๔) สมานัตตตา

นอกจากหลักธรรมดังกล่าวแล้ว หลักธรรมที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่งในการปกครอง คือหลักประมุขธรรม หลักธรรมของนักปกครองดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับนักปกครอง นักปกครองจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะในทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเองมากที่สุด

๑.๒.๕) หน้าที่ของนักปกครอง นักปกครองที่ทำหน้าที่ในการบริหารบ้านเมือง ต้องปฏิบัติหน้าที่อยู่ ๓ ด้าน คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และให้ด้านการบริหาร

๑.๒.๖) เป้าหมายของนักปกครอง เป้าหมายสูงสุดของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

(๑) เป้าหมายระดับต้น “ทฤษฎีสัมพันธภาพ”

(๒) เป้าหมายระดับกลาง “สัมปราชัยกัณฑ์”

(๓) เป้าหมายสูงสุด “ปรมาตต”

๑.๒.๑) คุณลักษณะของอำนาจตามแนวพุทธศาสตร์ อำนาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม การกระทำทางสังคมของบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์กันทำให้เกิดอำนาจขึ้น อำนาจมิใช่เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล หากอยู่คนเดียวโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น คุณลักษณะของอำนาจมีหลายอย่างประกอบกัน แต่ที่เด่นชัดที่สุด คือการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลอื่น ให้กระทำตามความต้องการของตน หรือการป้องกันตนเองมิให้ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลอื่น

- ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ อำนาจตามแนวพุทธนั้นมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดได้หลายประการ บุญเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้มีอำนาจขึ้นมา นักปกครองที่มีอำนาจนั้นมักจะมีคุณลักษณะที่ก่อให้เกิดอำนาจขึ้นมา หรือคุณสมบัติพิเศษที่ส่งผลให้เป็นบุคคลที่มีอำนาจนั้นมีดังต่อไปนี้

๑. นักปกครองที่มีลักษณะดีหรือรูปร่างที่สวยงาม

๒. นักปกครองที่มีมิตรหรือบริวารมาก ต้องประกอบด้วย เป็นผู้มีความดีตระกูลดี เป็นผู้ที่มีการศึกษาสูง เป็นผู้มีศีล มีความประพฤติดี เป็นผู้ฉลาด มีสติปัญญาเฉียบแหลม

๓. นักปกครองที่มีบารมี ประกอบด้วยบารมี ๑๐ ทศ มีทาน, ศีล, เมตตา, วิริยะ, ปัญญา, ขันติ, สัจจะ, อริยฐาน, เมตตา และอุเบกขา

๔. นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถ (๑) เกิดจากการคิดพิจารณา “จินตามยปัญญา”

(๒) เกิดจากการฟัง “สุตมยปัญญา” (๓) เกิดจากการลงมือปฏิบัติ “ภาวนามยปัญญา”

๕. นักปกครองที่มีคุณธรรม ย่อมได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำที่มีอำนาจมาก

- วิธีการใช้อำนาจของนักปกครอง การใช้อำนาจในการปกครองของนักปกครองที่จะได้ผลดีนั้นต้องมีระบบในการใช้อำนาจที่เป็นไปเพื่อทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ดังนั้นนักปกครองที่ดีจะต้องรู้จักใช้กุศโลบายในการใช้อำนาจตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักการใช้อำนาจในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้มุ่งเน้นไปในการใช้ธรรมะหรือใช้หลักความเป็นจริงหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ในการใช้อำนาจของนักปกครอง

๒. ศึกษาหลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ความหมายของสังคหวัตถุธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ คือ ธรรมะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจซึ่งกันและกัน หรือสิ่งที่เกื้อกูล สงเคราะห์ซึ่งกันและกันให้เกิดความสามัคคีกัน เป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนให้คนเรามีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน

๒.๒ ลักษณะของสังคหวัตถุธรรม ๔

๒.๒.๑) ลักษณะของทานตามหลักสังคหวัตถุ ๔ การให้นี้ มุ่งเอาการให้หรือการแบ่งปันสิ่งของด้วยน้ำใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี รักด้วยความจริงใจ ด้วยความเต็มใจ ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความระลึกถึงโดยที่ผู้รับอาจจะมีได้ขาดแคลนเลย ดังนั้น สิ่งของที่ให้จึงเป็นเสมือนให้จากใจถึงใจ เช่น ผู้ให้มีอาหารอร่อยหรือมีขนม ซึ่งมีเฉพาะในเทศกาลพิเศษ ก็แบ่งปันมาให้ผู้รับ สิ่งของบางอย่างผู้ให้รู้ว่าเป็นที่โปรดปรานของผู้รับ เมื่อผู้พบเห็นจึงซื้อมาฝากผู้รับ เป็นต้น

๒.๒.๒) ลักษณะของปิยวาจาตามหลักสังคหวัตถุ ๔ การใช้วาจา เป็นหลักสำคัญที่เป็นความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถนำมาสนับสนุนความถูกต้องด้านการเปล่งคำพูดได้อย่างดียิ่ง เพราะ พระพุทธศาสนาถือศาสนาที่ย้ำถึงการให้คำชี้แนะ เพื่อการนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีจุดเริ่มต้นที่พอเหมาะ การกล่าววาจา การพูด (วจีกรรม) และการใช้วาจาที่คิงาม (วจีสัจจิต)

๒.๒.๓) ลักษณะของอถกถจริยาตามหลักสังคหวัตถุ ๔ การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่ การชวนช่วยช่วยเหลือกัน ในสิ่งที่ประ โยชน์และก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้เพราะบุคคลบางคนมิได้ขาดแคลนทรัพย์สินสิ่งของ จึงมิได้หวังปิยวาจา เพื่อสร้างกำลังใจให้แก่คนแต่ประการใด แต่ว่าเขาขาดความรู้ความสามารถในการกระทำกิจกรรม หรือกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้องการคำแนะนำที่จะช่วยให้เขาสามารถทำกิจนั้นๆ ได้สำเร็จ หรือถ้าจะลงมือสาธิตให้เขาดูเป็นตัวอย่างก็จะยิ่งดี เป็นต้น

๒.๒.๔) ลักษณะของสมานัตตตามหลักสังคหวัตถุ ๔ คือความมีตนเสมอ ได้แก่ เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคต่อผู้ร่วมงาน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ตลอดจนการวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในทุกกรณี

หลักธรรมทั้ง ๔ ประการ นี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรหรือบริวารไว้ได้ และในการเลือกคบหามิตรนั้นจะต้องคบหาบุคคลที่เรียกว่ากัลยาณมิตรเท่านั้น เพราะหากไปคบหากับคนพาลมาเป็นมิตร หรือได้คนพาลมาเป็นบริวารแล้วก็จะทำให้ตนเดือดร้อนเสียหายได้

๒.๓ แนวการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ๔

๒.๓.๑) การปฏิบัติตนตามหลักทาน เป็นการปฏิบัติตนด้วยจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยการเสียสละเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ให้กับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนทุกข์ร้อน ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยา

๒.๓.๒) การปฏิบัติตนหลักปิยวาจา เป็นการประพฤติปฏิบัติตนโดยการ ใช้วาจาที่มีความสุภาพอ่อนหวานชวนฟัง แนะนำในสิ่งที่ประ โยชน์ หรือคำแสดงความเห็นนอกเหนือใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีที่ดีต่อกันและกัน

๒.๓.๓) แนวทางการปฏิบัติตามหลักอรรถจริยา เป็นการปฏิบัติคนให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ เช่น บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านคุณธรรม จริยธรรม

๒.๓.๔) แนวทางการปฏิบัติตามหลักสมานัตตตา เป็นการปฏิบัติคนด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย ทำตนให้เข้ากับประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองได้เป็นกันเอง ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติคนด้วยความสม่ำเสมอกับคนทั้งหลาย ไม่เอารีดเอาเปรียบ และมีความเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

๓. ศึกษาปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๓.๑ นักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ ตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

๓.๑.๑) นักปกครองกับหลักสังคหัตถุธรรม ๔ นักปกครองจะต้องปฏิบัติตนอยู่ในคุณธรรม จริยธรรม อันประกอบด้วยทาน คือการรู้จักแบ่งปันสิ่งของของคนให้แก่ผู้อื่น ปิยาจา คือรู้จักเจรจา อ่อนหวาน ด้วยการกล่าวแต่วาจาที่สุภาพอ่อนโยน อตถจริยา คือการรู้จักประพฤตีสั่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม สมานัตตตา คือความเป็นผู้มีตนเสมอ ไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง จองหอง อวดดี คุณธรรม ๔ ประการนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นไว้ได้ และยังความสมัครสมานสามัคคี ให้เกิดขึ้นระหว่างกันและกัน นักปกครองที่ดีนั้นจะต้องยึดถือปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรมทั้ง ๔ ประการอย่างเคร่งครัด

๓.๑.๒) นักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ นักปกครองในทางพระพุทธศาสนานั้นจะต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นที่ตั้ง และปกครองโดยธรรม พร้อมทั้งจะต้องประพฤติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย ดังนั้น นักปกครองจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม และจริยธรรมที่เทียบพร้อมทั้งความรู้ความสามารถ และการประพฤติปฏิบัติที่ดีมีและเหมาะสม โดยยึดหลักหลักปมุขธรรม ทศพิธราชธรรม เป็นต้น ในการใช้อำนาจในการปกครอง และแสดงบทบาทของตนให้ดีและเหมาะสม เพื่อบรรลุประโยชน์ตามอุดมมุ่งหมายที่วางไว้

๓.๒ ลักษณะนักปกครองกับการปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุธรรม ๔ นักปกครอง หรือผู้นำที่ดีนั้น ต้องยึดหลักธรรมทั้ง ๔ ประการในสังคหัตถุธรรม เป็นหัวใจหลักในการบริหารงานปกครอง การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น รู้จักการพูดจาไพเราะอ่อนหวานต่อผู้คน การรู้จักช่วยเหลือในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และการรู้จักวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค หลักการเหล่านี้เป็นประโยชน์และมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับ นักปกครอง ถ้านักปกครองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังตั้งใจแล้ว หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สามารถผลักดันให้นักปกครองทั้งหลายก้าวไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จในชีวิตของการเป็นนักบริหารการปกครองที่ดีได้

๓.๒.๑) ลักษณะการนำทานไปปฏิบัติของนักปกครอง คือการที่นักปกครองรู้จักเสียสละสิ่งของของคนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการสละอารมณ์โกรธซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของนักปกครอง ในส่วนหนึ่ง คือเป็นการยกระดับจิตใจของนักปกครองเองให้สูงขึ้นให้สมกับคำว่ามนุษย์ คือผู้ที่มีจิตใจอันประเสริฐ และผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีจิตใจอันประเสริฐ

๓.๒.๒) ลักษณะการนำปวิจาไปปฏิบัติของนักปกครอง นักปกครองที่จะเป็นที่รักเป็นที่เคารพของบุคคลอื่นได้นั้น จะต้องรู้จักวาจาไพเราะอ่อนหวาน และวาจานั้นจะต้องประกอบด้วยคุณประโยชน์ ทำให้ผู้เข้าใจพูด ยึดเหนี่ยวหัวใจของผู้ฟังไว้ได้

๓.๒.๓) ลักษณะการนำอสังกัจจายไปปฏิบัติของนักปกครอง การประพฤติสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หมายความว่า ความเป็นผู้มีน้ำใจไม่นิ่งดูตาย รู้จักสงเคราะห์ญาติมิตร และอนุเคราะห์ช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นให้สำเร็จ รู้จักช่วยกระทำกิจอันเป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่นหรือแก่สังคมส่วนรวม ตามกำลังตามความเหมาะสมแก่ฐานะและโอกาส

๓.๒.๔) ลักษณะการนำสมานัตตตาไปปฏิบัติของนักปกครอง การนำสมานัตตตาไปใช้ของนักปกครอง คือการที่นักปกครองวางตนเสมอ ไม่ถือตัว มีความประพฤติปฏิบัติดีต่อผู้อื่นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า หรือได้ดิบได้ดีขึ้นแล้ว ก็ไม่ถือตัว ถ่มตัวหรือทำตัวเย่อหยิ่งกับญาติพี่น้องหรือมิตรสหายเดิม ที่เคยคบค้าสมาคมหรือปฏิบัติดีต่อกัน เคยเคารพนับถือกันมาอย่างไร ก็คงประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน และเคารพนับถือกันอยู่อย่างนั้นเหมือนเดิม

๓.๓ ประโยชน์จากการนำสังกัจจาย ๔ ไปปฏิบัติของนักปกครอง ถ้าหากนักปกครองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังตั้งใจแล้ว หลักธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ย่อมเป็นประโยชน์และมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักปกครอง ที่จะช่วยทำให้นักปกครองเป็นศูนย์กลางในการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจสมานไมตรี ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ หรือองค์กร ช่วยให้นักปกครองทั้งหลายเป็นที่น่าเคารพนับถือตามฐานะทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชน เอาใจใส่คอยร่วมมือช่วยเหลือกันทำให้ความเป็นอยู่ดี และร่มเย็นเป็นสุขทั่วถึงกัน และยังสามารถผลักดันให้นักปกครองทั้งหลายก้าวไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จในชีวิตได้

๓.๔ ผลจากการไม่นำสังกัจจาย ๔ ไปปฏิบัติของนักปกครอง ถ้าหากนักปกครองไม่นำหลักสังกัจจาย ๔ ไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการปกครองจะก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นทันทีทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ผู้ได้บงกกับบัญชา หรือประชาชนจะไม่ให้ความเคารพนับถือ และเป็นทีเกลียดชัง กล่าวโดยรวมปัญหาทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ล้วนเกิดจากบุคคลที่เป็นผู้นำเป็นส่วนใหญ่ เพราะขาดหลักสังกัจจาย ๔ ประการนี้ จึงเป็นสาเหตุให้การปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กร และประเทศชาติไม่เกิดผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร และอาจจะทำให้อาณาเขตของนักปกครองจบสิ้นลงก็ได้

ดังนั้นนักปกครองจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารการปกครอง เพื่อการใช้อำนาจของนักปกครอง และแสดงบทบาทหน้าที่ของตนให้ดีและเหมาะสม ทั้งให้เกิดประโยชน์ตามอุดมมุ่งหมายที่วางไว้ หรือสามารถสร้างความอยู่ดีกินดี มีสวัสดิการ และศีลธรรมแก่ประชาชนภายในประเทศ โดยนักปกครองต้องยึดหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจังและตั้งใจ โดยการนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารการปกครองในทุกส่วนราชการ สังคม ประเทศชาติ บ้านเมือง ต้องได้รับคุณประโยชน์จากการประพฤติปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ แน่นนอน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัยเรื่อง รัฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีสังคหวัตถุ ๔ กับนักปกครอง ทำให้ทราบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิต เป็นทั้งระเบียบแบบแผน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทยมาช้านาน โดยเฉพาะหลักธรรมคำสั่งสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก เราสามารถนำหลักธรรมเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการด้านการปกครอง และการนำหลักธรรมมาใช้ของนักปกครอง ดังที่ได้นำเสนอมาแล้ว และเพื่อเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นแก่บุคคลที่มีความสนใจในด้านนี้ จึงขอเสนอแนะข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งอาจนำไปปฏิบัติและเป็นแนวทางเชิงนโยบายได้ ดังนี้

๑. หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนไทย ฝ่ายบ้านเมืองควร จัดกิจกรรมอบรมปฏิบัติธรรมในระดับผู้นำหรือนักปกครอง โดยเฉพาะในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจ รวมทั้งเห็นคุณค่าในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามากขึ้น

๒. หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนานั้น สามารถประพฤติปฏิบัติได้ในทุกเพศทุกวัย ดังนั้นฝ่ายบ้านเมืองควรกำหนดให้ทุกสถาบันการศึกษาจัดอบรมปฏิบัติธรรมในทุกภาคเรียน

๓. การเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ แต่การเผยแผ่ให้ได้ผลดีนั้น จะต้องได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมจากฝ่ายบ้านเมืองด้วย

หากนักปกครองหรือฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักร ได้ร่วมด้วยช่วยกันเอาใจใส่และถือปฏิบัติในหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ก็จะทำให้หลักธรรมเหล่านั้นสามารถเข้าถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและนักปกครองได้ เมื่อทำได้เช่นนี้แล้ว ประเทศชาติก็必将มีความ

เจริญก้าวหน้า มั่นคง ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่วนประชาชนก็จะได้รับคุณประโยชน์ และมีความสุข ร่วมเย็นในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. ควรที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ เกี่ยวกับการนำไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานราชการ องค์กร หรือรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ

๒. ควรที่จะศึกษาค้นคว้าหลักธรรมในหมวดอื่น ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในด้าน การปกครอง เพื่อองค์ความรู้ใหม่ในการบริหารการปกครอง

๓. ควรศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาในการนำสังคหวัตถุธรรม กับการนำไปประยุกต์ใช้ ระดับในชุมชนหรือหมู่บ้าน

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นปฐมภูมิ

๑. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตน โกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ เล่มที่ ๑, ๔, ๖, ๗, ๘, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, และ ๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เอกสารทุติยภูมิ

๒. หนังสือทั่วไป

กนก วงษ์ตระหง่าน. แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิคตอรีเพาเจอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๒.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. พระอัมมปัทธฐกถาแปล ภาคที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

คณะกรรมการการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖.

คณิน บุญสุวรรณ. ปัญหาทางการเมืองไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๘.

กฤษ โทจันทร์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

จรัญ สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

ชลธิชา สาลิกุปต์. สังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ว.เซอร์วิส, ๒๕๓๘.

ไชยวัฒน์ กปิกายูจน์. ธรรมเนียมประจำวัน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒.

ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. รัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ดุสิต ไสภิตธา. ชาวพุทธกับการปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ถวิล ธาราโชติ. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

ทินพันธ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

ธนิรินทร์ กรีวิเชียร. ศาสนากับความมั่นคงของชาติและพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร :

บริษัท จี.เอ. กราฟิก จำกัด, ๒๕๓๓.

ธรรมรักษา. พระไตรปิฎกฉบับสุภายิต. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๒.

_____. สู่ความสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ประพันธ์ สุริหาร. การบริหารการศึกษา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. ปรัชญาการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,

๒๕๓๔.

_____. วรรณคดีการเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สามัคคีสาส์น จำกัด,

๒๕๔๐.

ประยงค์ สุวรรณบุปผา. รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์,

๒๕๔๑.

_____. รัฐปรัชญาแนวความคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

พระครูวิจิตรธรรม โกศล (ชัยวัฒน์ ฐมฺมวฑฺฒโน). นิทานสนุกปลูกใจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เตียงเชียง,

๒๕๒๗.

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). หลักสูตรประมวลการสอนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

_____. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักรการเมืองแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทพิมพ์สวส จำกัด, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ชุ่มมาตุณ โน). คาสตร์นักบริหารงานนักปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูญาโณ). ธรรมาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : พระศิวกะการพิมพ์, ๒๕๓๔.

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระราชวรมุนี (ประยูร ชุ่มมจิตฺโต). ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคเค็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๐.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พิฑูร มลิวัดย์. แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

พุทธทาสภิกขุ. ศึกษาธรรมะอย่างอุควิธี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓.

ภิญโญ สารธ. หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

_____. วิสุทธิมรรคแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

วชิรญาณวโรรส, กรมพระยา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ชุ่มมธโร). มงคลยถาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____. พุทธศาสนาสุภาษิต เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมบัติ ชำรงธัญวงศ์, ดร. การเมือง : แนวคิดและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

เสมาธรรม, ๒๕๔๔.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริการ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

สมภาร พรหมทา. ปรัชญาสังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๕.

สุภูมิ นवलสกุล. ทฤษฎีการเมืองแห่งนวมัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.

_____. ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

๒๕๒๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย-อังกฤษ และ อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร :

เกษมบรรณกิจการพิมพ์, ๒๕๑๔.

_____ พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อุกฤษฏ์ แพทย์น้อย. สังคมการเมืองกับปัญหาความเปลี่ยนแปลง. เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๔.

๓. วิทยานิพนธ์

ณรงค์ศักดิ์ ธีระวงษ์. “ความคิดเกี่ยวกับอำนาจในวรรณกรรมนิทานอีสาน”. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ธนา นวลปลอด. “ความคิดทางการเมืองในสุดตันตปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.

พระมหาธรรมวรัต อริชฌโม (ชศขุน). “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาวิพจน์ สุภาจารี (วันคำ). “แนวคิดเรื่องเสรีภาพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ (แก้วพวง). “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : การศึกษาเปรียบเทียบ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาสุกัร จิตเมธ. “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการนำมาบริหารราชการ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

๔. บทความในวารสาร

วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธแนวทางและปัญหา”, พุทธศาสตร์ศึกษา. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๗ : ๓๗.

๕. บทความจากอินเทอร์เน็ต

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), “ประมุขศิลป์”, คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๐, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๐ <<http://www.dhammadhamma.org/dhamma/leadership.php>>.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. “การสร้างบุญบารมี”. การปกครอง. ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๕. ๑๐ มกราคม ๒๕๕๐ <<http://www.larnbuddhism.com/grammathan/tan.html>>.

วิกิพีเดีย “สารานุกรมเสรี”. รัฐศาสตร์. ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐. ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕

<<http://72.14.235.104/search?q=cache:NBr3F1muHKEJ:th.wikipedia.org/wiki/>>.

หนังสือพิมพ์รายเดือนธรรมลีลา. “การเมือง”. การปกครอง. ๒๑ กันยายน ๒๕๕๕. ๑๐ มกราคม ๒๕๕๐ <<http://www.budmgt.com/budman/bm02/politicdhamma.html>>.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระนาวิน ถาวโร (ฉุนแสนดี)
- เกิด : ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ บ้านเลขที่ ๑๓ หมู่ ๘ ตำบลโคกยาง อำเภอปราสาท
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : สำนักปฏิบัติธรรมจุดสถานบ้านสำราญ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
๓๕๐๐๐
- วุฒิการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๔ นักธรรมชั้นเอก
พ.ศ. ๒๕๔๕ ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พ.ศ. ๒๕๔๖ ศาสนศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับที่ ๑) คณะปรัชญาและศาสนา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- ตำแหน่ง : หัวหน้าหน่วยอบรม ประจำค่าย “พุทธปัญญา” ประจำจังหวัดยโสธร

